

Sisekaitseakadeemia
Sisejulgeoleku instituut

Julia Tjukina
MSI100

**TALLINNA KOOLINOORTE TEADLIKKUS MAKSUDEST JA SELLE
MÕJU EESTI SISEJULGEOLEKULE**

Magistritöö

Juhendaja:
Uno Silberg, dr (maj)

Tallinn 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. MAKSUTEADLIKKUSE MÕJU RIIGI SISEJULGEOLEKULE	7
1.1. Maksukäitumise mõju riigi sisejulgeolekule.....	7
1.2. Gümnaasiumite õppekava ja koolinoorte teadlikkus maksudest.....	15
1.3. Välisriikide kogemused seoses koolinoorte teadlikkusega maksudest	18
2. ÜHISKONNALIIKMETE PERSPEKTIIVSE MAKSUKÄITUMISE SEOS KOOLINOORTE PRAEGUSE TEADLIKKUSEGA MAKSUDEST	23
2.1. Valikuuring Tallinna koolinoorte maksuteadlikkuse näitel	23
2.2. Tallinna koolinoorte teadlikkus Eestis kehtivatest maksudest	29
2.3. Koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamise võimalused	54
KOKKUVÕTTE	63
SUMMARY	68
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU.....	70
TABELITE JA JOONISTE LOETELU.....	78
Lisa 1. Ülevaade koolinoorte küsitluse küsimustikust (eesti keeles)	79
Lisa 2. Ülevaade koolinoorte küsitluse küsimustikust (vene keeles).....	82
Lisa 3. Erinevatest infoallikatest maksudega seotud info saamise sagedus	85

SISSEJUHATUS

Maksud on peamine riigi tulullikas, millest kaetakse riiklikud kulud. Eesti Vabariigi Põhiseadus § 13 sätestab, et igapäev on õigus riigi kaitsele, mille tõttu korrektne maksude laekumine kogu ühiskonna jaoks on väga tähtis. Mida raskem on majanduslik olukord, seda otsesemat ja suuremat mõju avaldab elanike maksukäitumine riigi sisejulgeolekule. Ühelt poolt nendel perioodidel mõned inimesed otsivad ebaseaduslike võimalusi tulu teenimiseks, mis on ka aluseks organiseeritud kuritegevusele nagu salakaubavedu, ümbrikupalk ning teadlik kõrvalehoidmine maksudest. Teisalt aga planeeritud eelarveliste vahendite alalaekumise tõttu kannatab elanikele elutähtsate teenuste rahastamine. Maksude kogumise protsessis on aga väga tähtis milline on maksumaksja enda motivatsioon maksude tasumiseks, kus omakorda mõjutavaks teguriks on inimeste teadlikkus sellest, kuhu riik paigutab maksuraha. Selleks, et maksulaekumine lähitulevikus oleks parem, tuleb tegeleda mitte ainult täiskasvanute maksumaksjate harimisega, vaid ka noortega, kellest lähiajal saavad täiskasvanud maksumaksjad.

Magistritöö teema on aktuaalne, kuna viimasel ajal maksunduse alal läbiviidud uurimused, tõestavad, et maksudest kõrvalehoidumine kaasajal on probleem enamikus riikides. Millest ka lähtus töö autor, et koolinoorte maksuteadlikkuse uurimine, samuti selle mõju ja Eesti sisejulgeoleku seoste uurimine on teaduse ja tulevase praktika seisukohast väärtuslik, kuivõrd nimetatud uurimise tulemusena saadud informatsiooni on võimalik kasutada tulevaste maksumaksjate maksukäitumise positiivse mõjutamise vahendite ja viiside valikul ning samas ka arendada sisejulgeoleku kindlustamise poliitikate väljatöötamisel.

Gümnaasiuminoorte maksuteadlikkuse uurimine teemana on uudne. Maailmas on küll laialdaselt uuritud täiskasvanute maksuteadlikkust ja –maksukuulekust, kuid laste ja koolinoorte osas on seni maksuteadlikkuse vallas läbi viidud vähe uurimusi eriti, kus oleks uuritud spetsiaalselt 16–19 aastaste noorte teadlikkust maksuteadest, st sellises vanuses noori, kes Eesti mõistes vastavad gümnaasiumi õpilastele. Samas on läbi viidud mitmeid uurimusi, kus uuritavate vanuse ülempiiriks on 15 eluaastat. Ka Eestis on korduvalt uuritud täiskasvanute maksuteadlikkust ja maksukuulekust. Seevastu laste ja koolinoorte maksuteadlikkust oli Eestis kuni kõige viimase ajani väga vähe uuritud. Seetõttu puudus Eestis seni

alusinformatsioon, millele tuginedes oleks võimalik ette võtta samme koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmiseks, mille läbi parendada tulevase maksukäitumise ja tõhustada maksukogumise. Kuid 2013. aastal Eestis Tartu Ülikoolis ilmus Ingvar Viini bakalaureusetöö, pealkirjaga „Eesti noorte maksumentaliteet riigi maksukultuuri osana“. Samas see töö keskendus 18–26 aastaste noorte maksuteadlikkusele, hõlmates ülikoolinoori ning osaliselt koolinoori. Seetõttu ei ole ka Ingvar Viini töö tulemusi võimalik kasutada käesolevas magistritöös võrdlusmaterjalina.

Magistritöö uurimisprobleemiks on Eesti gümnaasiuminoorte teadlikkus maksudest ning milline on nende teadmiste mõju Eesti sisejulgeolekule. Kuna täiskasvanud inimeste käitumine (sh maksukäitumine) on tugevalt mõjutatud lapse- ja noorukieas saadud info ja kogemuste poolt, on tulevaste täiskasvanute maksukäitumise parandamiseks otstarbekas hakata neid mõjutama juba hiljemalt noorukieas. Selleks, et teada saada, millisel viisil on noorukite maksuteadlikkust otstarbekas mõjutada, on oluline omada infot noorukite olemasoleva maksuteadlikkuse kohta. Nimetatud teadmiste alusel on võimalik välja töötada meetmed noorte maksuteadlikkuse tõstmiseks ja seeläbi ka tulevaseks paremaks maksukäitumiseks. Eeltoodust tulenevalt on käesoleva magistritöö teema oluline.

Käesoleva töö keerukuse peamiseks põhjuseks on see, et töö tulemusi ei ole võimalik otseselt varasemate uuringute tulemustega võrrelda. Seetõttu käesoleva tööga on võimalik anda ülevaade hetkeolukorrast, kuid ei ole võimalik välja tuua gümnaasiuminoorte maksuteadlikkuse muutumises ilmnevaid suundumisi. Arvestades Eesti gümnaasiuminoorte rohkust, on käesolev magistritöö piiritletud Tallinnas paiknevate gümnaasiumite õpilaste teadmiste ja suhtumiste uurimisega.

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada Tallinna koolinoorte teadlikkus maksudest ja selle mõju Eesti sisejulgeolekule.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised uurimisülesanded.

1. Anda ülevaade maksude ja nendest teadlikkuse mõjust riigi sisejulgeolekule.
2. Selgitada välja maksude käsitlemine Eesti gümnaasiumite riiklikus õppekavas.
3. Uurida välisriikide praktikat (kogemusi) seoses koolinoorte teadlikkusega maksudest ja selle teadlikkuse tõstmisest.

4. Anda ülevaade autori poolt läbi viidud Tallinna koolinoorte maksuteadlikkuse valikuuringust.
5. Analüüsida Tallinna gümnaasiuminoorte teadlikkust maksude liikidest, maksu-määradest, maksude ja nende maksmise tähtsusest riigile kui tervikule ja riigi igale elanikule ning Eesti sisejulgeolekule.
6. Välja töötada koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamise võimalused ning teha ettepanekuid koolinoorte maksuteadlikkuse parendamiseks.

Käesolev magistritöö on empiiriline uurimus, mis koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk hõlmab teoreetilist teemakäsitlust, mille kahes alapeatükis keskendutakse esimeses ja teises uurimisülesandes püstitatud eesmärkide saavutamisele. Selles peatükis antakse ülevaade elanike maksukäitumise mõjust riigi sisejulgeolekule ning välisriikide kogemustest seoses koolinoorte teadlikkusega maksudest. Töö teises peatükis keskendutakse käesoleva töö käigus läbi viidud gümnaasiuminoorte küsitluse tulemustele ning esitatakse ka autori ettepanekud koolinoorte maksuteadlikkuse parandamiseks.

Magistritöö keskne andmete kogumise meetod on Tallinna gümnaasiuminoorte kirjalik ankeetküsitlus. Küsitluse valimi moodustasid gümnaasiuminoored vanuseastmes 16-19 aastat, st 10–12 klasside õpilased. Küsitluse geograafiliseks piirkonnaks oli Tallinn. Küsitluse läbiviimist piiras Tallinna paljude koolide vastuseis nende õpilaste küsitlemisele. Käesoleva töö autori poolt Tallinna gümnaasiumite juhtkondadele kirjalikult esitatud palvele võimaldada magistritöö jaoks küsitleda gümnaasiuminoori, vastati enamikest koolidest eitavalt, mis tähendab, et nad ei andnud õpilaste küsitlemiseks luba. Seetõttu kujunes uuringuga hõlmatud erinevate koolide hulk oluliselt väiksemaks algselt planeeritust.

Algselt planeeritud vähemalt 15 kooli asemel on küsitlusega hõlmatud 9 kooli, sh Arte Gümnaasium (eesti õppekeelega kool Mustamäe linnaosas), Ehte Humanitaargümnaasium (vene õppekeelega kool Põhja-Tallinna linnaosas), Juhkentali Gümnaasium (vene õppekeelega kool Kesklinna linnaosas), Karjamaa Gümnaasium (vene õppekeelega kool Põhja-Tallinna linnaosas), Kuristiku Gümnaasium (eesti õppekeelega kool Lasnamäe linnaosas), Nõmme Gümnaasium (eesti õppekeelega kool Nõmme linnaosas), Pae Gümnaasium (vene õppekeelega), Pelgulinna Gümnaasiumis (eesti õppekeelega kool Põhja-Tallinna linnaosas), Õismäe Vene Lütseum (vene õppekeelega kool Haabersti linnaosas), Ühisgümnaasium (eesti õppekeelega kool Kesklinna linnaosas). Küsitlus viidi läbi koolides

klassiruumis. Küsitlus hõlmas koole Tallinna enamikes linnaosades. Küsitlusest jäid välja koolid Tallinna Kristiine ja Pirita linnaosades.

Ankeedis olid enamikel esitatud küsimustel kõik vastusevariandid ette antud ning vastaja pidi valima ühe tema arvates sobiva vastusevariandi või mitu tema arvates sobivat vastusevarianti. Ankeetküsimustike vastajat identifitseerivad küsimused puudutasid vastaja sugu, vanust ja senist haridustaset. Lisaks oli teada ka see, kas vastaja õppis eesti õppekeelega koolis või koolis, kus osa õppeaineid õpetati vene keeles (töös nimetatud kui vene õppekeelega kool).

Magistritöö peamine analüüsimeetod on võrdlevanalüüs. Mitmete küsimuste puhul on välja arvatud standardhälve. Lisaks on eesti õppekeelega koolide õpilaste ja vene õppekeelega koolide õpilaste poolt antud vastuste erinevuste analüüsimiseks kasutatud korrelatsioonanalüüsi.

Autor tänab kõiki magistritöö valmimisele kaasaidanud. Tänu kuulub eelkõige juhendajale juhtnõrde eest magistritöö kirjutamisel. Samuti töö autor avaldab tänu ka Tallinna gümnaasiumite direktoritele ja õppejõududele, kes võimaldasid läbi viia küsitluse.

1. MAKSUTEADLIKKUSE MÕJU RIIGI SISEJULGEOLEKULE

1.1. Maksukäitumise mõju riigi sisejulgeolekule

Julgeolek kuulub riigi põhikohustuste hulka ja on oluline kõikidele inimestele. Inimeste jaoks julgeolek seostub turvatundega, mis omakorda sõltub paljudest teguritest. Osaliselt mõjutavad turvatunnet inimese sisemised arusaamad ja hoiakud, sh inimese psühholoogiline lähenemine turvatundele. Osaliselt mõjutavad inimese turvatunnet aga inimest ümbritsevad tegurid. Igapäevases elus inimesed enamasti ei mõtle sellele, millised on need tegurid, mis tema turvatunnet väliselt mõjutavad. Veel vähem osatakse mõelda sellele, et inimese enda igapäevane käitumine, muuhulgas ka maksukäitumine, on inimeste turvalisuse väga oluline mõjutaja.

Julgeolek (ingl k *security*) on mõiste, millel ei ole laialdaselt tuntud ja kasutusel olevat ühemõttelist tähendust. Julgeoleku mõiste sisu üle vaidlevad teoreetikud ja praktikud ning mitteprofessionaalidel on julgeolekust oma arusaam (Pohl 2007: 4). Mõned julgeolekuuurijad eristavad näiteks realistlikku, pluralistlikku, marksistlikku jne julgeolekukäsitlust (Hough 2008:2–6). Rahvusvahelistes teadusajakirjades ei ole julgeoleku mõiste samuti selge; pigem näidatakse seal mõiste amorfsust ja varieeruvust poliitikas (Kasemets jt 2011). Teisalt seisneb ühine lähenemine enamasti selles, et julgeolek ja selle tagamine on väga tähtis (Pohl 2007:4).

Sõna „julgeolek“ ladinakeelne vaste *securus* ehk *sine cura* tähendab tõlkes „ilma mureta“. Julgeolekut võibki laiemalt määratleda kui muretut olukorda, st subjektiivselt tunnetatud ohu puudumist. (Eenma 2007:64) Julgeolek tegeleb tajutud ohtude ja riskide ennetamisega (Ziyal 2004:3). Samas julgeoleku eesmärk on vähendada riske, püüdes muuhulgas vältida riskide kujunemist ohtudeks (Rincón jt 2006:3). Kuid täielikku julgeolekut või turvalisust ei ole kunagi olemas (Schneier 2003:17).

Viimase saja aasta jooksul on julgeoleku mõiste raskuskese korduvalt muutunud. Külma sõja aastatel toimus maailmas ideoloogiline polariseerumine, mis omakorda tõi kaasa väärtuste militariseerumine. Julgeoleku peamiseks sisuks sai militaarne aspekt. (Pohl 2007:6)

Külma sõja järgsetel aastatel on julgeoleku käsitlus muutunud aga oluliselt laiemaks. Julgeoleku valdkonna järsu laiendamise ettepaneku tegi Briti poliitikateadlane Barry Buzan juba külma sõja lõpuaastatel kui ta 1983. aastal ilmunud raamatus „*People, States and Fear*“ esitas julgeoleku „poliitilise, majandusliku, ühiskondliku ja ökoloogilise mõõtmega“ (Buzan 1983, ref Mälksoo 2009:19–20). Buzan soovitas julgeoleku mõistega haarata ka regionaalsed-, sotsioloogilised- ja keskkonna probleemid (Stone 2009:2). Seejuures jagas Buzan julgeoleku viieks omavahel vastasmõjus olevaks sektoriks, milledeks olid poliitiline-, sõjaline-, majanduslik-, sotsiaalne- ja ökoloogiline julgeolek (Stone 2009:4).

Teine oluline autor, kes soovitas julgeolekukontseptsiooni laiendada, oli Maailma Ressurside Instituudi (World Resources Institute) instituudi asepresident Jessica Tuchman Mathews. 1989. avaldas ajakiri "*Foreign Affairs*" tema artikli, milles Mathews soovitas hõlmata rahvusliku julgeolekuga ka ressursid, keskkonna- ning demograafilised probleemid (Mathews 1989:162).

Peale külma sõja lõppu on maailma võimsaima riigi USA julgeoleku kohta avaldatud arvamust, et sealset hariduskriisi ja suurenevat vaeste inimeste hulka tuleks käsitleda kui julgeolekuohte (Peterson, Sebenius 1992, ref Hough 2008:7). Arengumaade puhul on aga sisemisi julgeolekuohte peetud olulisemateks kui väliseid ja sõjalisi ohte (Ayoob 1997, ref Hough 2008:7)

Kaasajal on julgeolekust olemas nii kitsas käsitlus ehk nn kõva julgeolek (ingl k *hard security*) kui ka lai käsitlus ehk nn pehme julgeolek (ingl k *soft security*). Kitsamas mõttes on julgeolek seotud peamiselt militaarsfääriga. Lai julgeolekukäsitlus hõlmab seevastu paljusid eluvaldkondi (keskkond, sotsiaalsed suhted, inimõigused jne), mis inimese julgeolekut mõjutavad (Knudsen 1998 ref Eenma 2007:64). Pehmet julgeolekut võib käsitleda ka kui tsiviiljulgeolekut (Lindley-French 2004 ref Čepénaitė, Kavaliūnaitė 2013:31).

Julgeoleku terminit on võimalik jaotada väga mitmeti. Lisaks muudele jaotamistele on riiklikul tasemel julgeolekut võimalik jagada ka sisejulgeolekuks (ingl k *internal security*) ja väliseks julgeolekuks (ingl k *external security*). Riigi sisejulgeolek ja väline julgeolek on kaasajal omavahel väga tihedalt seotud ning mõjutavad teineteist vastastikku, mistõttu nende eristamine on keeruline ja võib kohati tunduda meelevaldsena (Eenma 2007:65). Ka 2003.

aasta vastu võetud Euroopa julgeolekustrateegias on märgitud, et julgeoleku sisemised ja välimised aspektid on omavahel lahutamatu seotud (European ... 2003).

Samas sisejulgeolek võib hõlmata väga erinevaid mõisteid, nagu nt "riiklikjulgeolek", "tsiviilkaitse", "ühiskondlik turvalisus" "ühiskondlikud ohutus" jne (Christensen 2007:12). Kuid sisejulgeolekuna võib vaadelda ka nagu mitmetahulise visioonina avaliku korra ja järelevalve tagamisega seotud teadmistest (Bigo 2000:322). Turvalisuse vajadus on üks olulisemaid inimvajadusi (Saar jt 2012: 193) ja põhiõigusi (Jaaksoo 2006). Seetõttu on mõistetav, et turvalisuse pakkumine kuulub riigi põhifunktsioonide hulka, mille täitmisega seotud küsimused on ühiskonnas alati aktuaalsed. (Saar jt 2012: 193)

Autori hinnangul just sisejulgeolek või selle puudumine on need olukorrad, mida rahuaja tingimustes inimesed kõige otsesemalt tunnetavad. Nõrk sisejulgeolek annab otseselt tunda vähese turvalisuse näol ning see omakorda võib inimesi negatiivselt mõjutada psühholoogiliselt, tekitades inimestes hirmu, stressi, teadmatust järgneda võiva ees jne.

Nii nagu julgeoleku terminit võib käsitleda kitsamalt ja laiemalt, saab ka sisejulgeolekut vaadelda kitsamas ja laiemas tähenduses. Kitsamas tähenduses on sisejulgeolek seotud eeskätt inimtegevuse tahtlike või tahtmatute tagajärgedega. Sisejulgeoleku riskid on kitsamas tähenduses seotud inimeste sotsiaalse keskkonnaga. Laiemas tähenduses on hõlmab sisejulgeolek aga ka looduslikud riskid nagu nt maavärinad, üleujutused, vulkaanipursked, tormid jne. (Aimre 2007: 41-42)

Käesoleva töös on sisejulgeolekut käsitletud laiemas kontekstis. See tähendab nii sotsiaalsete kui ka looduslike riskidena. Nimetatud lähenemist ei mõjuta oluliselt asjaolu, et Eesti asub geograafiliselt sellises piirkonnas, kus looduslike katastroofide esinemise tõenäosus on väga väike.

Euroopa Liidu sisejulgeolekustrateegia eesmärgiks on võidelda kodanike elu, turvalisust ja heaolu vahetult mõjutavate ohtudega, sealhulgas loodusõnnetuste ning inimeste põhjustatud katastroofidega (Euroopa ... 2010). Eesti julgeolekupoliitikas seni veel sisejulgeoleku ühtne mõiste puudub (Kasemets jt 2011). Samas Eesti riigikaitse strateegia kohaselt on sisejulgeoleku tagamise eesmärgiks eelkõige kindlustada Eesti territooriumil võimalikult turvaline elukeskkond (Riigikaitse strateegia 2010:12).

Autori hinnangul annab vajadus kindlustada Eesti territooriumil võimalikult turvaline elukeskkond Eesti sisejulgeolekule sisulises mõttes piisava raamistiku ning sisejulgeoleku kui termini ühtse mõiste puudumine Eestis ei ole oluliseks probleemiks, mis takistaks sisejulgeoleku tagamist. Maksimaalselt turvalise elukeskkonna tagamiseks tuleb riiklikul tasandil rakendada paljusid erinevaid tegevusi, näiteks noorte maksuteadlikkuse suurendamine inimeste parema maksukäitumise tagamiseks tulevikus on eelpoolnimetatud oluliste tegevuste seas.

Sisejulgeoleku tagamine on mõistetavalt seotud kulutustega. Eesti Vabariigi 2013. aasta eelarves on avaliku korra ja julgeoleku kulusid (ilma Riigikohtu kuludeta) 371,617 miljonit eurot ning need moodustasid riigieelarve kõikidest kuludest (7409,119 miljonit eurot) (2013. aasta ... 2012) ca 5,02%. Avaliku korra ja julgeoleku kulud kuuluvad Eesti riigieelarves suuremate kulugruppide hulka. Need kulud on 2013. aasta eelarves suuremad kui riigikaitse kulud (337,086 miljonit eurot), keskkonnakaitse kulud (317,890 miljonit eurot), vaba aja, kultuuri ja religiooni kulud (178,077 miljonit eurot) ja elamu ning kommunaalmajanduse kulud (10,0 miljonit eurot). Avaliku korra ja julgeoleku kuludest suuremad on 2013. aasta riigieelarve kohaselt üldised valitsussektori teenuste kulud (1403,157 miljonit eurot), majanduskulud (906,803 miljonit eurot), tervishoiu kulud (948,165 miljonit eurot), hariduskulud (724,483 miljonit eurot) sotsiaalse kaitse kulud (2482,163 miljonit eurot). (2013. aasta ... 2012) Seega on sisejulgeoleku kulud Eesti riigieelarves on tähtsal kohal.

Kulutusi saab aga teha just niipalju, kui on selleks vahendeid, mida kulutada. Kogutud maksudest sõltub sisejulgeoleku valdkonna finantseerimine. Seega on maksude laekumine ja võimalike kulutuste maht omavahel tihedalt seotud. (Randlane 2011:292) Mida paremini ja rohkem laekub maksutulu, seda enam on riigieelarve kaudu võimalik teha kulutusi, sealhulgas kulutusi sisejulgeoleku valdkonna finantseerimiseks, mis omakorda võimaldab riigile täita enda põhikohustusi veel efektiivsemaks.

Eesti sisejulgeoleku arengukavades ja programmides „on tunnustatud sisejulgeoleku valdkonda mõjutavaks teguriks üldist majanduslikku olukorda ja seda nii finantseerimise kui ka võimaliku kasvava kuritegevuse aspektist vaadatuna“ (Randlane 2011:294). Eesti riigikaitse strateegia kohaselt on maksete ja arvelduste toimimine, sealhulgas riigimaksete toimimine riigikaitsele elutähtis teenus (Riigikaitse strateegia 2010:16). Majandussurutis võib koos sisejulgeoleku alarahastamisega kaasa tuua ka sotsiaalsete pingete kasvu ja

kuritegevuse suurenemise (Eesti ... 2010:8,19). Seetõttu on elanike maksukäitumine sisejulgeolekuga seotud ka läbi kuritegevuse taseme.

Maksude halvem laekumine toob kaasa väiksema sisejulgeoleku valdkonna rahastamise. Juhul kui sisejulgeolekut aga vähem rahastatakse, väheneb võimalus võidelda kuritegevusega. Väiksemas mahus kuritegevusega võitlemine omakorda loob soodsad võimalused kuritegevuse kasvuks. Arvestades, et inimesed üldjuhul pooldavad võimalikult madalat kuritegevuse taset, on elanike maksukäitumise ja kuritegevuse taseme seoste selgitamine elanikkonnale (sh koolinoortele) käesoleva töö autori hinnangul hea võimalus korrektse maksukäitumise tähtsuse selgitamiseks.

Eesti viimaste aastate üks juhtivaid maksuteadlasi Kerly Randlane on väitnud, et „efektiivne maksukogumine on üheks sisejulgeoleku rahastamise ja seega ka toimimise aluseks“ (Randlane 2011:293). Autor nõustub selle väitega täiel määral. See tähendab, et maksude korrektne laekumine ja sisejulgeolek on omavahel tihedalt seotud. Julgeoleku avara käsitluse kohaselt on sisejulgeoleku ja maksukogumise peamised seosed järgmised (Randlane 2011:294–295):

- mõlema valdkonna eesmärk, sisuline alus ning tegevuse suunatus tuleneb põhiseadusest;
- mõlema valdkonna tegevus on suunatud isikule kui subjektile;
- mõlemad valdkonnad on mõjutatud ühiskonda mõjutavatest ja ühiskonnas toimuvatest sarnastest protsessidest, sh ühiskonna üldistest hoiakutest ja sotsiaalsetest mõjuteguritest;
- mõlema valdkonna tegevus on suunatud rikkumiste ärahoidmisele ja ühiskonna kaitsmisele;
- maksukogumine on sisejulgeoleku efektiivse toimimise aluseks.

Autori hinnangul on koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks otstarbekas rõhutada eriti maksukäitumise ja sisejulgeoleku neid seoseid, mis tulenevad suunatusest isikule ja ühiskonna, sh iga ühiskonnaliikme kaitsmisele. Isiklike hüvede (isiklik julgeolek on aga muuhulgas ka isiklik hüve) tagamise ja maksukäitumise seoste selgitused on noortele lihtsamini aru saadavad, sest mõjutavad igat inimest isiklikult. Kerly Randlane on maksude korrektse maksmise vajadust sidunud otseselt Eesti Vabariigi põhiseadusega (Randlane 2011).

Samas töö autori hinnangul noorte positiivsel mõjutamisel on põhiseadusele või ühiskonna üldistele hoiakutele viitamine väheefektiivne. Peamiseks põhjuseks on asjaolu, et põhiseadus ja ühiskonna üldised hoiakud on noorte poolt raskemini mõistetavad kuna seosed üksikisiku huvidega ei ole nii otseselt välja paistvad.

Maksudest kõrvalehoidumine on probleem enamikus riikides (Lillemets 2009). Seejuures on probleem valdavalt kasvav (Torgler 2007:64; Lillemets 2010). Maksudest kõrvale hoidmise viisid võivad olla nii illegaalsed (ingl k *tax evasion*) kui ka seaduslikud (ingl k *tax avoidance*). Viimase puhul kasutatakse ära lünki maksuseadustes (Kirchler, Maciejovsky 2001:175 ref Lillemets 2010).

Autori töökogemus Eesti Vabariigi Maksu- ja Tolliametis lubab väita, et klassikalisel kujul tulumaksu puudumise tõttu on Eestis ettevõtte kasumi varjamise osatähtsus uuringus väidetust tõenäoliselt madalam. Samas võib deklareerimata töötasude osatähtsus Eestis olla uuringus viidatust isegi kõrgem. Autor peab väga tõenäoliseks, et viimase majandussurutise perioodil kasvas maksudest kõrvalehoidmise ulatus Eestis märkimisväärselt, sest ettevõtete majanduslikult keeruline olukord innustas otsima nii seaduslikke kui ka ebaseaduslikke võimalusi kulude vähendamiseks. Teisalt on juba juurutatud maksudest kõrvalehoidmisest majanduse kasvufaasis raske loobuda, sest võimalusest kulusid vähendada võib psühholoogiliselt olla raske loobuda.

Maksumoraali mõjutavate tegurite seas on psühholoogilisi tegureid. Feld ja Frey (2007:106, 107, 115) on väitnud, et indiviidi ja riigi vahel eksisteerib teatav psühholoogiline leping – inimesed on valmis maksuinstitsiooniga rohkem koostööd tegema kui maksuinstitsioon on lugupeetav ja avalikkuse suhtes reageeriv ja vastab rohkem sellele, mida inimesed riigiasutusest ootavad. Richardson (2008, ref Palil 2010:191), kes uuris maksude maksmist 47 riigis (sh USA-s, Ühendkuningriigis, Argentiinas, Tais, Kanadas, Tšiilis, Brasiilias), on samuti väitnud, et inimeste maksukuulekuse puhul on oluline riigi või selle valitsuse reputatsioon ja usaldusväärsus. Käesoleva töö autori hinnangul on Eestis riigi ja individide vahelised suhted viimastel aastatel inimeste maksukuulekusele mõjunud ilmselt negatiivselt, sest viimastel aastatel on paljudes inimestes kasvanud rahulolematuse elu-kvaliteediga, samuti Eestiga kui riigiga ning Eesti erinevate riigivalitsemisorganitega. Olukorras, kus järjest enam räägitakse riigivõimu ja rahva kaugenemisest võib inimeste valmidus maksuinstitsiooniga koostööd teha oluliselt väheneda.

Roberts, Hite ja Bradley (1994, ref Palil 2010:188) on oletanud, et inimeste maksueetika ja maksukuulekus sõltub ka sellest, millele riik nähtavalt raha kulutab. Juhul kui valitsus kulutab maksuraha sellistele põhivajadustele nagu on haridus, tervishoid, turvalisus ja ühiskondlik transport, on inimestel kalduvus suuremale maksukuulekusele. Samas juhul kui maksumaksja arvab või tunnetab, et valitsus kulutab liiga palju raha millelegi, mida ta peab ebavajalikuks või mittekasulikuks, väheneb maksumaksja valmidus makse korrektselt tasuda. Käesoleva töö autori hinnangul võib ka kirjeldatud aspekt mõjutada Eesti elanike maksukäitumist negatiivselt. Näiteks Eesti peamiste interneti uudisportaalide kommentaaridest võib välja lugeda inimeste pahameelt mitmete riigi poolt ette võetavate kulutuste suhtes. Üks enam pahameelt tekitavaid kulutusi paistab olevat Eesti osalemine kreeka võlakriisi lahendamise finantseerimises. Suurt rahulolematust paistab põhjustavat ka riigi pidev rahaline tugi rahvuslikule lennukompaniile „Estonian Air“. Olukorras, kus osa inimesi ei saa aru Eesti riigi poolt tehtavate mõnede kulutuste vajadusest või otstarbekusest, on inimestel lihtsam endale moraalselt põhjendada maksudest kõrvalehoidmist.

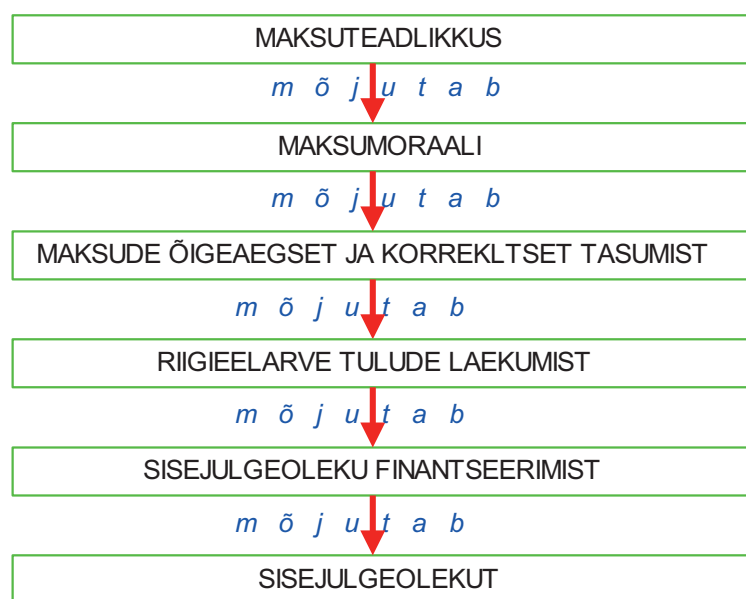
1969. aastal korraldati Kölni Ülikoolis uuring, kus võrreldi Euroopa riikide maksusüsteemide erinevust ning iga võrreldava riigi maksumaksjate maksumoraali taset. Analüüs näitas, et maksumoraali tase oli sel perioodil Saksamaal suhteliselt madal, Inglismaal aga kõrge. Kahe riigi maksusüsteemi erinevus tulenes kehtivast valitsemiskorrast. Saksamaal oli maksude tasumine sunduslik ja tugeva kontrolli all, Inglismaal suhtuti maksumaksjasse austusega ning kontroll maksude tasumise üle oli nõrgem. Uuring näitas, et see, kuidas valitsus kohtleb maksumaksjat, mõjutab maksude tasumise valmidust: agressiivne maksu-poliitika mõjutab maksumoraali negatiivselt ning vastupidine poliitika aitab maksumoraali tõsta. (Lillemets 2007) Autori arvates Eesti maksupoliitika pigem leebe kui agressiivne. Seega peaks Eesti maksupoliitika teoreetiliselt Eesti elanike maksukuulekusele positiivset mõju avaldama.

Maksumoraal ei ole mõjutatud siiski üksnes riigi ja üksikisiku vahelistest suhetest ja üksikisiku suhtumisest riiki. See on mõjutatud ka „isiku arusaamast moraaliprintsiipidest ja väärtustest, maksu õiglusest, usaldusest riigi vastu, maksutulu kasutamise teadlikkusest, riigi maksusüsteemist, maksupoliitikast, õiguskeskkonnast, halduspoliitikast, isiku individuaalsetest ja kultuurilistest omadustest“ (Lillemets 2009). Käesoleva töö seisukohast on seejuures kõige olulisem, et maksumoraal on mõjutatud sellest, mil määral maksumaksja on teadlik maksutulu kasutamisest.

Mitmed rahvusvahelised uuringud on näidanud, et inimese üldine maksuteadlikkus mõjutab väga olulisel määral seda, mil määral maksumaksja nõustub kehtestatud maksumääradega ja nõustub makse korrektselt tasuma (Eriksen, Fallan 1996:387, ref Palil 2010:42; Singh 2003, ref Palil 2010:172). Vähesed üldised teadmised maksudega seonduvast korreleeruvad aga negatiivse suhtumisega maksude maksmisesse (Lewis 1982, ref Palil 2010:175).

Maksuteadlikkust (ingl k *tax knowledge, taxation awareness*) kui mõistet ei ole seejuures rahvusvaheliselt täpsemalt defineeritud. Seetõttu on maksuteadlikkust põhjust defineerida sõna „teadlikkus“ üldise sisu kaudu. Eesti keele seletava sõnaraamatu kohaselt tähendab teadlikkus teadlik olemist. Viimast võib autori hinnangul lahti mõtestada teadvel olemisena, aru saamisena, ära tundmisena ja võimena teadvustada. Sellest tulenevalt võib maksuteadlikkust käsitleda kui teadlik olemist ja aru saamist maksude olemusest, maksude tähtsusest, maksude kasutamisest ja maksumääradest ning võimet vastavaid teadmisi endale teadvustada.

Kokkuvõtteks mõjutab Eesti kui riigi sisejulgeolekut see, kui hästi Eesti elanikud makse maksavad, sest sisejulgeolek on seotud kulutustega ja kulutuste katmiseks võetakse raha laekuvatest maksudest. Maksude maksmist mõjutab maksumaksja maksumoraal. Maksu-moraali omakorda mõjutab paljude teiste tegurite kõrval ka maksuteadlikkus, sh teadlikkus sellest, milleks maksutulu kasutatakse. Seega on Eesti elanike maksuteadlikkus läbi maksukäitumise seotud Eesti sisejulgeolekuga. Käesoleva töö autori poolt koostatud põhimõtteline skeem maksuteadlikkuse mõjust sisejulgeolekule on esitatud joonisel 1.

Joonis 1. Maksuteadlikkuse ja sisejulgeoleku seosed (autori koostatud)

Gümnaasiuminoored ei maksa enamasti veel tulumaksu, sest enamus neist ei käi tööl, kuid mõned töötavad suveperioodidel. Samas on gümnaasiuminoored aktiivsed maksumaksjad lähitulevikus, sest peale gümnaasiumi lõppu lähevad paljud neist palgatööle või hakkavad tegelema ettevõtlusega. Tänapäevaste gümnaasiuminoorte n.ö. homset maksukuulekust mõjutab muuhulgas see, milline on nende n.ö. homne teadlikkus maksudest, sh sellest, milleks maksudest laekuvaid rahasid kasutatakse. Seega selleks, et mõjutada tänapäevaste gümnaasiuminoorte homset maksukäitumist, tuleb mõjutada nende homset maksuteadlikkust.

Tänapäevaste gümnaasiuminoorte homse maksuteadlikkuse positiivset mõjutamist on võimalik ja otstarbekas alustada juba täna. See tähendab, et kui tänapäevaste gümnaasiuminoortel on rohkem teadmisi maksudest ja maksude maksmise tähtsusest, on suurem lootus, et neist saavad tulevikus ausad maksumaksjad, kes maksavad makse õigeaegselt ja korrektselt, saades aru, et maksude maksmisest sõltub muuhulgas nende enda ja nende lähedaste inimeste heaolu.

1.2. Gümnaasiumite õppekava ja koolinoorte teadlikkus maksudest

Gümnaasiuminoored saavad osa oma maksudega seotud teadmistest koolist. Eestis asuvates gümnaasiumites õpetatakse põhineb riiklikul õppekaval. Seega on gümnaasiuminoorte maksuteadlikkuse seisukohast oluline, mille õpetamist näeb ette riiklik õppekava. Käesoleval ajal õpitakse Eestis kahe erineva riikliku õppekava järgi. Praegused kaheteistkümnendate klasside õpilased õpivad vana, 2002. aastal kinnitatud „Põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava“ järgi. Praegused kümnendate ja üheteistkümnendate klasside õpilased õpivad aga juba uue, „Gümnaasiumi riikliku õppekava“ järgi. Viimane võeti Riigikogu poolt vastu 2011. aasta jaanuaris ja hakkas kehtima 2011. aasta sügisest.

Uue õppekava kohaselt tähtsustatakse gümnaasiumis „väärtusi, mis aitavad kaasa ühiskonna inimvara ning riigi majanduse arengule“. (Gümnaasiumi ... 2011) Eelmises õppekavas viidet riigi majanduse arengule ei olnud (Põhikooli ... 2002) Kuna majanduse areng on uues riiklikus õppekavas eraldi ära märgitud, võiks arvata, et õppekavas on läbivate teemade loetelus olemas ka viide maksundusele. Paraku maksundust „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ ei nimeta.

Uue „Gümnaasiumi riikliku õppekava“ lisa 5 käsitleb sotsiaalainete valdkonda. Selle kohaselt peab 12. klassile mõeldud ühiskonnaõpetuse teise kursuse lõpul õpilane tundma maksupoliitikat ja selle mõju üksikisikule ning ühiskonnale; lisaks väärtustama maksude maksmist kui kodaniku ja ettevõtja panust ühiskonna heaolusse (Valdkond „Sotsiaaalained“ 2010). Uue õppekava kohast ühiskonnaõpetuse õpikut 12. klassile ei ole avalikkusele veel tutvustatud. Seetõttu ei ole teada, mil määral seal maksudega seonduvat tutvustatakse.

Vana õppekava kohane ühiskonnaõpetuse ainekava gümnaasiumile õppesisuks on muuhulgas maksu- ja rahapoliitika (Põhikooli ... 2002). Täpsemalt õpieesmärke seoses maksundusega ei kirjeldata. Vana õppekava 12. klassi ühiskonnaõpetuse õpikus (Olenko, Toots 2005:152–153) on maksuteemat käsitletud väga lühidalt. Peamiselt kirjeldatakse maksukoormust ning loetletakse erinevaid makse (neid väga lühidalt ja kohati meelevaldselt lahti kirjutades. Paraku ei selgitata maksude maksmise tähtsust, maksude maksmata jätmise mõju ühiskonnale ja selle liikmetele. Seetõttu peab käesoleva töö autor vana õppekava kohast maksude õpetamist 12. klassis väga pealiskaudseks ja oma eesmärgi mittetäitvaks.

„Gümnaasiumi riiklik õppekava“ ainevaldkondade ja õppeainete loend fikseerib, et gümnaasiumis on valikainena võimalik võtta majandus- ja ettevõtlusõppe valikkursust – „Majandusõpetust“ ja „Ettevõtlusõpetust“. Nende ainete sisu käsitleb õppekava lisa 10. Selles on märgitud, et majandus- ja ettevõtlusõpetusega taotletakse, et õpilane (Valikaine ... 2011):

- 1) teab majanduse olulisemaid mõisteid ja põhimõtteid ning rakendab majandusalaseid teadmisi üksikisikuna ning perekonna- ja tööelus;
- 2) teab oma õigusi ja kohustusi kui kodanik, töötaja, tarbija ja ettevõtja;
- 3) teab üksikisiku, ettevõtte, riigi ja rahvusvahelise majanduse põhimõtteid ning saab aru nende tähtsusest igapäevaelus ja ühiskonna arengus;
- 4) omab ülevaadet ja kogemusi erinevatest elukutsetest ning on motiveeritud elukestvaks õppeks;
- 5) mõistab ettevõtlust kui karjäärivalikut ja oma võimalusi ettevõtjana tegutsemiseks;
- 6) analüüsib ettevõtete, riikide ja maailmamajanduse kujunemist ning toimimist, mõistab üksikisiku, ettevõtete ja riikide vastutust globaalprobleemide lahendamisel;
- 7) suhtub vastutustundlikult elukeskkonda, väärtustades säästva arengu põhimõtteid;
- 8) arendab loovust ja süsteemset mõtlemist; oskab püstitada eesmärgi, võtta vastutust ideede elluviimisel ning rakendab meeskonnatöö võtteid;

- 9) kasutab erinevaid teabeallikaid ja hindab kriitiliselt neis sisalduvat infot, planeerib ja viib läbi uurimuslikke töid, töötleb kogutud andmeid, tõlgendab ja esitab neid.

Seega valikaine õpetamise taotluse loetelus ei ole otseselt viidet maksundusele, kuid kaudselt võib viidet maksundusele näha loetelu punktis 2 – „teab oma õigusi ja kohustusi kui kodanik, töötaja, tarbija ja ettevõtja“ ja ka punktis 3 – „teab üksikisiku, ettevõtte, riigi ja rahvusvahelise majanduse põhimõtteid ning saab aru nende tähtsusest igapäevaelus ja ühiskonna arengus“. (Valikaine ... 2011)

Majandus- ja ettevõtlusõpe jaguneb kaheks kursuseks: majandusõpetuseks ja ettevõtlusõpetuseks. Kursus „Majandusõpetus“ on jaotatud kuueks osaks. Nendest osadest kolmanda osa nimetus on „Inimene kui omanik, tootja, töötaja ja tarbija“. Selle osa õppesisu näeb ette, et õpilastele tutvustatakse makse ja makseid. Sama kursuse viies osa on „Valitsuse osa majanduses“. Selle osa õppesisu näeb ette, et õpilastele tutvustatakse muuhulgas riigieelarve moodustamist, riigieelarve tulusid ja kulusid; Eesti riigi eelarvet; erinevaid maksusüsteeme, nende eeliseid ja puuduseid; otseseid ja kaudsed makse Eestis. (Valikaine ... 2011) Seega peaks kursuse „Majandusõpetus“ läbinu omama häid teadmisi Eesti maksusüsteemi ja konkreetsete maksude kohta ning saama aru maksude õigeaegse ja korrektse tasumise tähtsusest nii riigi kui terviku kui ka üksikisiku seisukohast.

Kursus „ettevõtlusõpetus“ on jaotatud üheksaks osaks. Selle neljas osa on „Ettevõtte raamatupidamine“. Nimetatud osa õppesisuks on muuhulgas üksikisiku ja ettevõtte tulumaks, sotsiaalmaks, käibemaks, töötuskindlustusmaks. (Valikaine ... 2011) Seega kursus „ettevõtlusõpetus“ annab veelkord ülevaate Eestis kehtivatest peamistest maksudest ning kinnistab seeläbi õpilase teadmisi maksundusest ja maksudest.

Kokkuvõtteks oleks Eesti koolinoorte maksudega seotud teadmiste laiendamiseks ja tugevdamiseks hea kui kõikides või vähemalt enamikes gümnaasiumites oleks võimalik majandus- ja ettevõtlusõppe valikkursust, majandusõpetus ja ettevõtlusõpetus, võtta. Paraku tegelikkuses on nimetatud valikainet võimalik õppida üksnes vähestes koolides. Need valikaineid, mida riiklik õppekava võimaldab valida, on suhteliselt palju ning koolil ei ole võimalik pakkuda neid kõiki, vaid peab tegema omapoolse valiku või siis õppilane ise valib teatud ainete arvu. Sellistes koolides, kus majandusõpetust ja ettevõtlusõpetust valikaineteks ei valita (kuigi otseseid takistusi ei ole), ei peeta nimetatud valikainet piisavalt tähtsaks, et

seda valikusse panna. Seega võib väita, et juhul kui koolides otsustajad saaksid paremini aru majandusega seotud õppeaine tähtsusest, oleks majandusõpetuse ja ettevõtlusõpetuse õpetamine valikainena Eesti gümnaasiumites rohkem levinud.

1.3. Välisriikide kogemused seoses koolinoorte teadlikkusega maksudest

Selleks, et hinnata Eesti koolinoorte maksuteadlikkust, peab olema olema võrdlusmaterjal. Arvestades, et noorte kui tulevaste maksumaksjate maksuteadlikkus on paljudes riikides ühtviisi tähtis, sobivad selliseks võrdlusmaterjaliks hästi teiste riikide kogemused seoses noorte teadlikkusega maksudest ning teistes riikides läbi viidud uuringud, mis on teostatud noorte maksuteadlikkuse kindlakstegemiseks.

Uurimused on näidanud, et noored mitmel pool maailmas on suhteliselt vähem maksukuulekad kui vanemad inimesed (Andreoni jt 1998; Orviska ja Hudson 2002, ref Braithwaite jt 2010:256). Kanadas 1990. aastal läbi viidud uurimus näitas, et 16–29 aasta vanused inimesed olid madalama maksumoraaliga kui 30–64 aastased inimesed (Torgler 2003a:422). Norras on mitmed küsitlused näidanud, et noored tahaksid vanematest inimestest rohkem teha tööd niiviisi, et nad ei maksa makse (Fiscal ... 2008:12). Torgler (2003b:11) on näidanud, et noored inimesed mõtlevad vanematest inimestest sagedamini, et võimaluse korral maksudest kõrvale hoidmine on õigustatud.

Üks põhjus, miks noored on vähem maksukuulekad, võib seisneda asjaolus, et noorte teadmised maksudest ja nende tähtsusest on väiksemad kui vanematel inimestel (McKerchar, 2002, ref Braithwaite jt 2006:2). Erich Kirchler on näidanud, et maksukuulekusel on positiivne seos maksuteadlikkusega (Kirchler 2007, ref Orosz 2009:133). Seega on maksuteadlikkuse suurendamine maksukuulekuse suurendamisel oluline.

OECD 2010. aasta maksuraporti kohaselt on enamikel noorukitest vähe kogemusi seoses maksudega (Understanding ... 2010:22). Enamus noori puutub maksudega reaalselt kokku alles siis kui nad asuvad tööle (Furnham 2005:710). Kauplusest kaupu ostes puututakse maksudega tegelikult kokku juba varajases nooruses, kuid kaupu ostes tavaliselt kauba hinnas olevatele maksudele ei mõelda (Webley ja Ashby 2010:13). Seetõttu võib noorte vähese maksuteadlikkuse seoseid otsida asjaolust, et neil ei ole maksudega otsest kokkupuudet.

Adrian Furnham väitis 2005. aastal, et laste ja noorukite maksuteadlikkuse kohta on rahvusvahelisel areenil tehtud väga vähe uurimusi (Furnham 2005:704). Käesoleva töö autori poolt läbi viidud infootsingud kinnitavad Furnhami väidet – ka käesolevaks ajaks on jätkuvalt väga vähe uurimusi tehtud laste ja noorukite mõõdetava maksuteadlikkuse kohta. Ulatuslikumad uuringud selles vallas jäävad enam kui 20 aasta tagusesesse perioodi.

Harrah ja Friedman intervjuerisid 1980. aastate lõpus 8, 11 ja 14 aastaseid lapsi USA-s. Küsimuse peale „Mis juhtuks kui poleks makse?“, vastas 56% 8-aastastest, 20% 11-aastastest ja 7% 14 aastastest „ei tea“; 44% 8-aastastest, 46% 11-aastastest „see oleks hea, sest inimestel oleks rohkem raha“; 30% 11-aastastest ja 60% 14-aastastest „see oleks halb, sest poleks avalikke teenuseid“; 33% 14-aastastest „maksude kaotamisel oleks nii positiivseid kui ka negatiivseid tagajärgi“. (Harrah ja Friedman 1990, ref Furnham 2005:705) Seega kasvab lastel mingis vanuses vanuse kasvades maksude tähtsusest arusaamine suhteliselt järsult – uurimuses oli kolm aastat vanemate laste puhul, st 14 aastaste puhul, maksude kadumise negatiivsest mõjust aru saajate suhteline osatähtsus kaks korda kõrgem kui noorematel lastel.

Kirchler ja Praher intervjuerisid 30 Austria last vanuses 8, 11 ja 14 aastat. Kolmandik lastest arvas, et kõikide maksude kaotamine on hea idee. Seejuures kaldusid vanemad lapsed arvama, et maksude kaotamisel on ka teatavad negatiivsed tagajärjed. Maksude kaotamise negatiivsest mõjust said aru 13% 8-aastastest, 53% 11-aastastest ja 86% 14-aastastest küsitletud lastest. (Kirchler ja Praher 1990, ref Furnham 2005:705) Ka see uurimus kinnitas, et vanuse kasvades saavad lapsed maksude tähtsusest järjest paremini aru.

Lyck'i poolt 1989. aastal Taanis läbi viidud 164 lapse küsitlus näitas, et 11% 8-aastastest, 30% 12- aastastest ja 86% 14-aastastest said maksude põhiolemusest aru (Lyck 1990, ref Furnham 2005:704). Roland-Levy võrdles 1980 aastate lõpus Alžeeria ja Prantsusmaa laste maksuteadlikkust. Kokku osales küsitluses 118 last vanuses 8 ja 11 aastat. Tulemused näitasid, et Prantsusmaa lapsed said maksude olemusest mõnevõrra paremini aru kui Alžeeria lapsed. 30% Prantsusmaal küsitletutest nägi maksude kaotamises nii häid kui ka halbu külgi. (Roland-Levy 1990, ref Furnham 2005:705)

Wosinski ja Pietras küsitlesid 1980 aastate lõpus umbes 90 Poola last. Nad leidsid, et 8 aastased olid maksude suhtes väga ignorantsed. 11-aastastest leidis 33%, et maksude kaotamine oleks hea ja 33%, et maksude kaotamine oleks halb. 34% 14-aastastest vastajatest

märkis, et maksude kaotamine avaldaks inimestele lühiajaliselt positiivset mõju. (Wosinski ja Pietras 1990, ref Furnham 2005:705)

Zabukovec ja Polic küsitlesid 1980 aastate lõpus 174 last Jugoslaavia osaks olnud Sloveenias. 54% 8- ja 11-aastastest ei osanud maksudega seotud küsimustele üldse vastata. Vähe teadsid maksudest ka 14-aastased, sest tol ajal maksid Jugoslaavias makse vaid üksikud inimesed. (Zabukovec ja Polic 1990, ref Furnham 2005:705)

2004. aastal küsitles Adrian Furnham Ühendkuningriigis Londoni piirkonnas maksuteadlikkusega seoses 60 last, kes olid jaotatud kolme võrdse suurusega vanusegruppidesse 10–11, 12–13, 14–15 aastat. Igas vanusegrupis oli poisse ja tüdrukuid võrdselt. (Furnham 2005:706) 65% 10–11 aastastest, 45% 12–13 aastastest ja 10% 14–15 aastastest ei saanud maksude olemusest üldse aru. Maksude olemusest said väga hästi aru 5% 10–11 aastastest, 5% 12–13 aastastest ja 35% 14–15 aastastest. (Furnham 2005:707) Küsimusele, kuidas või kuhu maksudest laekuvat tulu kasutatakse, ei osanud üldse vastata 65% 10–11 aastastest, 40% 12–13 aastastest ja 10% 14–15 aastastest. Maksude kasutamise küsimusele oskas väga hästi vastata 5% 12–13 aastastest ja 45% 14–15 aastastest. (Furnham 2005:708)

Eelpoolnimetatud uurimuste taustal võib laste ja noorukite maksuteadlikkust 1980. aastate lõpus pidada suhteliselt madalaks. Samas näitasid need uuringud, et vanuse kasvades kasvab laste maksuteadlikkus suhteliselt järsult. Kahjuks ei näidanud nimetatud uurimused maksuteadlikkust nooruki vanemas eas. Seetõttu ei ole võimalik öelda, kas maksuteadlikkuse oluline kasv jätkub ka peale 15. eluaastat.

Lastest ja noorukitest saavad kunagi täiskasvanud. Seega on laste ja noorukite maksuteadlikkuse kohta võimalik teatavaid oletusi teha ka täiskasvanute maksuteadlikkuse alusel. Mitmed uurimused on näidanud, et isegi paljude täiskasvanute maksuteadlikkus on suhteliselt madal. Näiteks ühes uurimuses, mis viidi Ühendkuningriigis läbi 1970 aastate keskel, uuriti inimeste käest, milline on Ühendkuningriigis maksumäär erinevate sissetulekute korral. Küsitletute poolt antud vastused maksumäärade kohta olid tegelikest maksumääradest keskmiselt 11% madalamad. (Kirchler 2007:34)

Eestis 2009. aasta teises pooles Kerly Rاندlase poolt läbi viidud uurimus, kus küsitleti 1080 täisealist inimest, näitas, et ainult 52% vastajatest teadis, et maksude maksmise tulemusena

riik toimib, saab pakkuda avalikke hüvesid ja sotsiaalseid garantiisid. Koguni 26% küsitletutest ei osanud maksude tasumise vajalikkuse kohta mitte midagi vastata. 11% leidis, et maksude maksmise tulemusena ei saa ta mitte kui midagi ning 11% leidis, et seeläbi saavad maksumaksja kohustused täidetud. (Randlane 2011:296) Sama küsitluse käigus esitatud küsimusele „Millistel tingimustel te makse ei maksaks?“ vastas 53% küsitletutest, et nad ei teeks seda, kui karistusi poleks, keegi sellest teada ei saaks või kui kasu oleks karistusest suurem. Ainult 16% vastanutest maksaks makse igal juhul. Küsitlustulemused näitavad, et Eesti täiskasvanud elanikud ei tunnetanud, et maksude tasumise kaudu tagatakse endale avalike teenuste toimimine ja turvaline avalik ruum. (Randlane 2011:297)

Kerly Randlase poolt läbi viidud uuring näitas, et „maksude tasumisest ei tunnetanud kasu ning makse ei maksaks erinevatel põhjustel eelkõige 18–29 aastased keskkooliõppijad“ (Randlane 2011:298). Juhul kui arvestada, et isegi täiskasvanute maksuteadmised on suhteliselt tagasihoidlikud, ei ole laste ja noorukite väga madal maksuteadlikkus sugugi imekspandav. Laste ja koolinoorte kokkupuude maksudega on palju väiksem kui täiskasvanute kokkupuude maksudega, mistõttu on loomulik, et laste ja koolinoorte maksuteadlikkus on täiskasvanute maksuteadlikkusest madalam.

Suurendamiseks tulevaste maksumaksjate teadmisi maksude alal, on käesolevaks ajaks mitmete riikide koolides sisse viidud spetsiaalne õpe, mis on suunatud täielikult maksudega seonduvale või kus muude majandusega seotud teemade kõrval käsitletakse ka maksundust. Näiteks on Austraalias alates 1998. aastast koolides juurutatud programm „*Teaching Tax with Tax Files*“, kus 9–12 aastased lapsed saavad algteadmised maksudest ja maksude maksmise tähtsusest (Teaching ...1998). Portugalis on maksudega seonduva õpetamise põhitähelepanu pööratud vanemale koolieale alates 7. klassist. Seejuures selgitatakse maksudega seonduvaid erinevaid aspekte kuni viimase klassini välja. (Fiscal ... 2008:15) Hispaanias käsitletakse maksundust tsiviil- ja inimõiguste tundides, kusjuures maksudega seotud õppeinfo on ette valmistanud Maksuagentuuri töötajad (Fiscal ... 2008:13). Enamasti algavad maksudega seotud tunnid vanemas teismelises eas, kuid mõnedes riikides on maksude olemust ja tähtsust püütud lastele tutvustada juba väga varajases lapsepõlves. Näiteks Lätis, Itaalias, Rumeenias ja Ukrainas püütakse maksudega seonduvat lastele tutvustada juba 5 või 6 aastastele lastele (Fiscal ... 2008:15).

Kokkuvõtteks on laste maksumoraal enamikes riikides suhteliselt madal, kuid see kasvab vanuse kasvades kiiresti. Alla kümne aastased lapsed peavad maksude kaotamist enamasti üksnes positiivseks. Samal ajal 14 aastased saavad valdavalt aru, et maksude kaotamine tooks inimestele kaasa suuri probleeme, sest siis ei oleks võimalik enam pakkuda avalikke teenuseid. Uurimused on näidanud, et ka täiskasvanute maksuteadlikkus ei ole väga kõrge. See tähendab, et ka täiskasvanute seas on liiga palju inimesi, kes ei saa aru maksude korrektse ja õigeaegse maksmise tähtsusest. Täiskasvanud inimeste liiga madala maksuteadlikkuse valguses ei ole laste madal maksuteadlikkus üllatav.

Laste ja noorte maksuteadlikkuse tõstmine on oluline ja sellest on aru saadud paljudes riikides. Samas ei ole käesolevaks ajaks noorte maksuteadlikkuse suurendamiseks veel välja töötatud rahvusvaheliselt laialt kasutatavat ühtset süsteemi. Rakendatavad praktikad erinevad riigiti märkimisväärselt. Ka Euroopa Liit ei ole seni veel noorte maksuteadlikkuse tõstmise viise reguleerima hakanud – see valdkond on jätkuvalt liikmesriikide endi otsustada. Olemasolev olukord tähendab, et noorte maksuteadlikkuse tõstmisel ei ole võimalik lähtuda Euroopa Liidu juhendmaterjalidest, vaid maksuteadlikkuse tõstmiseks peab EL-i iga liikmesriik meetmed ise välja töötama.

2. ÜHISKONNALIIKMETE PERSPEKTIIVSE MAKSUKÄITUMISE SEOS ED KOOLINOORTE PRAEGUSE TEADLIKKUSEGA MAKSUDEST

2.1. Valikuuring Tallinna koolinoorte maksuteadlikkuse näitel

Magistritöö peamine andmekogumise meetod on struktureeritud küsitlus. Tallinna koolinoorte maksuteadlikkuse kohta informatsiooni saamiseks küsitles käesoleva töö autor 2012. aasta novembris ja detsembris ning 2013. aasta jaanuaris Tallinna mõnede gümnaasiumite õpilasi. Küsitlus toimus kirjaliku ankeetküsitluse vormis. Küsitluse valimi moodustasid gümnaasiumi noored 16-19 vanuseastmes, st 10–12 klasside õpilased. Küsitluse geograafiliseks piirkonnaks oli Tallinn. Küsitluse läbiviimisele käesoleva töö autori poolt püstitatud eesmärgi kohaselt pidi küsitlus hõlmama võimalikult paljusid Tallinna linnaosaid.

Valimisse valiti gümnaasiumi õpilased mitmel põhjusel. Esiteks on just gümnaasiumiõpilased need, kellest lähiajal saavad maksumaksjad. Samuti mõned noored koolivaheaegadel saavad teha tööd. Inimeste käitumisel olulist rolli mängivad kogemused ja väärtused, mis on omandatud lapseõlves. Seetõttu on just gümnaasiumiõpilaste teadmised ja suhtumised mõjutamas lähiaastatel maksude maksmist Eestis ja selle kaudu ka Eesti sisejulgeolekut. Teiseks on gümnaasiumiõpilased käinud koolis pikemat aega. Seetõttu annab gümnaasiumiõpilaste maksudega seotud teadmiste uurimine infot ka selle kohta, mil määral on õppekavade kohane info õpilasteni jõudnud ning nende teadmistes kinnistunud. Seetõttu oli gümnaasiumiõpilaste valimisse valimine põhjendatud vaatamata asjaolule, et gümnaasiumiealiste maksuteadlikkuse osas rahvusvaheline võrdlusmaterjal puudub.

Autori eesmärgiks oli kasutada valimina juhuslikku valimit. Kahjuks ei olnud juhusliku valimi kasutamine autorist sõltumatutel põhjustel võimalik. Nimelt piiras küsitluse läbiviimist Tallinna paljude koolide vastuseis nende õpilaste küsitlemisele. Käesoleva töö autori poolt Tallinna gümnaasiumite juhtkondadele kirjalikult esitatud palvele võimaldada magistritöö jaoks küsitleda gümnaasiuminoori, vastati enamikest koolidest eitavalt, mis tähendab, et nad ei andnud õpilaste küsitlemiseks luba. Seetõttu kujunes uuringuga hõlmatud erinevate koolide hulk oluliselt väiksemaks algselt planeeritust. Lisaks sai küsitleda mitte õpilasi, kes oleks jäänud valimisse juhusliku valimiga, vaid neid õpilasi, kelle küsitlemiseks olid koolid loa

andnud. Algselt planeeritud vähemalt 15 kooli asemel on küsitlusega hõlmatud 9 kooli, sh Arte Gümnaasium (eesti õppekeelega kool Mustamäe linnaosas), Ehte Humanitaargümnaasium (vene õppekeelega kool Põhja-Tallinna linnaosas), Juhkentali Gümnaasium (vene õppekeelega kool Kesklinna linnaosas), Karjamaa Gümnaasium (vene õppekeelega kool Põhja-Tallinna linnaosas), Kuristiku Gümnaasium (eesti õppekeelega kool Lasnamäe linnaosas), Nõmme Gümnaasium (eesti õppekeelega kool Nõmme linnaosas), Pae Gümnaasium (vene õppekeelega kool Lasnamäe linnaosas), Pelgulinna Gümnaasiumis (eesti õppekeelega kool Põhja-Tallinna linnaosas), Õismäe Vene Lütseum (vene õppekeelega kool Haabersti linnaosas), Ühisgümnaasium (eesti õppekeelega kool Kesklinna linnaosas). Enamikes koolides viidi küsitlus läbi klassiruumis. Küsitlus hõlmas koole Tallinna enamikes linnaosades. Küsitlusest jäid välja koolid Tallinna Kristiine ja Pirita linnaosades.

Kokku saadi vastused 401 õpilaselt, sh 233 eesti õppekeelega klasside õpilaselt ja 168 vene keelse õppekeelega klasside õpilaselt. Eesti õppekeelega koolide õpilaste ja vene õppekeelega koolide õpilaste arvude soovitud suhte kalkuleerimisel arvestati Tallinna elanikkonna rahvuslikku koosseisu. Eesti õppekeelega koolide õpilaste vajaliku osatähtsuse ligikaudseks määratlemiseks arvestati, et lisaks eestlastele õpivad Eestis elavatest rahvastest eesti õppekeelega koolides ka noored teisest rahvusest. Ülejäänud Eestis esindatud suuremate rahvasrühmade (ukrainlased, valgevenelased jne) puhul arvestati, et nad õpivad tõenäoliselt vene õppekeelega koolides.

Eesti õppekeelega koolide õpilaste hulk moodustas kõikidest küsitletutest 58,1% ja vene õppekeelega koolide õpilaste hulk 41,9%. Selline suhe vastab ligikaudu Tallinna elanikkonna 2012. aasta rahvuslikule struktuurile – eestlasi ja soomlasi oli siis kokku Tallinna elanikkonnast 56,1% ja teisi rahvusi 43,9% (Rahvastik 2013).

Valdavalt toimus õpilaste poolt küsimustele vastamine koolimajas klassiruumis pikemate vahetundide ajal. Vastamise ajal viibis käesoleva töö autor küsitletavatega ühes ruumis ja sai jälgida küsimustele vastamist. Pikemate vahetundide kestus oli 15 või 20 minutit. Küsitlusele vastamiseks oli arvestatud keskmiselt 10 minutit. Tegelikuses jõudsid mõned õpilased kõikidele küsimustele vastata vähem kui 5 minutiga. Samas mõnel kulus küsimustiku täitmiseks enam kui 20 minutit. Mõnedes koolides ei soovitanud õpetajad õpilasi vahetundide ajal küsitleda. Nendes koolides vastasid õpilased küsimustele koolipäeva lõpus, st peale viimast tundi.

Küsimustele vastamine oli anonüümne ja rangelt vabatahtlik. Sõltumata asjaolust, kas küsimustele vastati vahetunni ajal või peale tunde, oli enamus õpilasi, kellele küsimustikule vastamise ettepanek tehti, nõus küsimustikus esitatud küsimustele vastama. Seejuures olid õpilased eesti õppekeele- ja vene õppekeele koolides, samuti erinevates vanuserühmades, küsimustele vastamise osas meelestatud ligilähedaselt üht viisi positiivselt. Arvestades asjaolu, et küsimustele vastamine võttis suhteliselt vähe aega ning õpilased olid küsimustele valmis vabatahtlikult vastama, on käesoleva töö autor veendunud, et konkreetne küsimustele vastamise aeg (st kas see toimus vahetunni ajal või peale tunde) ei mõjutanud küsimustele vastamise kvaliteeti ega antud vastuseid.

On väga tõenäoline, et küsitluse tulemusi ei mõjutanud ka asjaolu, kas küsitlus toimus 2012. aasta novembris, 2012. aasta detsembris või 2013. aasta jaanuaris. Sellise hinnangu põhjuseks on asjaolu, et ajavahemikus 2012. novembrist 2013. aasta jaanuarini toimunud Eesti maksuseadustikus mingeid muudatusi ning sel ajavahemikul ei näinud õppekavad ette ka maksudega seonduva õppimist koolis. Oluline on ka see, et jaanuaris läbi viidud küsitlus toimus piisavalt palju enne seda kui 2013. aasta veebruaris algas üksikisikute poolne 2012. aasta tulude deklareerimine (ja sellega seoses olid tulumaksuga seonduvad küsimused väga aktuaalsed ja neid käsitleti laialt). Seega ei olnud 2013. aasta jaanuaris küsitletud õpilased tulumaksuga seonduva informatsiooni osas paremas olukorras kui 2012. aasta novembris või detsembris küsitletud.

Küsimustiku maksundust puudutavate küsimustega sooviti teada saada, kui heaks hindavad vastajad endi teadmisi maksudest, millistest allikatest nad on saanud maksundusega seotud infot, kui täpselt nad teavad Eestis kehtestatud peamiste maksude maksumäärasid, mil määral nad teavad maksutulude kasutamist konkreetsete valdkondade rahastamisel ning kui oluliseks nad peavad maksude maksmist. Seega sooviti küsitlusega saada infot suhteliselt laialt skaalal, sest eesmärgiks oli võimalikult põhjalikult teada saada, millised on Tallinna koolinoorte teadmised Eesti maksundusest.

Küsimustiku küsimused jaotusid mitmesse osasse. Osade küsimuste puhul sooviti, et vastaja paneks kirja Eestis kehtiva küsitud maksu määra (käibemaksumäära, tulumaksumäära, sotsiaalmaksumäära). Nende küsimustega sooviti teada kui detailsed on koolinoorte teadmised Eestis kehtivatest maksudest. Osade küsimuste puhul pidi vastaja kirja panema,

milliste kulutuste katmiseks küsitud maksu laekumisi kasutatakse. Nende küsimustega sooviti teada saada kui hästi saavad vastajad aru maksude kasutamisest. Maksuteadlikkuse teooria kohaselt on need, kes maksude kasutamisest paremini aru saavad, maksukuulekamad, sest nad saavad paremini aru maksude maksmise tähtsusest. Seetõttu võib väita, et maksutulude kasutamise teadlikkuse küsimuste abil püüti aru saada ka vastajate potentsiaalsest maksukuulekusest. Kahe küsimusega sooviti teada kui oluliseks vastaja maksude õigeaegset ja korrektset maksmist peab. Ka see küsimus on seotud potentsiaalse maksukuulekusega – mida olulisemaks vastaja maksude maksmist peab, seda suurem on võimalus, et temast saab tulevikus kuulekas maksumaksja, kes maksab makse õigeaegselt ja korrektselt.

Osade küsimuste puhul sooviti teada, millistest allikatest ja kui sageli on vastaja maksudega seotud infot saanud. Nende küsimustega taheti saada infot eeskätt selle kohta, millised infoallikad on koolinoorte jaoks seni olnud tähtsad ja milliste mitte. Seda infot oli võimalik ära kasutada koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmise ettepanekute tegemisel. Eeskätt olid ettepanekud suunatud selliste infoallikate kasutamise suurendamisele, mis koolinoorte jaoks on olulised.

Vastaja isikut puudutasid kolm isikliku küsimust. Nendega sooviti teada saada vastaja sugu, vanus ja seni lõpetatud klasside arv. Lisaks oli kõikide vastajate kohta teada, kas ta käib eesti õppekeelega koolis või peamiselt vene õppekeelega koolis. Vastaja isikut puudutavast infost kasutati sugu selleks, et teha kindlaks, kas neidude ja noormeeste vastustes on olulisi erinevusi; kas erineva vanusega/erinevates vanuseklassides olevatel vastajatel on vastustes olulisi erinevusi ning kas vastused erinevad eesti- ja vene õppekeelega koolide lõikes. Arvestades, et eesti- ja vene õppekeelega koolide õpilaste vahel esines vastajate isikutunnuste seas kõige suuremaid erinevusi, sai vastuste analüüsimine isikutunnuste alusel kõige sügavamalt läbi viidud just eesti- ja vene õppekeelega koolide õpilasi eristades.

Kõikide sisuliste küsimuste puhul arutati välja iga vastusevariandi valinute hulga osatähtsus kõikide sellele küsimusele antud vastuste hulgast. Selline arvutuskäik võimaldas leida, milline oli vastajate kõige eelistatum vastus. Samas erinevate vastuste osatähtsute väljatoomine ei näidanud, milline oli vastajate poolt antud keskmine vastus.

Vastajate poolt antud keskmist vastust sai leida üksnes hinnangut puudutavate vastuste osas. Selleks kasutati statistikas laialt levinud nn Likerti skaala meetodit. Likerti skaala on Rensis

Likerti poolt juba 1930. aastatel välja töötatud mittevõrdleva skaala tüüp, millega määratakse ära vastajate nõustumise aste väidetega, mis on seotud mingit tüüpi hoiaku hindamisega või mõõtmisega. Likerti skaalat kasutades antakse erinevatele valikutele erinev skoor ehk teisisõnu erinevad valikud kodeeritakse erinevate väärtustega. Selline lähenemine võimaldab välja tuua vastuste keskmise skoori, mis vastab vastaja nõustumise mingile astmele. Likerti skaalat peetakse kaasajal üheks kõige usaldusväärsemaks hoiakute mõõtmise meetodiks. (Carifio, Perla 2007)

Keskmise skoori leidmiseks anti Likerti skaala abil hinnatud küsimuste puhul küsimuse kõikidele vastustele kasvavas järjekorras skoor skaalal ühest kolmeni või ühest neljani (sõltuvalt konkreetse küsimuse vastusevariantide hulgast). Skooride kokkuliitmisel ja saadud summa jagamisel vastuste arvuga saadi keskmine skoor. Viimane näitas, millisele vastusevariandile oli lähedal keskmine vastus (nt kui keskmine skoor oli lähemal 2-le kui 3-le, oli keskmine vastus selle vastusevariandi lähedal, millele oli omistatud skoor „2“). Keskmise vastusevariandi teada saamine oli oluline selleks, et näha, milline oli vastajate keskmine hoiak küsimuste puhul, kus keskmist hoiakut oli võimalik mõõta, st välja arvutada. Keskmise hoiaku teada saamine andis olulist infot vastanute maksuteadlikkuse keskmise taseme kohta.

Mitmete küsimuste puhul on välja arvatud standardhälve. See on hajuvuse näitaja, mis arvestab kõiki vaatlustulemusi ja näitab kui palju üksikud tulemused erinevad keskmisest tulemusest. Mida suurem on tulemuste hajuvus, seda rohkem nad erinevad ning seda suurem on standardhälve. Juhul kui hajuvust ei ole, st kõik vaatlustulemused on ühesugused, on standardhälve 0. (Osula 2009) Standardhälvete leidmiseks on kasutatud tabelarvutusprogrammi Excel vastavat valemit.

Eesti õppekeelega koolide õpilaste ja vene õppekeelega koolide õpilaste poolt antud vastuste statistiliselt oluliste erinevuste uurimiseks on töös kasutatud korrelatsioonanalüüsi. Korrelatsioonanalüüsi läbiviimiseks kasutatakse tabelarvutusprogrammi MS Excel

Korrelatsioonanalüüs on kahe arvtunnuse vahelise seose uurimisel laialt kasutatav analüüsimeetod. See analüüs võimaldab selgitada uuritavate tunnuste vaheliste seoste olemasolu, seose tugevust, -suunda ja -statistilist olulisust. Korrelatiivne seos on statistilise seose oluline vorm. Selle esinemise korral ühe juhusliku suuruse väärtuse muutudes teise juhusliku suuruse keskvärtus suureneb või väheneb. (Paas 1997:12)

Kahe nähtuse vahelise korrelatiivse seose tugevuse väljendamiseks kasutatavat lineaarset korrelatsioonikordajat. Korrelatsioonikordaja on vahemikus $(-1; +1)$. Kui kahe nähtuse vahel on täpne lineaarne seos, siis korrelatsioonikordaja on $+1$ või -1 . Kui X suurenedes suureneb ka suurus Y, siis on korrelatsioonikordaja väärtus positiivne. Kui X suurenedes Y väheneb, siis uuritavate nähtuste muutumine toimub üldtendentsina vastassuunaliselt. Mida suurem on korrelatsioonikordaja absoluutväärtus, seda tugevam on uuritavate nähtuste vaheline lineaarne seos. (Paas 1997:12–13) Eeltoodust tulenevalt on käesolevas magistritöös kalkuleeritud kõikide tähtsamate küsimuste puhul eesti õppekeelega koolide õpilaste ja vene õppekeelega koolide õpilaste poolt antud vastuste korrelatsioonikordajad.

Selleks et valimi alusel leitud korrelatsioonikordaja alusel anda hinnanguid uuritavate nähtuste vaheliste seoste kohta üldkogumis, tuleb kontrollida tema statistilist olulisust. Ühepoolse hüpoteesi korral võrreldakse valimi alusel arvutatud korrelatsioonikordajat ühepoolsele hüpoteesile vastava kriitilise väärtusega korrelatsioonikordaja kriitiliste väärtuste tabelis. Nimetatud kriitiliste väärtuste tabeli väärtused sõltuvad valimi mahust. (Paas 1997:12–13)

Käesolevas töös on valimi maht 401. 400 liikmelise valimi puhul on 95% tõenäosusega kehtiva seose kehtivuseks kriitiline korrelatsioonikordaja 0,082 (Table ... 2008). 401 liikme puhul võib kriitilise korrelatsioonikordaja võtta võrdseks 401 liikmele vastava kordaja väärtusega. See tähendab, et juhul kui korrelatsioonikordaja on kõrgem kui 0,082, on korrelatiivne seos mõõdetud nähtuste vahel statistiliselt oluline.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et valitud info kogumise meetodid ja andmete analüüsimeetodid olid sellised, mis aitasid kaasa töö eesmärgi täitmisele. Kirjalik ankeetküsitlus oli parim võimalik viis paljudel üpilaste arvamuseteada saamiseks. Keskmise skoor, standardhälve ja korrelatsioonanalüüs võimaldasid aga küsitluse tulemusi nõutava statistilise põhjalikkusega analüüsida ja aitasid kaasa küsitluste alusel järelduste tegemisele.

2.2. Tallinna koolinoorte teadlikkus Eestis kehtivatest maksudest

Tallinna koolinoorte maksuteadlikkuse kindlakstegemiseks viis töö autor 2012. aasta novembris ja detsembris ning 2013. aasta jaanuaris Tallinna mõnede gümnaasiumite õpilaste seas läbi kirjaliku ankeetküsitluse. Alljärgnevalt on esitatud nimetatud küsitluse tulemused.

- **Üldine teadlikkus maksuterminitest**

Maksuterminite üldist teadlikkust sai uuritud käibemaksu, sotsiaalmaksu, tulumaksu, kogumispensioni makse ja töötuskindlustusmakse kohta. Enda teadlikkust loetletud maksuterminitest sai vastaja hinnata kolme vastusevariandiga: „tean, mis see on ja miks see on kehtestatud“, „olen kuulnud, aga ei tea, miks see on kehtestatud“, „ei ole kuulnud, ei tea sellist terminit“. Alljärgnevalt on tabelis 1. esitatud nimetatud küsimuse koondvastused protsendina kõikidest vastajatest (Ek – eesti õppekeelega koolide õpilased; Vk – vene õppekeelega koolide õpilased).

Tabel 1. Maksuterminitest teadlikkus, % kõikidest vastanutest (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

	Tean, mis see on ja miks see on kehtestatud			Olen kuulnud, aga ei tea, miks see on kehtestatud			Ei ole kuulnud, ei tea sellist terminit		
	Kokku	Ek	Vk	Kokku	Ek	Vk	Kokku	Ek	Vk
Käibemaks	65,3	75,1	51,8	32,9	24,5	44,6	1,7	0,4	3,6
Tulumaks	68,8	69,5	67,9	29,7	29,6	29,8	1,5	0,9	2,4
Sotsiaalmaks	51,1	55,8	44,6	43,6	42,9	44,6	5,2	1,3	10,7
Kogumispensioni makse	60,3	57,9	63,7	30,2	34,3	24,4	9,5	7,7	11,9
Töötuskindlustusmakse	66,3	64,4	69,0	27,2	30,0	23,2	6,5	5,6	7,7

Kõikide küsitletud maksude puhul arvas enam kui pool vastajatest, et nad teavad, mida vastav maks endast kujutab ning miks see on kehtestatud. Kõige paremini arvati teadvat tulumaksu sisu ning kõige halvemini sotsiaalmaksu sisu. Kogumispensioni makse puhul oli huvitav asjaolu, et kui 3/5 arvas end seda maksu hästi teadvat, siis kümnendik vastanutest polnud sellest maksust isegi mitte kuulnud. Negatiivne on, et sotsiaalmaksu, töötuskindlustusmakse ja kogumispensioni makse osas oli enam kui 5% (kogumispensioni makse puhul isegi peaaegu 10%) neid, kes sellisest maksust isegi kuulnud polnud.

Eesti õppekeele ja vene õppekeele koolide õpilaste vastuste erinevus oli mitmete maksude osas vägagi suur. Suurimaks võib pidada erinevust käibemaksu osas, kus ainult umbes pool vene õppekeele koolide õpilastest teadis seda maksu ja põhjust, miks see on kehtestatud, samas kui eesti õppekeele koolides oli maksust teadlike osatähtsus kolm neljandikku. Käibemaksust teadlikkuse suurt erinevust on raske seletada, sest põhimõtteliselt puutuvad mõlema keele koolide õpilased kaupu ja teenuseid ostes selle maksuga ühe palju kokku. Võimalik, et erineva tasemega teadmiste põhjused tulenevad koolides ja vanemate poolt käibemaksust räägitava info erinevas hulgas.

Kõige sarnasemad olid erineva õppekeele koolide õpilaste vastused tulumaksu osas – nii eesti keelsete kui ka vene keelsete koolide õpilaste seas oli maksust teadlike osatähtsus enam kui 2/3 vastanutest ning neid, kes maksust isegi kuulnud polnud, oli mõlemas grupis vähem kui 2,5%. Tulumaksust teadlikkuse suhteliselt kõrge tase on seletatav ilmselt tuludeklaratsiooniga. Viimastel aastatel on Eestis kõik elanikud pidanud täitma tuludeklaratsiooni. Tuludeklaratsiooni esitamise perioodil kuulevad tuludeklaratsioonist ning selle täitmise protsessist, samuti tuludeklaratsiooni alusel tagastatavast või juurde maksmisele kuuluvast rahast ilmselt ka tuludeklaratsiooni täitvate täiskasvanud inimeste gümnaasiumiealised lapsed. Samas teadmine sellest, et tulumaks peetakse väljamaksetelt kinni, on autori hinnangul Eesti gümnaasiuminoorte seas väga väike. Seda hinnangut kinnitas ka läbiviidud küsitlus.

Küsitluse tulemused näitasid ka seda, et kui käibemaksu, sotsiaalmaksu ja tulumaksu osas oli neid, kes arvasid end olevat maksust suhteliselt hästi teadlikud, rohkem eesti keelsete koolide õpilaste seas, siis kogumispensioni makse ja töötuskindlustuse makse osas oli suhteliselt teadlikke rohkem vene keelsete koolide õpilaste seas. Samas neid, kes ei olnud vastavast maksust isegi kuulnud oli kõikide küsitletud maksude osas vene keelsete koolide õpilaste seas suhteliselt rohkem kui eesti keelsete koolide õpilaste seas.

Murettekitava suurusega erinevuseks eesti ja vene keelsete koolide õpilaste teadlikkuse erinevuse osas võib pidada seda, kui suur on nende osatähtsus, kes maksust isegi kuulnud ei ole. Eesti keelsetes koolides on vastav näitaja käibemaksu, tulumaksu ja sotsiaalmaksu osas väga madal (alla 1,5%), kuid vene keelsetes koolides käibemaksu ja tulumaksu osas suhteliselt madal (2–4%) ning kõikide ülejäänud maksude osas suhteliselt kõrge (7,5–12%).

Alljärgnevalt on tabelis 2 esitatud erinevate maksude terminitest teadlikkuse vastuste keskmine skoor. Selle arvutamisel on antud vastusevariandile „tean, mis see on ja miks see on kehtestatud“ väärtus 1, vastusevariandile „olen kuulnud, aga ei tea, miks see on kehtestatud“ väärtus 2 ja vastusevariandile „ei ole kuulnud, ei tea sellist terminit“, väärtus 3. Keskmine skoor näitab, millisele vastusevariandile vastused kõige lähemal olid.

Tabel 2. Maksuterminitest teadlikkus, keskmine skoor (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

	Kokku	Eesti õppekeelega koolide õpilased	Vene õppekeelega koolide õpilased
Käibemaks	1,36	1,25	1,52
Sotsiaalmaks	1,54	1,45	1,66
Tulumaks	1,33	1,31	1,35
Kogumispensioni makse	1,49	1,50	1,48
Töötuskindlustusmakse	1,40	1,41	1,39

Antud vastuste keskmine skoor näitab, et kõikide maksude osas oli keskmine teadlikkus suhteliselt sarnane. Sellest hoolimata oli käibemaksu, tulumaksu, kogumispensioni makse ja töötuskindlustusmakse osas keskmine vastus lähemal vastusevariandile „tean, mis see on ja miks see on kehtestatud“, kuid sotsiaalmaksu osas oli keskmine vastus mõnevõrra lähemal vastusevariandile „olen kuulnud, aga ei tea, miks see on kehtestatud“. Seega sotsiaalmaksu oldi küll kuulnud, kuid pigem ei teatud, miks see on kehtestatud.

Keskmine skoor näitab, et käibemaksu, sotsiaalmaksu ja tulumaksu teati paremini eestikeelsete koolide õpilaste seas (erinevused eesti keelsete koolide ja vene keelsete koolide õpilaste poolt antud keskmiste vastuste vahel ei olnud küll väga suured), kuid kogumispensioni makset ja töötuskindlustusmakset teati paremini venekeelsete koolide õpilaste seas (erinevused eesti keelsete koolide ja vene keelsete koolide õpilaste poolt antud keskmiste vastuste vahel olid küll väga väikesed). Võimalik, et töötuskindlustusmaksest parema teadlikkuse üheks põhjuseks on Eesti venekeelse elanikkonna seas valitsev kõrgem töötus, mistõttu tööpuudusega seotud küsimused, sh töötuskindlustusmakse on venekeelsete nmoorte seas paremini teadvustatud. Kõige suurem erinevus maksuterminitest teadlikku osas valitses käibemaksu osas – eesti keelsete koolide õpilased teadsid käibemaksu teistest maksudest paremini ja üldiselt vägagi hästi, kuid vene keelsete koolide õpilased teadsid käibemaksu halvemini kui tulumaksu, kogumispensioni makset ja töötuskindlustusmakset

ning nende keskmine vastus oli lähemal vastusevariandile „olen kuulnud, aga ei tea, miks see on kehtestatud“. Eesti keelsete ja vene keelsete koolide õpilaste vastuste keskmine skoor oli kõige sarnasem tulumaksu osas.

Tabelis 3 on esitatud vastaja kooli õppekeele ja antud vastuste vahelised korrelatiivsed seosed esimese küsimuse kõikide maksude osas. Korrelatiivse seose leidmiseks anti vastusevariandile „Tean, mis see on ja miks see on kehtestatud“ väärtus 1, variandile „Olen kuulnud, aga ei tea, miks see on kehtestatud“ väärtus 2 ja variandile „Ei ole kuulnud, ei tea sellist terminit“ väärtus 3.

Tabel 3. Vastaja kooli õppekeele ja antud vastuste korrelatsioonikordajad (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

Maks	Korrelatsioonikordaja	Kriitiline korrelatsioonikordaja	Seos on statistiliselt oluline või ei ole
Käibemaks	0,253	0,082	On oluline
Sotsiaalmaks	0,171	0,082	On oluline
Tulumaks	0,032	0,082	Ei ole oluline
Kogumispensioni makse	-0,012	0,082	Ei ole oluline
Töötuskindlustusmakse	-0,020	0,082	Ei ole oluline

Vastaja kooli õppekeele ja antud vastuste vahelised korrelatsioonikordajad näitavad, et 95% tõenäosusega kehtiv seos esineb vastaja kooli õppekeele ning käibemaksu ja sotsiaalmaksu kohta antud vastuse vahel. See tähendab, et eesti õppekeele koolide ja vene õppekeele koolide õpilased andsid käibemaksu ja tulumaksu osas statistiliselt olulise erinevusega vastuseid. Tulumaksu, kogumispensioni makse ja töötuskindlustusmakse osas aga antud vastuste ja vastaja kooli õppekeele vahel statistiliselt olulisi seoseid ei esinenud.

Noormeeste ja neidude vahelisi olulisi erinevusi maksutermiinitest teadlikkuse vallas ei esinenud. Mõne maksu puhul oli vastuste keskmine skoor kõrgem noormeestel ja mõnedel neidudel, kuid keskmiste skooride erinevused olid kõikide maksude puhul väikesed. Samas olid olemas selged erinevused erinevate vanuserühmade vahel. Üldised teadmised Eestis kehtestatud peamiste maksude termiinitest paranesid koos vanusega – 11. klassis õppijate teadmised olid paremad kui 10. klassis õppijatel ning 12. klassis õppijate teadmised olid paremad kui 11. klassis õppijatel. Taoline erinevus vasegrupiti kehtis nii eesti keelsete kui ka vene keelsete koolide osas.

Vastusevariandi „tean, mis see on ja miks see on kehtestatud” valis kõikide küsitud maksude kohta 21,4% küsitletutest, sh 26,6% eesti keelsete koolide vastanud õpilastest ja 14,3% vene keelsete koolide vastanud õpilastest. Seega hindasid enamik vastanutest oma teadmisi peamiste maksude terminite kohta lünklikeks – mõnda maksu teati, kuid mõnda maksu olemust endale hästi ei teadvustatud. Kõige enam oli selliseid vastajaid, kes teadsid viiest küsitletud maksust nelja terminit hästi, kuid ühe kohta olid üksnes kuulnud ega teadnud, miks see maks on kehtestatud.

Tabelis 4 on esitatud maksuterminitest teadlikkuse küsimuse standardhälve eesti õppekeele koolide õpilaste vastuste osas ja vene õppekeele koolide õpilaste vastuste osas. Standardhälbe leidmisel anti vastusevariandile „Tean, mis see on ja miks see on kehtestatud“ väärtus 1, variandile „Olen kuulnud, aga ei tea, miks see on kehtestatud“ väärtus 2 ja variandile „Ei ole kuulnud, ei tea sellist terminit“ väärtus 3.

Tabel 4. Maksuterminitest teadlikkuse vastuste standardhälbed (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

	Eesti koolid	Vene koolid
Käibemaks	0,446	0,569
Sotsiaalmaks	0,525	0,664
Tulumaks	0,484	0,526
Kogumispensioni makse	0,638	0,702
Töötuskindlustusmakse	0,597	0,629

Nii eesti õppekeele koolide õpilaste vastuste kui ka vene õppekeele koolide õpilaste poolt antud vastuste standardhälbed on esimese küsimuse osas kõikide maksude puhul madalad. See tähendab, et vastuste varieeruvus oli suhteliselt väike (kuigi ka vastusevariante oli ainult 3). Tähelepanuväärne on, et eesti keelsete koolide õpilaste vastuste standardhälve on kõikide maksude puhul olnud madalam kui vene keelsete koolide õpilaste vastavate vastuste keskvärtus. See näitab, et eesti keelsete koolide õpilaste vastused olid sarnasemad kui vene keelsete koolide õpilaste vastused.

- **Käibemaksu määra teadlikkus**

Vastanute hinnangud enda maksudest teadlikkuse kohta ei anna objektiivset ülevaadet nende teadmiste tegelikust sisust. Seetõttu oli küsitluses mitmeid küsimusi, kus küsiti Eestis

kehtivaid maksumäärasid – neile küsimustele õigesti või valesti vastamine näitas, kas hinnangud enda teadmiste osas ka tegelikkuses paika peavad või mitte. Küsitluse teine küsimus puudutas käibemaksu määra, st vastajal paluti kirja panna Eestis kehtiv käibemaksu määr. Piiranguid vastusele ei olnud antud, samuti ei saanud vastajad ette antud vastusevariantide seast sobivat valida. Küsimuse vastuste koond on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. Vastanute arvamus käibemaksu määra suurusest, % vastanutest (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

Maksumäär	Kokku	Eesti õppekeelega koolide õpilased	Vene õppekeelega koolide õpilased
Üle 25%	1,8	1,0	3,1
21-25%	32,1	39,2	21,1
20%	41,0	40,7	41,4
15-19%	7,0	8,0	5,5
10-14%	4,6	1,5	9,4
alla 10%	13,5	9,5	19,5

Käibemaksumäära vastas õigesti ligikaudu 2/5 vastanutest. Seejuures oli õigesti vastanud eesti keelsetes koolides ja vene keelsetes koolides suhteliselt sama palju, kuid vene keelsetes koolides oli maksumäära täpselt teadjate osatähtsus natuke kõrgem kui see oli eesti keelsetes koolides. Huvitav on siinkohal võrdlus esimese küsimuse käibemaksuga puudutava osaga. Eesti keelsetes koolides oli neid, kes arvasid, et nad teavad suhteliselt hästi käibemaksu, koguni 75,1%, mis tähendab, et maksumäära õigesti teadnud oli 34,4 protsendipunkti vähem kui enda teadmisi kõrgelt hinnanud. Sisuliselt teadis õiget maksumäära vaid iga teine nendest eesti keelsete koolide õpilastest, kes arvasid, et end käibemaksu hästi teadvat. See näitab, et eesti keelsete koolide õpilased hindasid ise oma teadmisi käibemaksust kõrgemateks kui need teadmised tegelikult olid. Vene keelsetes koolides langes subjektiivne arvamus enda teadmistest ja tegelik maksumäära teadlikkus palju rohkem kokku – neid, kes arvasid end käibemaksu suhteliselt hästi teadvat oli ainult 10,4 protsendipunkti rohkem kui neid, kes ka tegelikult maksumäära õigesti teadsid. Nimetatud vahe moodustas nendest, kes arvasid, et käibemaksu hästi teadvat, umbes ühe viiendiku.

Nendest, kes maksumäära valesti vastasid, märkis enamus käibemaksumäära suuremana kui see on tegelikult. Väikseim kirja pandud maksumäär oli 2% ja suurim kirja pandud määr 50%. Vale maksumäära kirja panijate seas oli kõige enam neid, kes märkisid maksumääraks 21%.

Sellise määra panid kirja 24,4% kõikidest vastanutest, sh 32,2% eesti keelsete koolide vastanud õpilastest ja 13,7% vene keelsete koolide vastanud õpilastest. Taolise vastuse valimine on lihtsalt seletatav – Eestis kehtib käesoleval ajal tulumaksumäär 21% ning tõenäoliselt on paljud õpilased seetõttu maksumäärast 21% midagi kuulnud, kuid ei oska seda määra seostada õige maksuga.

Käibemaksumäära vastuste standardhälve oli eesti õppekeele kooli õpilaste vastustel 5,576 ja vene õppekeele koolide õpilaste vastustel 7,928. Eesti keelsete koolide õpilaste vastused olid üksteisega sarnasemad kui vene keelsete koolide õpilaste vastused, kuid mõlemates koolides oli käibemaksumäära vastuste varieeruvus vägagi suur.

Vastaja kooli õppekeele ja pakutud käibemaksumäära vaheline korrelatsioonikordaja on -0,164 ehk kõrgem vastava valimi kriitilisest korrelatsioonikordajast. See tähendab, et 95% tõenäosusega kehtib seos vastaja kooli õppekeele ning pakutud käibemaksu määra vahel. Teisalt ei ole nimetatud seos kuigi tugev, sest korrelatsioonikordaja on suhteliselt madal.

- **Tulumaksu määra teadlikkus**

Kolmandas küsimuses paluti kirja panna Eestis kehtiv tulumaksu määr protsentides. Jällegi piiranguid vastusele ei olnud antud, samuti ei saanud vastajad ette antud vastusevariantide seast sobivat valida. Kolmanda küsimuse vastused on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Vastanute arvamus tulumaksu määra suurusest, % vastanutest (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

Maksumäär	Kokku	Eesti õppekeele koolide õpilased	Vene õppekeele koolide õpilased
Üle 25%	4,1	2,6	6,0
22 - 25%	5,3	5,2	5,3
21%	39,5	50,3	25,8
15 - 20%	31,6	25,1	39,7
10 - 14%	9,6	6,3	13,9
alla 10%	9,9	10,5	9,3

Ka tulumaksumäära vastas õigesti ligikaudu 2/5 kõikidest vastanutest – tulemus oli vaid 1,5 protsendipunkti madalam kui käibemaksu määra õigesti teadnute osatähtsus. Tulumaksu

määra õigesti teadnute osas erines määra teadnute osatähtsus eesti keelsete koolide õpilaste seas ja vene keelsete koolide õpilaste seas märkimisväärselt – eesti keelsete koolide vastanute seas oli määra õigesti teadnute osatähtsus peaaegu kaks korda kõrgem kui vene keelsete koolide vastav näitaja. Jällegi on huvitav võrdlus esimese küsimusega, antud juhul selle küsimuse tulumaksuga puudutava osaga. Tulumaksu osas hindasid eesti keelsete koolide õpilased oma teadmisi õigemini kui vene keelsete koolide õpilased. Eesti keelsetes koolides oli neid, kes arvasid, et nad teavad suhteliselt hästi tulumaksu, 69,5%. See tähendab, et maksumäära õigesti teadnud oli 19,2 protsendipunkti vähem kui enda teadmisi kõrgelt hinnanud. Sisuliselt teadis õiget maksumäära kolm neljandikku nendest eesti keelsete koolide õpilastest, kes arvasid, et end tulumaksu hästi teadvat. Vene keelsetes koolides oli neid, kes arvasid end tulumaksu suhteliselt hästi teadvat aga 42,1 protsendipunkti rohkem kui neid, kes ka tegelikult maksumäära õigesti teadsid. Seega teadsid õiget tulumaksu määra üksnes 38% nendest vene keelsete koolide õpilastest, kes arvasid end tulumaksu hästi teadvat. Viimane näitab, et vene keelsete koolide õpilased hindasid oma teadmisi tulumaksust tegelikest teadmistest oluliselt kõrgemateks.

Nendest, kes maksumäära valesti vastasid, märkis enamus tulumaksumäära väiksemana kui see on tegelikult. Väikseim kirja pandud tulumaksumäär oli 1,4% ja suurim kirja pandud määr 50%. Vale maksumäära kirja panijate seas oli kõige enam neid, kes märkisid maksumääraks 20%. Sellise määra panid kirja 14,2% kõikidest vastanutest, sh 12,0% eesti keelsete koolide vastanud õpilastest ja 17,3% vene keelsete koolide vastanud õpilastest. Taolise vastuse valimine on lihtsalt seletatav – Eestis kehtib käesoleval ajal käibemaksumäär 20% ning tõenäoliselt on paljud õpilased seetõttu maksumäärast 20% midagi kuulnud, kuid ei oska seda määra seostada õige maksuga.

Tulumaksumäära vastuste standardhälve oli eesti õppekeele kooli õpilaste vastustel 6,121 ja vene õppekeele koolide õpilaste vastustel 7,144. Eesti keelsete koolide õpilaste vastused olid üksteisega sarnasemad kui vene keelsete koolide õpilaste vastused, kuid jällegi oli mõlemates koolides oli maksumäära vastuste varieeruvus vägagi suur. Huvitav on, et eesti keelsete koolide õpilaste vastuste puhul oli tulumaksu vastuste standardhälve suurem kui käibemaksu vastuste standardhälve, kuid vene keelsete koolide õpilaste vastuste puhul oli tulumaksu vastuste standardhälve väiksem kui käibemaksu vastuste standardhälve.

Vastaja kooli õppekeele ja pakutud tulumaksumäära vaheline korrelatsioonikordaja on -0,016 ehk madalam vastava suurusega valimi kriitilisest korrelatsioonikordajast. See tähendab, et staatiliselt olulist seost vastaja kooli õppekeele ning pakutud tulumaksumäära vahel ei esine.

- **Sotsiaalmaksu määra teadlikkus**

Neljanda küsimuse vastuseks pidid küsitletud kirja panema Eestis kehtiva sotsiaalmaksumäära. Ka selle küsimuse puhul ei olnud vastusevariante ette. Vastuste koond on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. Vastanute arvamus sotsiaalmaksu määra suurusest, % vastanutest (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

Maksumäär	Kokku	Eesti õppekeelega koolide õpilased	Vene õppekeelega koolide õpilased
üle 40%	2,1	1,4	3,0
34 - 40%	2,5	1,4	3,8
33%	22,5	34,7	9,0
21 - 32%	12,1	12,9	11,3
11 - 20%	13,9	10,2	18,0
kuni 10%	46,8	39,5	54,9

Jällegi väga valdav enamus vastanutest märkis sotsiaalmaksumäära väiksemana tegelikkusest. Seejuures olid vahed tegelikkusega väga suured. Paljud vastanud märkisid selle maksu määra olevat isegi väiksema kui 5%. Väikseim kirja pandud määr oli 1% ja suurim 80% (!).

Sotsiaalmaksumäära vastas õigesti vähem kui ¼ kõikidest vastanutest – nimetatud tulemus oli oluliselt halvem kui teadlikkus õigest käbemaksumäärast või teadlikkus õigest tulumaksumäärast. Sotsiaalmaksu määra õigesti teadnute osas erines määra teadnute osatähtsus eesti keelsete koolide õpilaste seas ja vene keelsete koolide õpilaste seas jällegi märkimisväärselt – eesti keelsete koolide vastanute seas oli määra õigesti teadnute osatähtsus peaaegu neli korda kõrgem kui vene keelsete koolide vastav näitaja. Seejuures teadis sotsiaalmaksumäära õigesti vähem kui kümnendik vene keelsete koolide vastanud õpilastest. Jällegi on huvitav võrdlus esimese küsimusega, antud juhul selle küsimuse tulumaksuga puudutava osaga. Sotsiaalmaksu osas hindasid eesti keelsete koolide õpilased oma teadmisi oluliselt õigemini kui vene keelsete koolide õpilased. Eesti keelsetes koolides oli neid, kes

arvasid, et nad teavad suhteliselt hästi sotsiaalmaksu, 55,8%. See tähendab, et maksumäära õigesti teadnud oli 18,9 protsendipunkti vähem kui enda teadmisi kõrgelt hinnanud. Sisuliselt teadis õiget maksumäära kolmandik nendest eesti keelsete koolide õpilastest, kes arvasid, et end tulumaksu hästi teadvat. Vene keelsetes koolides oli neid, kes arvasid end sotsiaalmaksu suhteliselt hästi teadvat aga 35,6 protsendipunkti rohkem kui neid, kes ka tegelikult maksumäära õigesti teadsid. Õiget sotsiaalmaksu määra teadis üksnes viiendik nendest vene keelsete koolide õpilastest, kes arvasid end sotsiaalmaksu hästi teadvat. Viimane näitab jällegi, et vene keelsete koolide õpilased hindasid oma teadmisi sotsiaalmaksust tegelikest teadmistest oluliselt kõrgemateks.

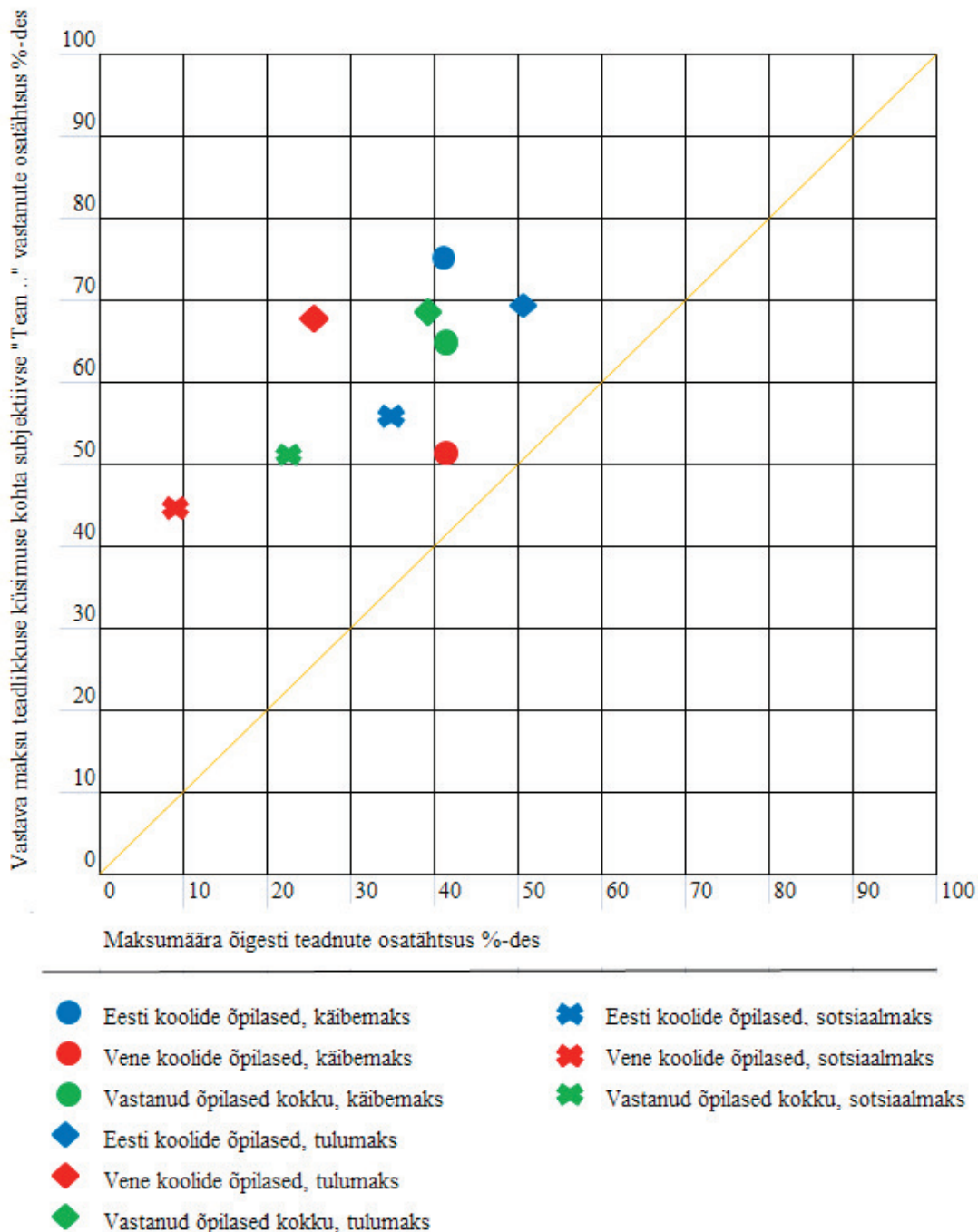
Nendest, kes maksumäära valesti vastasid, märkis enamus sotsiaalmaksumäära väiksemana kui see on tegelikult. Vale maksumäära kirja panijate seas oli kõige enam neid, kes märkisid maksumääraks kuni 10%. Arvestades, et suhteliselt palju vastajaid märkis maksumääraks 1–3% ning maksumääraks arvati olevat ka 1,1%, 2,4%, 2,5% või 2,8%, tundub, et osa vastajatest ajas sotsiaalmaksu määra segamini töötuskindlustusmaksu ligikaudse määraga. See näitab jällegi, et gümnaasiumite õpilased on maksumäärade midagi kuulnud, kuid ei oska neid seostada õigete maksudega.

Sotsiaalmaksumäära vastuste standardhälve oli eesti õppekeele kooli õpilaste vastustel 14.016 ja vene õppekeele koolide õpilaste vastustel 13,792. Eesti keelsete koolide õpilaste vastused olid sotsiaalmaksu määra osas üksteisega vähem sarnasemad kui vene keelsete koolide õpilaste vastused. Mõlemates koolides oli maksumäära vastuste varieeruvus väga suur, mis näitab, et erinevate vastuste hulk oli väga suur.

Vastaja kooli õppekeele ja pakutud tulumaksumäära vaheline korrelatsioonikordaja on -0,194 ehk kõrgem vastava suurusega valimi kriitilisest korrelatsioonikordajast. See tähendab, et vastaja kooli õppekeele ning pakutud sotsiaalmaksumäära vahel esineb statistiliselt oluline seos. Nimetatud seos ei ole aga kuigi tugev, sest korrelatsioonikordaja on suhteliselt madal.

- **Erinevused maksuteadlikkuse hinnangute ja tegelike maksumäärade teadmise vahel**

Joonisel 2 on graafiliselt esitatud vastanud õpilaste maksuteadlikkuse hinnangute ja tegelike maksumäärade teadmise vahelised seosed.

Joonis 2. Maksust teadlikkuse subjektiivse hinnangu ja tegelikult maksumäära teadnute osatähtsuste seosed (allikas: autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

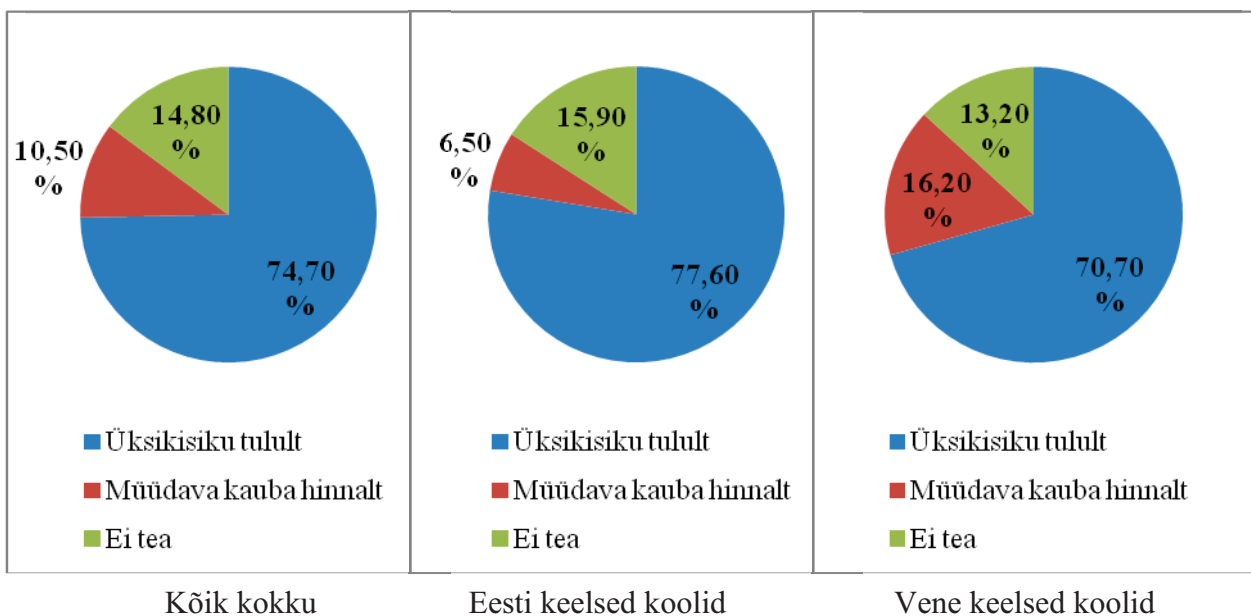
Nimetatud seoste esitamiseks on joonise horisontaalteljele asetatud maksust subjektiivse teadlikkuse nende vastanute osatähtsus, kes hindasid oma teadmisi „tean, mis see on ja miks see on kehtestatud“ ning vertikaalteljele maksumäära täpselt teadnute osatähtsus protsentides. Seosed on välja toodud eraldi tulumaksu, käibemaksu ja sotsiaalmaksu määra osas ning eraldi eesti õppekeelega koolides vastanute, vene õppekeelega koolides vastanute ja kõikide

vastanute lõikes. Mida lähemal on joonisel asuvad graafilised punktid joonise nullpunktist algavale diagonaalile, seda rohkem langeb vastanute subjektiivne hinnang enda maksu-teadlikkuse kohta kokku tegelikult maksu-määrä täpselt teadnute osatähtsusega.

Jooniselt on näha, et eesti õppekeelega koolide ja vene õppekeelega koolide õpilaste vastuste puhul lähenevad graafilised punktid diagonaalile kõige enam vene koolide õpilaste poolt käibemaksuga seoses antud vastuste osas. Seega langesid vastanute subjektiivsed hinnangud ja tegelikud teadmised maksumäärast kõige enam kokku vene keelsete koolide õpilaste käibemaksuga seotud vastuste puhul. Diagonaalist kõige kaugemale jääb graafiline punkt, mis tähistab vene õppekeelega koolide õpilaste vastuseid sotsiaalmaksu osas. Seega subjektiivne hinnang oma teadmistele ja tegelik teadmine maksumäärast lahknud kõige enam vene keelsete koolide õpilaste sotsiaalmaksuga seotud vastuste puhul.

- **Teadmised tulumaksu allikast**

Viiendas küsimuses taheti teada, millest makstakse üksikisiku tulumaksu. Ette oli antud kolm vastusevarianti, millest sai valida – „üksikisiku poolt teenitavalt tulult (nt palgast mingi %)“, „poest ostetava kauba hinnast (% ostetava kauba maksumusest)“, „ei tea, ei oska öelda“. Vastuste koondtulemused on esitatud joonisel 3.

Joonis 3. Vastanute arvamus selle kohta, millest makstakse tulumaksu, % vastanutest (allikas: autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

Arvestades, et tulumaksu maksmise allika küsimusel olid vastusevariandid ette antud ning vastusevariante oli vähe, oli õigesti vastanute suur osatähtsus ette prognoositav. Samas oli käesoleva töö autori jaoks üllatav nende suhteliselt suur osatähtsus, kes ei osanud nimetatud küsimusele vastata. Jällegi oli eesti keelsete koolide õpilaste teadlikkus kõrgem kui vene keelsete koolide õpilaste oma, kuigi vastuste erinevused olid suhteliselt väikesed (vastusevariandi „üksikisiku tulult“ puhul oli eesti- ja vene koolide õpilaste vastuste vahe 6,9 protsendipunkti, mis moodustas madalama osatähtsusega vastajarühma osatähtsusest 9,8%; vastusevariandi „ei tea“ olid eelpoolnimetatud näitajad 2,7 protsendipunkti ja 20,5%). Enamus nendest, kes ei osanud õigesti vastata, õppisid üheteistkümnendas klassis. Noormeeste ja neidude vastuste osas olulisi erinevusi ei esinenud.

- **Teadmised sotsiaalmaksu laekumiste kasutamise kohta**

Kuuenda küsimuse puhul pidid vastajad valima kuuest vastusevariandist ühe või mitu õiget vastusevarianti küsimusele, milliste kulude katmiseks sotsiaalmaksu laekumisi peamiselt kasutatakse. Etteantud vastusevariante oli kuus – „sõiduteede parandamiseks“, „pensionite maksmiseks“, „riikliku arstiabi võimaldamiseks“, „haigetele inimestele haigushüvitiste maksmiseks“, „sõjatehnika ostmiseks ja kaitseväge ülalpidamiseks“, „Euroopa Liidu liikmemaksu maksmiseks“. Valida võis ühe või mitu vastusevarianti. Nimetatud küsimuse vastuste koondtulemused on esitatud tabelis 8. Kuna valida võis mitu vastusevarianti, võib osatähtsuste summa olla suurem kui 100%.

Tabel 8. Vastanute arvamus selle kohta, milliste kulude katmiseks kasutatakse sotsiaalmaksu, % vastanutest (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

Vastusevariant	Kokku	Eesti õppekeelega koolide õpilased	Vene õppekeelega koolide õpilased
Sõiduteede parandamiseks	22,2	10,7	38,1
Pensionite maksmiseks	61,8	62,2	61,3
Riikliku arstiabi võimaldamiseks	83,8	91,0	73,8
Haigetele inimestele haigushüvitiste maksmiseks	66,6	75,1	54,8
Sõjatehnika ostmiseks ja kaitseväge ülalpidamiseks	12,7	7,7	19,6
Euroopa Liidu liikmemaksu maksmiseks	15,5	9,9	23,2

Pooled ette antud vastusevariantidest olid õiged. Õigetest vastusevariantidest valis „pensionite maksmiseks“ ca 3/5, „riikliku arstiabi võimaldamiseks“ ca 5/6, „haigetele inimestele haigushüvitiste maksmiseks“ ca 2/3 vastanutest. Seega seostasid vastanud õpilased sotsiaalmaksu eeskätt arstiabiga ja mõnevõrra vähem pensionitega. Seejuures valis „haigetele inimestele haigushüvitiste maksmiseks“ enam kui 9/10 eesti õppekeelega koolide õpilastest, samas kui „haigetele inimestele haigushüvitiste maksmiseks“ valis ainult natuke enam kui pool vene õppekeelega koolide õpilastest.

Huvitav on võrdlus esimese küsimuse sotsiaalmaksu puudutava osaga. Sotsiaalmaksust teadlikuks pidas ennast 51,1% vastanutest (55,8% eesti keelsete koolide vastanutest ja 44,6% vene keelsete koolide vastanutest). Samas sotsiaalmaksu laekumiste kasutusala märkis kolme vastuse peale keskmiselt õigesti 70,7% vastanutest (76,1% eesti keelsete koolide vastanutest ja 63,3% vene keelsete koolide vastanutest). Seega oli õpilaste endi poolt antud hinnang sotsiaalmaksust teadlikkuse suhtes madalam kui tegelikud teadmised sellest, milliste kulude katmiseks sotsiaalmaksu laekumisi kasutatakse. Eesti koolide õpilastel oli nimetatud vahe 21,3 protsendipunkti ja vene koolide õpilastel 18,7 protsendipunkti. Seega antud küsimuse valguses hindasid eesti õppekeelega koolide õpilased oma teadmisi tegelikkusega võrreldes suhteliselt madalamateks kui vene õppekeelega koolide õpilased. Samas võis õpilaste teadlikust kuuenda küsimuse puhul tõsta ka asjaolu, et vastusevariandid olid ette antud.

- **Mõtted riiklike kulutuste katmisest**

Seitsmendas küsimuses sooviti teada, kas vastaja on mõelnud, millistest rahadest kaetakse Eestis politsei, tuletõrje või haiglate kulud. Ette oli antud kolm vastusevarianti – „olen sellest sageli mõelnud“, „vahel olen mõelnud“, „ei ole sellele kunagi mõelnud“. Lisaks sooviti, et vasataja märgiks ka, millistest allikatest vastaja arvates riik nimetatud kulud katab. Koondtulemused küsimuse vastustest on esitatud tabelis 9.

Enamus vastanud õpilasi oli vahel mõelnud sellele, millest kaetakse politsei, tuletõrje või haiglate kulud. Neid, kes sellistele küsimustele ei ole veel kunagi mõelnud, oli vastanutest umbes veerand. Eesti õppekeelega ja vene õppekeelega koolide õpilaste mõtlemine selliste riiklikult tähtsate kulutuste nagu politsei, tuletõrje ja haiglate kulutuste katmine osas, oli suhteliselt sarnane. Vene õppekeelega koolide õpilaste seas oli küll eesti õppekeelega koolide õpilastest suhteliselt vähem neid, kes sellele vahel mõelnud olid ning neid, kes sellele kunagi

mõelnud ei ole oli suhteliselt rohkem kui eesti õppekeelega koolide õpilaste seas, kuid vahed nimetatud koolide vahel olid väikesed.

Tabel 9. Vastanute senine mõtlemine politsei, tuletõrje ja haiglate kulude katmise kohta, % vastanutest (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

Vastusevariant	Kokku	Eesti õppekeelega koolide õpilased	Vene õppekeelega koolide õpilased
Olen sellest sageli mõelnud	12,0	12,0	12,0
Vahel olen mõelnud	62,3	63,5	60,5
Ei ole sellele kunagi mõelnud	25,8	24,5	27,5

Antud vastustest võib järeldada, et valdavat enamikku noori siiski teatud määral huvitab see, kuidas riik toimib ning millistest vahenditest riigis tähtsad kulud kaetakse. Taolise huvi olemasolu loob positiivse aluse noorte maksu-teadlikkuse organiseeritud tõstmiseks. Õpilaste olemasolev maksudega seonduv huvi tuleb vaid täita soovitud teadmistega.

- **Arvamused maksude õigeaegse ja korrektse maksmise tähtsuse kohta**

Vastanute arvamust selle kohta kui tähtsaks nad peavad maksude õigeaegset ja korrektset tasumist, sooviti teada kahe küsimusega. Kaheksandas küsimuses sooviti teada hinnangut üksikisikute maksude õigeaegse ja korrektse tasumise tähtsuse kohta ning üheksandas küsimuses sooviti teada vastaja arvamust ettevõtete poolt maksude õigeaegse ja korrektse tasumise tähtsuse kohta. Mõlemale küsimusele sai vastata viie vastusevariandiga – „väga oluline“, „pigem oluline“, „pigem ei ole oluline“, „üldse ei ole oluline“, „ei tea, ei oska öelda“. Nimetatud küsimuste koondvastused on esitatud tabelis 10.

Tabel 10. Hinnangud maksude maksmise tähtsuse kohta, % vastanutest (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

Vastusevariant	Üksikisikute poolt maksude maksmise tähtsus			Ettevõtete poolt maksude maksmise tähtsus		
	Kokku	E k	V k	Kokku	E k	V k
Väga oluline	47,8	51,9	41,9	62,5	70,0	52,1
Pigem oluline	45,3	45,5	44,9	34,3	28,8	41,9
Pigem ei ole oluline	2,8	0,9	5,4	0,3	0,0	0,6
Ei ole oluline	0,8	0,4	1,2	0,3	0,0	0,6
Ei tea	3,5	1,3	6,6	2,8	1,3	4,8

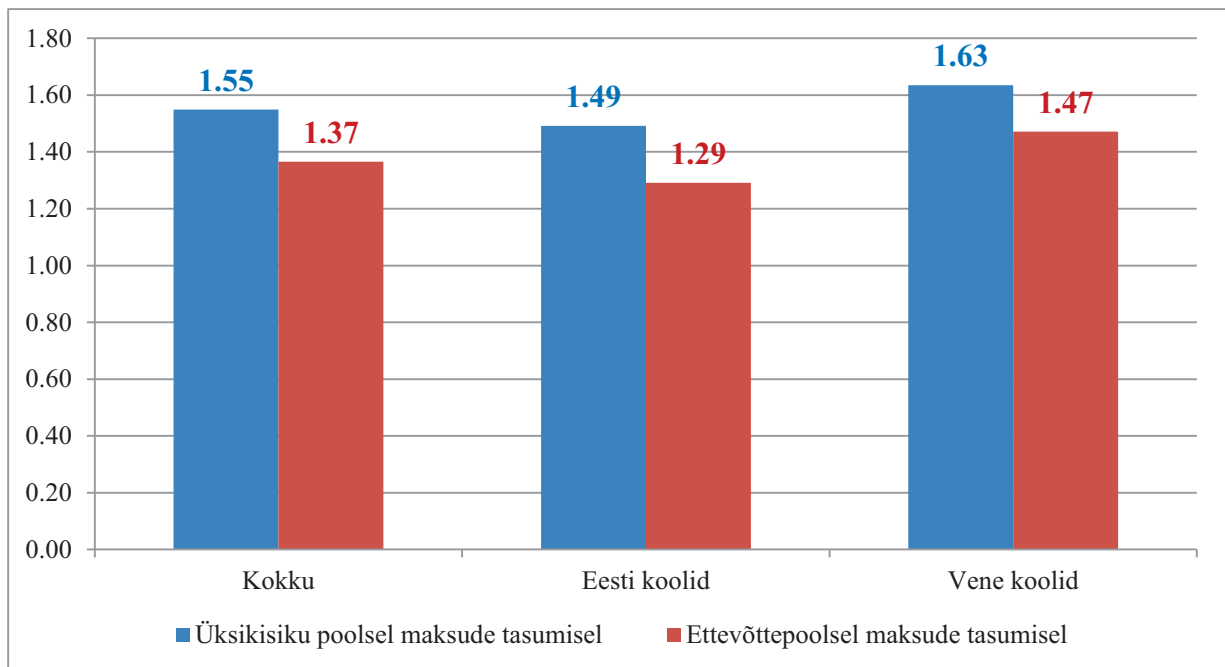
Nii üksikisikute poolset maksude maksmist kui ka ettevõtete poolset maksude maksmist pidasid väga oluliseks suhteliselt suurem osa eesti õppekeelega koolide õpilastest kui vene õppekeelega koolide õpilastest. Üksikisikute maksude puhul oli n.ö. eesti koolide ja n.ö. vene koolide õpilaste vastusevariandi „väga oluline“ valinud õpilaste osatähtsuse vahe 10,0 protsendipunkti ja ettevõtete puhul koguni 17,9 protsendipunkti. Negatiivne on, et üksikisikute poolset maksude maksmist pidas oluliseks ainult ca 2/5 vene õppekeelega koolide õpilastest. Võimalik, et taoline suhtumine on vähemalt osaliselt seotud tõsiasjaga, et vene keelsete koolide õpilased ei tunne enda kindlat seotust Eestiga, st ei tunne, et nad on Eesti elanikkonna täisväärtuslik osa. Mitmed viimastel aastatel Eestis läbi viidud uurimused on näidanud, et nn vene keelse elanikkonna noorema generatsiooni seas on küllaltki suur hulk neid, kes on võõrandunud Eestist, tundes end Eestis teisejärgulisena ja kõrvalejäetuna (Lauristin jt 2011:36; Tallinna ... 2009:3, Proos, Pettai 2007). Kuna neile tundub, et Eestis ei suhtuta neisse piisavalt hästi, siis ei oska nad ka Eestisse hästi suhtuda ning paistavad silma väga madala usaldusega madala usaldusega nii Eesti riigi kui ka riiklike institutsioonide vastu (Lauristin jt 2011:19). Sellest tulenevalt ei tunnetata nad ilmselt ka vajadust Eesti riiki n.ö. panustada, sh maksude maksmise näol oma panust anda.

Üksikisikute poolset maksude maksmist pidasid väga oluliseks vähem vastanuid kui ettevõtete poolset maksude õigeaegset ja korrektset maksmist. Taoline suhtumine ilmnes nii eesti õppekeelega koolide õpilaste kui ka vene õppekeelega koolide õpilaste vastuste puhul. Seejuures oli n.ö. eesti koolides õppijate puhul nimetatud erinevus suurem (18,1 protsendipunkti) kui see oli n.ö. vene koolides õppijate puhul (11,2 protsendipunkti). Ettevõtete ja üksikisikute maksude maksmise tähtsusesse erinev suhtumine näitab, et üldiselt saadakse maksude maksmise tähtsusest küll aru, kuid üksikisikutena ollakse seisukohal, et makse peaksid maksuma eeskätt mitte üksikisikud, vaid ettevõtted. Käesoleva töö autori hinnangul võib siin põhjuseks olla psühholoogiline tegur, mille kohaselt vastajatele tundub, et neil kui üksikisikutel on rahalisi vahendeid niigi vähe, mistõttu nende käest maksude kogumine pole väga põhjendatud. Samal ajal ettevõtjad mitte olles ettevõtete probleeme otseselt ei tunnetata ning ennast ettevõtetega mitte samastades on kooliõpilastel arvamus, et ettevõtted peaksid makse korrektselt tasuma.

Maksude maksmise tähtsuse hinnangute puhul oli positiivne, et neid, kes ei pidanud üksikisikute või ettevõtete poolt maksude maksmist üldse oluliseks, oli mõni üksik. Sellise vastuse valis üksikisikute puhul üks vastaja eesti õppekooliga koolidest ja kaks vastajat vene

õppekooliga koolidest ning ettevõtete puhul üks vastaja vene õppekeelega koolidest. Nimetatud vastuste vähesus näitab veelkord, et põhiosas saavad gümnaasiumiõpilased siiski maksude õigeaegse ja korrektse maksmise tähtsusest aru. Selline olukord annab käesoleva töö autori hinnangul lootust, et organiseeritud tegevusega on võimalik Eesti õpilaste maksu-teadlikkust parandada.

Joonisel 4 on graafiliselt esitatud maksude maksmise tähtsuse hinnangute keskmine skoor. Selle arvutamisel on antud vastusevariandile „väga oluline“ väärtus 1, „pigem oluline“ väärtus 2, „pigem ei ole oluline“ väärtus 3 ja „ei ole oluline“ väärtus 4. Vastusevarianti ei tea ei ole arvestatud. Keskmine skoor näitab, millisele vastusevariandile vastused kõige lähemal olid.

Joonis 4. Maksude maksmise tähtsuse hinnangute keskmine skoor (allikas: autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

Keskmise skoori alusel võib väita, et üksikisiku poolset õigeaegset ja korrektset maksmise tasumist pidasid vastanud õpilased vähem oluliseks kui ettevõtetepoolset maksude õigeaegset ja korrektset maksmist. Üksikisiku poolt maksude maksmise tähtsustamisel oli keskmine hinnang lähemal vastusevariandile „pigem oluline“, kuid ettevõtte poolt maksude maksmise tähtsuse keskmine hinnang lähemal vastusevariandile „väga oluline“. Seejuures pidasid ettevõtete poolset maksude maksmist olulisemaks nii eesti keelse õppekeelega koolide õpilased kui ka vene õppekeelega koolide õpilased. Samas pidasid eesti õppekeelega koolide

õpilased nii üksikisikute poolset maksude maksmist kui ka ettevõtete poolset maksude maksmise tähtsust olulisemaks kui vene õppekooliga koolide õpilased. Võimalik, et osa vene õppekeele koolide õpilasi ei seosta ennast nii tugevalt ja otseselt Eestiga kui seda teevad eesti õppekeele koolide õpilased. Seetõttu ei oska nad seostada ka Eest üksikisikute ja ettevõtete poolt maksude õigeaegse ja korrektse maksmisega seotud positiivset efekti nende endi poolt tarbitud hüvedega.

Alljärgnevalt on tabelis 11 nii üksikisiku poolt makstavate maksude osas kui ka ettevõtte poolt makstavate maksude osas esitatud standardhälve. Standardhälve saamiseks on vastusevariandile „Väga oluline“ antud väärtus 1, vastusevariandile „Pigem oluline“ väärtus 2, vastusevariandile „Pigem ei ole oluline“ väärtus 3, vastusevariandile „Ei ole oluline“ väärtus 4 ja vastusevariandile „Ei tea“ väärtus 5.

Tabel 11. Maksude maksmise tähtsuse vastuste standardhälve (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

	Eesti koolid	Vene koolid
Üksikisikute poolt maksude maksmise tähtsus	0,669	1,049
Ettevõtete poolt maksude maksmise tähtsus	0,617	0,926

Vastuste standardhälbed näitavad, et vastuste varieeruvus oli nii üksikisiku poolt makstavate maksude tähtsustamise osas kui ka ettevõtte poolt makstavate maksude tähtsustamise osas suhteliselt väike. Nii Eesti õppekeele koolide kui ka vene õppekeele koolide õpilaste vastustes oli ettevõtte poolt makstavate maksude tähtsustamise osas vastuste varieeruvus väiksem kui üksik-isiku poolt makstavate maksude tähtsustamise osas. Teisalt oli aga eesti keelsete koolide õpilaste vastustes varieeruvus väiksem kui vene keelsete koolide õpilaste vastustes. See tähendab, et kõige sarnasemaid vastuseid andsid eesti keelsete koolide õpilased ettevõtte poolt makstavate maksude tähtsustamise kohta ning kõige erinevamaid vastuseid andsid vene õppekeele koolide õpilased üksikisiku poolt makstavate maksude tähtsustamise kohta.

- **Arvamused maksude õigeaegse ja korrektse maksmise tähtsuse põhjuste kohta**

Kümnendas küsimuses paluti vastajal kirja panna, miks maksude maksmine on vastaja arvates oluline. Vastusevariante ette antud ei olnud. Seega said vastajad kirja panna oma arvamuse

vabas sõnastuses. Levinumad vastused võib jaotada gruppidesse, mille esinemis-sagedus vastuste seas on esitatud tabelis 12.

Tabel 12. Hinnangud maksude õigeaegse ja korrektse maksmise tähtsuse kohta, % vastanutest (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

	Kokku	E k	V k
Riigi toimimiseks	15,2	18,0	11,3
Palkade, pensionite, toetuste maksmiseks	8,2	5,2	12,5
Riigi poolt teenuste osutamiseks	6,7	7,3	6,0
Riigi kulude katmiseks	6,0	3,0	10,1
Võlgade vältimiseks	5,2	4,3	6,5
Probleemide vältimiseks	4,0	3,4	4,8
Muidu pannakse ettevõtte kinni	3,2	1,7	5,4

Umbes 36% vastustest oli selliseid, mida võis lugeda olemuselt õigeteks. Sellisteks vastusteks olid nt need, kus märgiti, et maksude maksmine on oluline selleks, et riik saaks (häireteta) toimida või et riik saaks osutada omalt poolt teenuseid. Õigeks sai pidada ka selliseid vastuseid, kus maksude maksmist peeti oluliseks seetõttu, et riik saaks katta oma kulud ning vastused, kus märgiti, et maksude maksmine on oluline pensionite ja toetuste ning palkade maksmiseks. Neli kõige enam kirja pandud vastusetüüpi olid põhimõtteliselt õiged. Seejuures olid neli enam kirja pandud vastuse tüüpi õiged nii eesti keelsete kui ka vene keelsete koolide õpilaste vastustes. See, et kõige enam märgiti maksude maksmise vajaduse õigeid põhjuseid, näitab jällegi, et oluline osa koolinoortest saab põhimõtteliselt maksude olemusest ja maksude maksmise tähtsusest aru.

Mõnede vastuste puhul on raske aru saada, mida vastaja tegelikult silmas pidas. Näiteks vastusega „võlgade vältimiseks“ võis vastaja mõelda maksumaksja võlgade vältimist või riigi võlgade vältimist või ka mõlemaid variante. Samuti vasrus „probleemide vältimiseks“ võis olla vastatud maksu maksja seisukohast vaadates või riigi seisukohast vaadates. Mitmed vastused näitasid, et osa õpilastest ei pea maksude maksmise peamise põhjusena silmas mitte ühiskondlikku heaolu, vaid maksumaksja subjektiivset heaolu. Näiteks vastused „muidu pannakse ettevõtte kinni“, „muidu tuleb kohtutäitur“ või „muidu satub inimene/ettevõtte musta nimekirja“ näitavad, et vastaja arvates ei ole maksude mittemaksmine probleem kui sellega ei kaasne maksude õigeaegsele ja korrektsele mittemaksmisele sanktsioone. Õnneks esines taolist

karistuse hirmul põhinevat maksude maksmise vajaduse põhjendamist kokku siiski vähem kui 5% vastajate puhul.

Õpilaste poolt kirja pandud maksude õigeaegse ja korrektse maksmise tähtsuse põhjuste seas esines ka kurioosumeid. Nii näiteks märkis kaks vene õppekooliga kooli õpilast, et maksude maksmine on tähtis, et „Kreeka saaks abi“. Üks vene õppekeele kooli vastaja märkis põhjuseks „et aidata Kreekat, vaenlaste, riigitöötajate ja presidendi kulude katteks“. Vene õppekeele koolide õpilaste vastuste seas oli erinevaid variante rohkem kui eesti õppekeele koolide õpilaste vastuste seas. Samuti oli n.ö. vene koolide õpilaste vastuste seas rohkem sarkastilisi vastuseid ning selliseid, mis näitasid suhtumist – Eesti riik, see on inimestest eraldiseisev „organ“, mistõttu Eesti riigi kulud Eesti elanikkonda ei puutu. Taoline lähenemine näitab osade õpilaste võõrandumist riigist ning seda, et aastate jooksul koolis õpitu ei ole suutnud neile selgeks teha riigi põhimõttelist olemust ja toimimise aluseid, sh seda, et riik koosneb riigis elavatest inimestest, mitte ei ole elanikest eraldiseisev „monstrum“. Eesti õppekeele koolide õpilaste vastuste seas võib kõige iseäralikumateks pidada vastuseid, kus maksude maksmise põhjusena kirjutati „et olla aus“ ning „õigeaegne maksmine toob petised nähtavale“. Sarkasmi oli eest koolide õpilaste vastustes mõnel üksikul juhul. Viimasest võib järeldada, et eesti koolide õpilased on riigist vähem võõrdunud ning tunnetavad end rohkem Eesti kui riigi osana.

- **Eestis kehtivate maksude ja/või maksumäärade info allikad**

Üheteistkümnendas küsimusele vastates pidid vastajad kirja panema, millistest allikatest nad peamiselt on saanud enda info Eestis kehtivate maksude ja/või maksumäärade kohta. Vastusevariante oli 9: „vanematelt/pereliikmetelt“, „töölt“, „raadiost või televisioonist“, „sõpradelt või tuttavatelt“, „ajakirjadest/ ajalehtedest“, „olen külastanud Maksu- ja Tolliametit“, „koolist“, „internetist“, „mul polegi infot“. Seejuures võis valida ühe või mitu vastusevarianti. Sellele küsimusele antud vastuste koondtulemused on esitatud tabelis 13. Kuna valida võis ühe või mitu vastusevarianti, on tabelis osatähtsuste summa suurem kui 100%.

Nii eesti õppekeele koolide kui ka vene õppekeele koolide õpilaste seas hangiti maksude kohta info peamiselt neljast allikast – vanematelt/pereliikmetelt (mõlema vastajate grupi seas tähtsaim info allikas); koolist (mõlema vastajagrupi puhul tähtsuselt teisel kohal); internetist (mõlema vastajagrupi puhul tähtsuselt kolmandal kohal); raadiost või televisioonist (mõlema

vastajagrupi puhul tähtsusest neljandal kohal). Noormeeste ja neidude vastuste osas olulisi erinevusi ei esinenud. Töökohtade mõju õpilaste maksuteadlikkusele oli suhteliselt väike, sest paljud küsitletud ei olnud seni veel palgatööd teinud ja seda ka mitte lühiajaliselt suvisel koolivaheajal. Maksu- ja Tolliametit (MTA) oli külastanud üksnes seitse õpilast eesti õppekeelega koolidest ja kaks õpilast vene õppekeelega koolidest. See näitab, et MTA-ga on Eesti koolinoortel realselt väga vähe kokkupuuteid.

Tabel 13. Eestis kehtivate maksude ja/või maksumäärade info allikad, % vastanutest (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

	Kokku	Eesti koolid	Vene koolid
Vanematelt / pereliikmetelt	77,3	77,7	76,8
Töölt	19,5	17,6	22,0
Raadiost või televisioonist	43,9	45,1	42,3
Sõpradelt või tuttavatelt	28,7	27,9	29,8
Ajalehtedest / ajakirjadest	31,2	36,5	23,8
Olen külastanud MTA-d	2,2	3,0	1,2
Koolist	61,8	72,5	47,0
Internetist	52,1	56,7	45,8
Mul polegi infot	2,5	2,1	3,0

Õpilaste väitel oli enam kui $\frac{3}{4}$ neist saanud maksuinfot oma vanematelt ning enam kui $\frac{3}{5}$ oli maksudega seotud infot saanud koolist, kuid sellest hoolimata oli näiteks õigete maksumäärade või maksude kasutamise teadlikkus suhteliselt madal. Vanematelt ja pereliikmetelt saadud info täpsuse osas ei ole võimalik midagi konkreetset oletada. Samas on väga tõenäoline, et koolides on kooliõpilastele jagatud maksudega seoses õiget infot. Info hankimise allikate andmete võrdlemisel õpilaste poolt vastustesse kirja pandud info tõepärasuse andmetega saab järeldada, et saadud info ei püsi noorukitel kuigi kaua täpselt meeles. Võimalik, et mõnest allikast (nt vanematelt, pereliikmetelt, sõpradelt, tuttavatelt) saadud info ei pruugi olla alati ka tõene. Viimase väite suurt tõenäosust kinnitab muuhulgas MTA poolt 2009. aasta teisel poolel läbi viidud uuring, mis näitas, et Eesti elanike teadlikkus riigilt saadavate teenuste osas on madal – 11% vastanutest väitis, et ei saa riigilt mitte midagi ning 26% küsitletutest ei osanud vastata. (Erm 2010) Olukorras, kus täiskasvanud inimeste maksuteadlikkus on madal, on raske saavutada olukorda, kus nende täiskasvanute laste maksuteadlikkus oleks kõrge.

Õpilaste poolt maksudega seotud info hankimise allikate järjestus on väga oluline maksudega seotud teadlikkuse tõstmise meetmete kujundamisel. Eeskätt on õpilaste teadlikkust põhjust tõsta nende infoallikate kaudu, mis õpilaste seas on harjumuspäraselt olulised info allikad. Vanemaid ja pereliikmeid on õpilaste maksuteadlikkuse tõstmisel ilmselt raske rakendada, kuid kooli kui seni tähtsusest teise allika mõju noorte maksuteadlikkuse tõusule saab kindlasti suurendada. Seda nii jagatava informatsiooni põhimõttelise olemuse kui ka konkreetsete faktide osas.

- **Erinevatest infoallikatest maksudega seotud info saamise sagedus**

Kaheteistkümnenda küsimusega sooviti teada kui sageli saab vastaja valitud infoallikatest infot maksude tähtsuse kohta. Vastust sooviti saada kaheksa allika kohta (vanematelt, sõpradelt/tuttavatelt, koolist, töölt, ajalehtedest/ajakirjadest, raadiost/televisioonist, internetist, Muudest allikatest) ning sagedust oli võimalik hinnata nelja valikvastusega (sageli, vahetevahel, üsna harva, üldse mitte). Nimetatud küsimuse vastuste koondtulemused on esitatud tabelis lisas 3. Kuna valida võis ühe või mitu vastusevarianti, on tabelis osatähtsuste summa suurem kui 100%.

Sageli, regulaarselt said eesti õppekeelega koolide õpilased suhteliselt kõige enam infot internetist, kuid vene õppekeelega koolide õpilased vanematelt, samuti raadiost/televisioonist. Mõnikord, vahetevahel said nii eesti keelse õppekeelega koolide jkui ka vene keelse õppekeelega koolide õpilased infot suhteliselt kõige enam oma vanematelt. Kõige enam vastusevarianti „üldse mitte“ märkisid nii eesti koolide õpilased kui ka vene koolide õpilased „töölt“ info hankimise kohta. Töölt maksudega seotud info saamise vähesus oli ootuspärane, sest paljud gümnaasiuminoored ei ole lihtsalt veel jõudnud palgatööd teha.

Mitteootuspärane oli, et vene keelsetest koolinoortest arvas vanematelt sageli saavat maksudega seotud infot suhteliselt suurem osa kui eesti keelsetest koolinoortest. Nimetatud vahe oli 5,9 protsendipunkti, kuid see moodustas eesti keelsete noorte osatähtsusest, kes valisid vanematelt maksuinfo saamise kohta vastuseks „sageli, regulaarselt“, koguni 45%. Samuti oli mitte-ootuspärane, et raadiost ja televisioonist maksudega seotud info sagedast saamist märkis suhteliselt rohkem vene keelsete- kui eesti keelsete koolide õpilasi. Eestis viimastel aastatel laialt levinud arvamuse kohaselt Eestis elavad vene keelsed inimesed enamasti vene keelses ja Venemaaga seotud inforuumis (Tallinna ... 2009:4, Toomla 2010:8),

mis tähendab, et Eesti raadiojaamu kuulatakse vähe ja Eesti telekanaleid vaadatakse vähe. Küsitluslehe küsimuste selgitamisel sai nii eesti keelsetes koolides kui ka vene keelsetes koolides selgitatud, et 12. küsimuses on mõeldud Eestis tegutsevaid raadiojaamu ja – telekanaleid ning Eestis välja antavaid ajalehti ja ajakirju. Küsimuse vastuste alusel võib väita, et vene keelsed noored saavad Eestis tegutsevatest raadiojaamadest ja telekanalitest isegi suhteliselt sagedamini maksudega seonduvat infot kui eesti keelsed noored. Ajalehtedest ja ajakirjadest saadava maksudega seonduva info puhul märkis aga ühesugune protsent eesti- ja vene keelseid küsitluid, et nad saavad infot „sageli, regulaarselt“. Ka nimetatud tulemus on üllatav, sest läheb jällegi vastuollu arvamusega, et Eestis elav vene keelne elanikkond elab valdavalt venemaaga seotud vene keelses inforuumis. Maksuteadlikkusega seoses läbi viidud küsitluse tulemused lubavad selles väites vähemalt osaliselt kahelda.

Kõige erinevamalt vastasid eesti õppekeelega koolide ja vene õppekeelega koolide õpilased koolist saadava maksudega seotud info osas. Võrreldes vene keelsete koolide õpilastega hindas eesti keelsete koolide õpilastest oluliselt suurem osa koolidest saadava info sageduseks „mõnikord, vahetevahel“ (vahe 26,4 protsendipunkti) ning oluliselt vähem eesti keelsete koolide õpilasi hindas koolist maksudega seotud info sageduseks „üldse mitte“ (vahe 18,2 protsendipunkti). Nende vastuste alusel võib väita, et just koolid (mille rolli info hankimise kohana pidasid tähtsaks nii eesti keelsete- kui ka vene keelsete koolide õpilased) on peamine info levitamise kanal, milles levitatava info puudulikkuse tõttu on vene keelsete koolide õpilaste teadmised Eestis kehtivatest maksudest madalamal tasemel kui sama vanadel eesti keelsete koolide õpilastel.

Kõige sarnasemad olid eesti keelsete- ja vene keelsete koolide õpilaste vastused vanematelt saadava maksudega seonduva info sageduse osas. Sageli, regulaarselt avas vanematelt nimetatud infot saavat 5,9 protsendipunkti enam vastanuid kui eesti keelsete koolide õpilastest ning „üldse mitte“ arvas oma vanematelt saavat infot 3,0 protsendipunkti enam vene koolide õpilasi kui vene koolide õpilasi. Eesti keelsete koolide õpilasi oli suhteliselt enam nende seas, kes arvasid oma vanematelt maksudega seonduvat infot saavat „mõnikord, vahetevahel“ (vahe 4,1 protsendipunkti) ning „üsna harva“ (vahe 4,8 protsendipunkti).

Tabelis 14 on esitatud erinevatest infoallikatest maksudega seonduva info hankimise keskmine skoor. Selle arvutamisel on antud vastusevariandile „sageli“ väärtus 1, vastuse-

variandile „vahetevahel“ väärtus 2, vastusevariandile „üsna harva“ väärtus 3 ning vastusevariandile „üldse mitte“ väärtus 4.

Tabel 14. Erinevatest infoallikatest maksudega seotud info saamise sageduse keskmine skoor (autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

	Kokku	Eesti õppekeelega koolide õpilased	Vene õppekeelega koolide õpilased
Vanematelt	2,27	2,29	2,24
Sõpradelt / tuttavatelt	3,15	3,08	3,26
Koolist	2,48	2,24	2,83
Töölt	3,26	3,34	3,16
Ajalehtedest / ajakirjadest	2,69	2,56	2,89
Raadiost / televisioonist	2,31	2,26	2,38
Internetist	2,34	2,22	2,53

Erinevatest infoallikatest maksudega seotud info saamise sageduse keskmine skoor näitab, et keskmine vastus oli vanematelt, koolist, raadiost / televisioonist ja internetist info saamise puhul lähemal vastusevariandile „mõnikord, vahetevahel“. Sõpradelt / tuttavatelt, töölt ning ajalehtedest / ajakirjadest maksudega seonduva info saamise puhul oli keskmine vastus lähemal vastusevariandile „üsna harva“. Kõige madalam keskmine skoor oli vanematelt info saamisel. See tähendab, et vastajate arvates said nad keskmiselt kõige sagedamini maksudega seonduvat infot oma vanematelt. Kõige kõrgem keskmine skoor oli töölt info saamisel. See tähendab, et vastajate arvates said nad keskmiselt kõige vähem maksudega seonduvat infot töölt.

Eesti õppekeelega koolide õpilaste ja vene õppekeelega koolide õpilaste vastuste keskmine skoor erines praktiliselt kõikide info allikate puhul suhteliselt vähe. Viie infoallika puhul oli keskmine skoor madalam eesti õppekeelega õpilaste vastustel, st viiest allikast said eesti keelsete koolide õpilased keskmiselt sagedamini infot kui vene õppekeelega koolide õpilased. Kahe info allika puhul oli aga vene keelsete koolide õpilaste vastuste keskmine skoor madalam kui eesti keelsete koolide õpilaste vastuste keskmine skoor. Väikseim keskmiste skooride vahe (0,05) eesti ja vene koolide õpilaste vastuste vahel esines vanematelt info saamise osas, mis tähendab, et oma vanematelt maksudega seonduva info saamise sageduse hindasid eesti- ja vene koolide õpilased suhteliselt sarnaseks. Suurim keskmiste skooride vahe (0,59) valitses koolist info saamise osas, mis tähendab, et koolist maksudega seonduva info saamise sageduse hindasid eesti- ja vene koolide õpilased vägagi erinevaks. Eesti koolide õpilased hindasid koolist maksudega seotud info saamise sagedust oluliselt kõrgemaks kui

vene keelsete koolide õpilased. Kool oli ka ainus info hankimise allikas, mille puhul eesti keelsete koolide ja vene keelsete koolide õpilaste vastuste keskmine skoor oli lähemal erinevatele vastusevariantidele – eesti koolide õpilaste vastustel oli see lähemal vastusevariandile „mõnikord, vahetevahel“, kuid vene keelsete koolide õpilaste vastustel oli see lähemal vastusevariandile „üsna harva“. Ka vastuste keskmiste skooride suhteline erinevus ilmnis kõige enam kooli kui infoallika puhul – vastuste keskmiste skooride suhteline erinevus oli 26,3% madalama skooriga vastajate rühma vastuste keskmisest skoorist. Võrdluseks vanematelt info saamise sageduse vastuste keskmiste skooride erinevus moodustas madalama keskmise skooriga vastajate rühma vastuste keskmisest skoorist ainult 2,1%. Kooli kui maksudega seotud info allikast info saamise sageduse suur erinevus erineva õppekeelega koolide osas näitab, et vene keelsete koolide õpilaste maksuteadlikkuse tõstmist tuleb alustada just nimelt kooli kaudu levitatava informatsiooni kvaliteedi ja sageduse tõstmisest. Kooli kui positiivse info vahendaja mõju tõstmiseks on aga oluline koolis töötavate õpetajate laiemalt riigi toimimise teadlikkuse ning kitsamalt maksuteadlikkuse tõstmine.

- **Õpilaste poolt antud vastuste erinevused koolide lõikes**

Erinevate koolide õpilaste vastuste seas esines märkimisväärseid erinevusi mitte üksnes eesti õppekeelega koolide ja vene õppekeelega koolide vahel, vaid ka eesti õppekeelega koolide sees ja vene õppekeelega koolide sees ühesuguse vanusega õpilaste hulgas. Ühe ja sama õppekeelega koolide ühevanuste õpilaste suhteliselt suure erinevusega teadlikkusega maksudest näitab, et koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmisel on väga oluline konkreetsete õpetajate roll, kes õpilastele maksudega seonduvat infot jagab. Samuti on oluline see, kas koolis on maksudega seonduvat käinud tutvustamas MTA töötaja või mõni teine ametiisik, kes on volitatud tutvustama õpilastele maksudega seonduvaid teemasid.

- **Eesti koolinoorte maksuteadlikkuse kokkuvõtteks**

Kokkuvõtteks võib Tallinnas läbi viidud küsitluse alusel väita, et Eesti gümnaasiuminoorte maksuteadlikkus on keskmisel tasemel. Maksudega seonduvast ollakse üht-teist kuulnud ning maksudega seonduvat infot saadakse vägagi erinevatest infoallikatest. Samas on õpilaste täpsem teadlikkus Eestis kehtivate maksude olemuse, maksude mõju ja maksumäärade kohta suhteliselt madal. Kõige negatiivsemaks võib pidada asjaolu, et osade õpilaste arvates ei maksta makse mitte maksumaksjate ja abivajajate heaolu tagamiseks, vaid mingi

müstifitseeritud riigi kui selle elanikest lahutatud struktuuri heaks. Seetõttu ei näe osa õpilasi maksude õigeaegsel ja korrektsel maksmisel mõtet või seisneb mõte üksnes selles, et vältida isiklike ja ettevõtte tasandil tekkida võivaid probleeme riigi poolt rakendatavate sanktsioonide näol.

Arvestades asjaolu, et Eesti koolinoorte maksuteadlikkus ei ole väga kõrge, toob see tulevikus, mil nimetatud noored saavad maksumaksjateks, Eesti jaoks kaasa sisejulgeolekuga seotud riske. Nende noorte puhul, kes ei saa aru maksude õigeaegse ja korrektse maksmise olulisusest, on suur oht, et maksumaksjana saab nende maksumoraal olema madal. Selle üheks väljendusviisiks võib olla maksude tasumisest kõrvalehoidmise viiside otsimine ning kasutamine. Teiseks võimaluseks võib aga olla seaduslike vahenditega või seaduse ja seadusetuse n.ö. piiril olevate vahenditega maksude optimeerimisele keskendumine.

Murettekitavaks võib pidada eesti õppekeelega koolide ja vene õppekeelega koolide õpilaste maksuteadlikkuse erinevat taset. Eesti keelsetes koolides on see suhteliselt kõrgem. Vene keelsetes koolides on õpilaste maksuteadlikkus aga pigem madal. Ühest küljest on madal maksuteadlikkus ilmselt tingitud asjaolust, et osa vene keelsetest noortest tunneb ennast Eestis tõrjutuna, kuid teisest küljest süvendab madal maksuteadlikkus vene keelsete noorte kaugenemist Eestist kui riigist. See aga tähendab, et vene keelsete noorte madal maksuteadlikkus suurendab Eesti sisejulgeoleku riske mitte üksnes läbi tulevase potentsiaalselt madala moraaliga maksukäitumise, vaid võib Eesti sisejulgeolekut negatiivselt mõjutada ka teiste aspektide kaudu. Sellisteks aspektideks võivad olla näiteks vastandumine Eestile kui riigile, vastandumine Eesti riiklikele ja kohaliku omavalitsuse võimuorganitele jne. Samas madal tase põhjusena võib lugeda asjaolu, et antud informatsioon õppilased peavad omandama eesti keeles, ehk võõrkeeles.

2.3. Koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamise võimalused

Arvestades, et gümnaasiuminoored on juba mõne aasta pärast maksumaksjad, on nende maksuteadlikkuse tõstmine väga oluline. Maksuteadlikkuse tõstmisel on mitmeid erinevaid võimalusi. Nende vahel valiku tegemisel on oluline arvestada, et gümnaasiuminoorte potentsi-

aalne huvi maksudega seonduva vastu on piisavalt suur selleks, et noortele õigel viisil infot jagades oleks võimalik saavutada gümnaasiuminoorte maksuteadlikkuse oluline tõus.

Adrian Furnham on väitnud, et paljudes noortes tekitab esmakordne tulumaksu maksmine imestust ja isegi viha. Seetõttu on maksude olemuse ja maksutulude kasutamise selgitamine lastele ja noortele, enne kui nad muutuvad maksumaksjaks, väga oluline. (Furnham 2005:710) Uurimused on näidanud, et noorte inimeste ärakuulamisega ja neile maksude korrektse tasumise tähtsuse selgitamisega on võimalik noorte inimeste suhtumist maksudesse parandada (Fiscal ... 2008:2). Peamine küsimus on, millistele teemadele peaks noorte maksuteadlikkuse programmid olema suunatud selleks, et õpilased saaksid aru oma (tulevastest) kohustustest riigi ees (Braithwaite jt 2006:2).

Noorte inimeste kujundamisel on oluline nii teadmiste edastamine kui ka neid ümbritsevate inimeste käitumine; samuti ühiskonnas levivad üldised arusaamad ja kehtivad eetilised standardid (Randlane 2011:298). Eesti maksunduse üks tuntumaid uurijaid, Kerly Randlane (varasema nimega Kerly Lillemets) on öelnud, et „Maksumoraali kujunemist positiivses suunas võiks mõjutada maksutulude tähtsuse selgitamine juba üldhariduskoolis, näiteks ühiskonnaõpetuse või mõne muu õppeaine raames“ (Lillemets 2007). Käesoleva töö autor on nimetatud seisukohaga täiel määral päri. Noortele maksundusega seotud info läbimõeldud ja süstematiseeritud andmine annab võimaluse tutvustada noortele maksude maksmise tähtsust. Mida varasemas eas ja mida paremini noored maksude maksmise tähtsusest aru saavad, seda suurem on võimalus, et neist saavad tulevikus korralikud maksumaksjad, kes tasuvad makse korrektselt.

Noorte maksuteadlikkuse tõstmiseks on mitmel pool maailmas välja mõeldud tõhusaid ja mitmekülgseid teooriaid ja praktikaid. Seetõttu ei ole vaja Eestis noorte maksuteadlikkuse tõstmiseks hakata n.ö. nullist jalgratast leiutama. Uurimustulemuste alusel on mõnel pool maailmas noorte maksukuulekust spetsiaalselt noortele suunatud vahenditega püütud parandada. Näiteks Austraalia Maksuamet on loonud spetsiaalselt noortele mõeldud Interneti maksukeskkonna (Commissioner of Taxation 2004); Rootsis on Maksuagentuur aga läbi viinud noortele suunatud intensiivseid reklaamikampaaniaid, mille eesmärgiks on olnud noori maksude maksmise vajalikkuse osas harida (Wittberg 2006, ref Braithwaite jt 2010:256). Austrias külastavad koole regulaarselt maksuametnikud, kes selgitavad õpilastele nende tulevast vastutust seoses maksudega (Managing ... 2009:22). Sama toimub ka Rumeenias.

Seal on maksuametnike visiidid koolidesse näidanud, et koolinoored on maksuteemast huvitatud. (Fiscal ... 2008:13) Kanadas on aga loodud Internetil põhinev teavitussüsteem, mis aitab mõista Kanada maksusüsteemi peamisi iseärasusi ning aitab inimestel täita ka maksudeklaratsioone. Tutvustusega täismahus tutvumine võtab aega 1–2 tundi. Kanada mitmes provintsis õpetatakse maksudega seonduvat ka koolides, Eestis mõistes gümnaasiumiastmes. (Managing ... 2009:22) Norras on õpilaste tarbeks tehtud mitmeid videoid, kus selgitatakse, miks on maksude maksmine oluline. Enamus nendest videotest on seejuures tehtud noorte üliõpilaste poolt. Viimastel aastatel on Norra koolides korraldatud ka maksuteemaliste aruannete konkursse. (Fiscal ... 2008:24, 25) Tšiilis on rakendatud programmi, kus maksudega seonduvaid teemasid hakatakse lastele tutvustama juba lapse kuuendast eluaastast alates. Õpetuse peamine idee on anda lapsele üldine maksudega seotud ettekujutus juba varajases tunnetuslikus perioodis. Õppes kasutatakse muuhulgas internetis loodud keskkonda ning maksudega seotud mängu (Managing ... 2009:22). Euroopa maksuhaldurite organisatsiooni IOTA hinnangul on seni siiski veel liiga vähestes riikides välja töötatud õppeprogrammid, mille alusel maksudega seonduvaid teemasid tutvustatakse lastele ja/või noortele (Fiscal 2008:11).

Teiste riikide kogemused noorukite maksuteadlikkuse suurendamisel on näidanud, et paremaid tulemusi on saadud, kasutades alljärgnevat õpetamiseetodeid (Fiscal ... 2008:24–25, 28):

- Kohtumised koolis:
 - esitlused, millele järgneb küsimustele vastamine (Belgias, Taanis);
 - otsekontaktid laste ja noortega:
 - ◆ maksuametnike poolt koolis läbi viidavad spetsiaalsed tunnid (Itaalias, Norras);
 - ◆ mentorite poolt läbi viidud praktilise suunitlusega tunnid (Bulgaarias);
 - ◆ küsimustikud (Ukrainas);
 - ◆ testimine (Ukrainas);
 - ◆ ärimängud, praktilised treeningud (Ukrainas);
 - ◆ koomiksiraamatud ja mitmesugused mängud (Portugalis);
 - ◆ mitmesugused mängud, sh rollimängud (Poolas);
 - ◆ kirjutamise või joonistamise võistlused (n.ö. maksud laste pilgu läbi) (Ukrainas, Aserbaidžaanis).

- Internetikeskkond:
 - internetimängud (Taanis);
 - allalaetavad arvutimängud (Taanis).
- Näituste külastamine (Portugalis).
- Lastele mõeldud spetsiaalne kirjandus:
 - muinasjutud, mõistujutud (Itaalias, Ukrainas);
 - rohkete illustratsioonidega raamatud (Ukrainas).
- Erinevate meediate kombinatsioonid:
 - mängud, võistlused (Taanis).

Kahjuks ei ole eelpooltoodud allikates esitatud põhjendusi, mille alusel ühte või teist õpetamismeetodit on edukaks hinnatud. Samas ei ole esitatud väidetes põhjust kahelda, sest samu väiteid on leitud ka mitmete rahvusvaheliste foorumite ja konverentside kaudu.

Tulenevalt asjaolust, et Eesti koolinoorte maksuteadlikkus on käesoleval ajal keskmisel tasemel ning arvestades MTA ekspertidega läbiviidud ekspertintervjuude tulemusi, on alljärgnevalt käesoleva töö autori poolt formuleeritud ettepanekud koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmiseks ja seeläbi koolinoorte maksuteadlikkusest tulenevate Eesti sisejulgeolekut puudutavate ohtude vähendamiseks. Ettepanekud baseeruvad ühest küljest välisriikide praktilisel, sh tsiteeritud allikate hinnangul erinevate meetodite efektiivsuse kohta. Teisest küljest arvestavad ettepanekud aga käesoleva töö autori MTA-s töötamise praktilisi kogemusi, sh kokkupuuteid noorte maksumaksjatega.

Esimene ettepanek on viia Eesti kõikidesse üldhariduskoolidesse algklassidesse (teise või kolmandasse klassi) sisse Eesti maksundust tutvustav õppeaine. Maksunduse tund võiks toimuda poole aasta jooksul üks kord nädalas.

Ettepaneku kohaselt kestaks maksunduse õppeprogramm algklassides ca 15 nädalat ehk ca 15 koolitundi. Programmi raames tuleks lastele lihtsal viisil selgitada maksude mõju neid ümbritseva keskkonna toimimisele ning seeläbi ka maksude õigeaegse ja korrektse maksmise tähtsust. Tulenevalt õppurite vanusest tuleks vältida keeruliste terminite kasutamist ning kogu tutvustamine peaks olema suurelt jaolt mänguline, st põhinema maksundusega seotud mängudel ning rohkete piltlike illustratsioonidega raamatul. Kasutatavad maksundusmängud

peaksid aitama lastel ise maksude tähtsust mõtestada. Kaaluda võiks maksudega seotud võistlusmängude kasutamist, sest võistlusmängud on laste jaoks sageli kaasahaaravamad ning aitavad seeläbi teemasse paremini süveneda. Tunnis võiks korraldada ka maksudega seotud teemade läbijoonistamist laste poolt – laste aktiivne omapoolne tegevus aitab ühest küljest lapsel teemat paremini läbi mõelda, kuid teisest küljest aitaks n.ö. läbi joonistamine ehk maksude vaatlemine laste pilgu läbi, teemat ka paremini meelde jätta. Maksunduse tunni kontseptsiooni juures peaks eesmärk olema vältida igavat tundi, kus lapse peamine kohustus on millegi pähe õppimine. Maksunduse tund peaks olema võimalikult atraktiivne ja lapsi kaasa haarav. Maksundust tutvustav õppeaine teises või kolmandas klassis ei peaks olema hindeline, vaid võiks piirduda arvestusega. Programmi lõpuks võiks õppuritele n.ö. preemiaks olla ekskursioon mõnda huvitavasse muuseumisse või muusse sarnasesse kohta. Preemiareisi eesmärgiks peaks olema näidata, et ilma maksude tasumiseta ei saaks valitud muuseum või muu huvitav asutus toimida.

Teine ettepanek on arvestades, et kaasaegsed lapsed Euroopas omandavad olulise osa oma teadmistest interneti vahendusel (Montgomery 2007; Livingstone, Haddon 2009), võiks eelpoolkirjeldatud maksundust tutvustava kooliprogrammi osana kaaluda maksudega seonduva *online*-mängu väljatöötamist.

Autori hinnangul on tõenäoline, et huvitav ja mitmekülgne *online*-mäng aitab maksudega seonduvat temaatikat laste hulgas oluliselt populariseerida. Nimetatud mäng peaks olema kättesaadav tasuta ja seda kolmes keelevariandis – eesti-, vene- ja inglise keeles. Mäng peaks aitama lastel maksude olemust ja maksude maksmise tähtsust läbi eluliste-mänguliste näidete paremini mõista. Muuhulgas võiks mängus n.ö. vale käitumist ehk maksudest kõrvalehoidmist valides olla tagajärjeks mängukeskkonna oluline halvenemine. Viimane võiks sisaldada *online*-mängu graafilise resolutsiooni halvenemist, mängupildi must-valgeks või hägusaks muutumist, osade mängufunktsioonide väljalülitumist jne. Selline lahendus aitaks lastel lihtsal viisil aru saada maksude mittemaksmisega seotud negatiivsetest tagajärgedest. Mängus tuleks mängijatele anda võimalus ka n.ö. valelt teelt õigele teele tagasi pöörduda, st mängult makse õigeaegselt ja korrekselt tasuma hakata. Sellise valiku tegemisel peaks mängukeskkond taastuma täisfunktsionaalsuses.

Kolmas ettepanek on lastele-noortele maksudega seonduva tutvustamise teise astmena viia Eesti kõikidesse üldhariduskoolidesse gümnaasiumi osasse (näiteks kümnendasse klassi) sisse

Eesti maksundust põhjalikult tutvustav õppeaine Gümnaasiumis rakendatav maksunduse õpe võiks toimuda terve kooliaasta jooksul üks kord nädalas üks tund, mis tähendab, et kooliaasta jooksul oleks maksunduse ainet ca 30 õppetundi. Gümnaasiumi maksunduse õppeaine peaks keskenduma maksudega ja riigi toimimisega seonduva laia-haardelise info edastamisele.

Õpilaste aktiivne kaasamõtlemine ja kaasatõõtamine peaks olema gümnaasiumi maksunduse tunni oluline eesmärk, sest aktiivne osalemine aitab nähtut-kuulatut paremini omandada. Gümnaasiumi maksunduse tunni raames võiks kasutada muuhulgas testimisi ja küsimustikke. Samuti võiks kaaluda gümnaasiumi õpilaste tasemele vastava maksundusmängu või laiemalt ärimängu kasutamist. Maksundus- või ärimängu kasutamisel peaks õpilasel olema võimalus asetada end kahte erinevasse olukorda – maksumaksja olukorda ja riigi poolsete teenuste osutaja olukorda, kes peab hakkama saama, st suutma teenuseid pakkuda, mitmesugustes olukordades, sh olukorras, kus maksude maksmine ei ole kaugeltki kõikide maksumaksjate poolt õigeaegne ja korrektne. Juhul kui rakendada terve aasta kestvat maksunduse õppeainet, võiks aasta teisel poolel olla kursuse osaks individuaalne kirjalik kodune töö. Selleks võiks olla referaadi või essee kirjutamine etteantud valikust valitud teemal või mõne probleem-ülesande lahendamine olukorras, kus lahenduseks on mitmeid võimalusi. Kirjutatud referaadid ja esseed võiks osaleda üle-Eestilisel iga-aastaselt maksuteemadega seotud koolitööde konkursil. Paremate tööde kirjutajad võiksid saada preemiakohtumise MTA-s MTA tippspetsialistide osavõtul. Gümnaasiumi maksundusaine võib olla hinnatav üksnes arvestusega, kuid kaaluda võiks ka tavahindamissüsteemi kasutamist.

Neljast ettepanek on gümnaasiumi maksunduse õppeprogrammi raames peaks kõiki koole vähemalt ühe korra külastama MTA esindaja, kes jagaks gümnaasiuminoortele infot MTA vaatenurgast.

Seejuures on oluline, et MTA töötajate poolt valmistatakse ette spetsiaalselt gümnaasiuminoortele mõeldud õppematerjal, mis ühest küljest sisaldaks palju vajalikku informatsiooni, kuid oleks teisest küljest üles ehitatud huvitavalt ja kutsuks kuulajaid aktiivselt kaasa mõtlema. Samuti jagatav õppematerjal on hea ülevaade laste vanematele. Kindlasti ei tohiks MTA esindajad gümnaasiumi maksunduse õppeprogrammi raames pidada klassikalisi maksunduse loenguid, mis keskenduvad suurele hulgale faktidele, kuid ei soodusta aktiivset kaasa mõtlemist.

Viies ettepanek on saata Eesti kõik õpetajad ühepäevasele lühikursusele, kus tutvustatakse Eesti kui riigi toimimise aluseid ja maksud tähtsust.

Praeguse gümnaasiumiõpilaste piiratud maksuteadlikkuse üheks põhjuseks võib olla asjaolu, et koolide õpetajad ei ole suutelised õpilastele adekvaatselt vastama kui õpilastel tekib küsimusi maksudega seonduvatel teemadel. Õpetajapoolne mittevastamine (kasvõi põhjendusega, et „see ei kuulu minu poolt antava õppeaine programmi“) või valesti vastamine süvendab õpilaste valesid teadmisi maksudest. Juhul kui kõik õpetajad läbiksid aga vastava kursuse, oleks võimalik saavutada olukord, kus õpilase küsimusele õpetaja poolt vastamise tulemusena õpilase teadmised maksudest ja maksude maksmise tähtsusest suureneksid. Seega aitaks kõikide õpetajate saatmine maksudega seonduvale kursusele tõsta õpilaste maksuteadlikkust ja seeläbi vähendada riske Eesti sisejulgeolekule. Nimetatud ühepäevased kursused võiks organiseerida umbes 20 liikmelistele õpetajate gruppidele. Suuremate gruppide moodustamine pole otstarbekas, sest siis ei jõua kursuse läbiviija vajadusel iga kursusest osavõtjaga tegeleda ja ja iga kursusest osavõtja poolt esitatavatele küsimustele vastata.

Alljärgnevalt on tabelis 15 esitatud käesoleva töö autori poolt tehtud ettepanekute koond, kus on esitatud iga ettepaneku tulem ja eestvedajad.

Tabel 15. Ettepanekud, tulemid, eestvedajad Eesti noorte maksuteadlikkuse suurendamiseks (autori koostatud)

Ettepanek	Tulem	Eestvedajad
1. Viia Eesti kõikidesse üldhariduskoolidesse algklassidesse sisse Eesti maksundust tutvustav õppeaine	Algklasside õpilastes tekitatakse huvi maksunduse valdkonna vastu ning neile antakse esmased üldised teadmised Eestis maksundusest	Haridusministeerium, MTA
2. Töötada välja algklassi õpilastele mõeldud maksundusega seotud <i>online</i> -mäng	Algklasside õpilased saavad huvituvad maksundusest rohkem ning saavad maksundusega seotud probleemidest ka paremini aru	Haridusministeerium, MTA
3. Viia Eesti kõikidesse üldhariduskoolidesse gümnaasiumi osasse sisse Eesti riigi toimimist ja maksundust põhjalikult tutvustav õppeaine	Gümnaasiumi lõpetajad saavad põhjaliku ülevaate Eesti riigi toimimise alustest ning maksude tähtsusest riigi toimimisel; samuti saavad nad põhjaliku ülevaate Eestis kehtivatest maksudest ja maksumääradest; suureneb õpilaste kui tulevaste maksu maksjate huvi makse õigeaegselt ja korrektselt maksta	Haridusministeerium, MTA
4. Gümnaasiumi maksunduse õppeprogrammi raames korraldada Eestis tegutseavates kõikides güm-	Õpilased saavad maksundusest ülevaate MTA töötajate, st maksundusega igapäevaselt kokkupuutuvate pro-	MTA, Haridusministeerium

naasiumites vähemalt üks kord aastas MTA esindaja poolt läbi viidav maksundusega seotud loeng	fessionaalide pilgu läbi; MTA professionaale kaasates muutuvad omandatud teadmised praktikaga rohkem seotuks	
5. Saata Eesti kõik õpetajad ühepäevasele lühikursusele, kus tutvustatakse Eesti kui riigi toimimise aluseid ja maksud tähtsust	Kõik õpetajad on võimelised õpilastel küsimuste tekkimise korral õpilastele adekvaatselt selgitama maksude tähtsust riigi toimise seisukohast	Haridusministeerium, MTA

Autori poolt välja pakutud ettepanekud koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks on seotud kuludega. Õpetamise esimeses astmes on kuluks maksunduse tunni läbiviijate väljakoolitamine, tunni läbiviijate töötasu ja palgamaksud, maksundusega seotud kirjalike materjalide (sh rohkete illustatsioonidega varustatud raamatu) ja mängude väljatöötamine, maksundusega seotud *online*-mängu väljatöötamine, muuseumi või mõne muu hivistava koha tasuta külastamine jne. Õpetamise teises astmes on kuluks maksunduse tunni läbiviijate väljakoolitamine, tunni läbiviijate töötasu ja palgamaksud, maksundusega seotud kirjalike materjalide (sh testide ja küsimustike) ja mängude väljatöötamine ja väljaprintimine. Kuluks on ka kõikide õpetajate koolitamine maksudega seonduval teemadel, sest kuluks on nii kursuse läbiviija tasu kui ka kursuse õppematerjalide valmistamine. Mitmed vajalikud kulud on ühekordsed, andes tulemust pikema aja jooksul. Sellisteks kuludeks on näiteks maksunduse tunni läbiviijate väljakoolitamine, maksudega seotud materjalide ja mängude ja *online*-mängude väljatöötamine. Kulu on ka MTA töötajate rakendamine maksunduse gümnaasiumiprogrammi raames.

Tõenäoliselt on mitmed vajalikud kulud võimalik teostada väga erineva suurusega eelarve raames, sõltuvalt soovitud kvaliteeditasemest ja valitud objektide või ülesannete keerukusest. Seega ei ole konkreetseid valikuid tegemata võimalik kõikide vajalike kulude suurust hinnata. Võimalik, et tehtud ettepanekute rahaline kulu aastas on enam kui pool miljonit eurot. Nimetatud kulu on majanduslikult põhjendatud juhul kui läbimõeldud õppeprogrammide abil õnnestub õpilaste maksuteadlikkust olulisel määral tõsta ning selle kaudu parandada tulevaste maksumaksjate maksumoraali ja maksudistsipliini ning vähendada noorte maksuteadlikkusega ja tulevase maksukäitumisega seotud riske Eesti sisejulgeolekule. Sellest tulenevalt ei saa tehtud ettepanekute otstarbekust hinnata mitte rahalisest aspektist, vaid hindamisel tuleb arvestada saadava otsese ja kaudse tulu ja ettepanekute elluviimisega seotud otsese ja kaudse kulu vahet.

Kokkuvõtteks sai kuues uurimisülesanne võimaluste piires täidetud. See tähendab, et koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamise võimalused said analüüsitud ning tehti ettepanekuid koolinoorte maksuteadlikkuse parendamiseks. Seejuures põhinevad tehtud ettepanekud nii muu maailma kogemustel, töö autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitluse tulemustel kui ka autori isiklikel kogemustel, mis on saadud MTA-s töötades.

KOKKUVÕTTE

Selleks, et täiskasvanute maksuteadlikkus oleks lähitulevikus parem kui käesoleval ajal, tuleb tegeleda mitte ainult täiskasvanud maksumaksjatega, vaid ka noortega, kellest lähiajal saavad täiskasvanud ja seeläbi ka maksumaksjad. Selleks, et noorte tulevast maksukäitumist parandada, tuleb esmalt teada, milline on noorte teadlikkus maksudest ja maksude korrektse maksmise tähtsusest. Nimetatud teadmiste alusel on võimalik välja töötada meetmed noorte maksuteadlikkuse tõstmiseks ja seeläbi ka tulevaseks paremaks maksukäitumiseks.

Magistritöö teema on aktuaalne, sest maksuteadlikkuse tõstmine on pidevalt tähtis. Magistritöö on ka uudne, sest maailmas on küll laialdaselt uuritud täiskasvanute maksuteadlikkust, kuid laste ja koolinoorte osas on seni maksuteadlikkuse vallas läbi viidud vähe uurimusi.

Magistritöö uurimisprobleemiks oli Eesti gümnaasiuminoorte teadlikkus maksudest ning see, milline on nende teadmiste mõju Eesti sisejulgeolekule ja kuidas on võimalik noorte maksuteadlikkust parandada. Arvestades Eesti gümnaasiuminoorte rohkust, on uurimustöö piiritletud Tallinnas paiknevate gümnaasiumite õpilaste teadmiste ja suhtumiste uurimisega.

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada Tallinna koolinoorte teadlikkus maksudest ja selle mõju Eesti sisejulgeolekule.

Esimene uurimisülesanne oli anda ülevaade maksude ja nendest teadlikkuse mõjust riigi sisejulgeolekule. Uurimisülesande raames läbi viidud teoreetiliste lähtekohtade analüüs näitas, et Eesti kui riigi sisejulgeolekut mõjutab see kui hästi Eesti elanikud makse maksavad, sest sisejulgeolek on seotud kulutustega ja kulutuste katmiseks võetakse raha valdavalt laekuvatest maksudest. Maksude maksmist mõjutab muuhulgas maksumaksja maksumoraal, mida omakorda mõjutab paljude teiste tegurite kõrval ka teadlikkus maksudest. Seetõttu Eesti elanike maksuteadlikkus läbi maksukäitumise on seotud Eesti sisejulgeolekuga.

Gümnaasiuminoored on aktiivsed maksumaksjad lähitulevikus, sest peale gümnaasiumi lõppu lähevad paljud neist palgatööle või hakkavad tegelema ettevõtlusega. Tänapäevaste gümnaasiumi-

noorte n.ö. homset maksukuulekust mõjutab muuhulgas see, milline on nende n.ö. homne teadlikkus maksudest, sh sellest, milleks maksudest laekuvaid rahasid kasutatakse. Seetõttu tänaste gümnaasiuminoorte homse maksukäitumise mõjutamiseks tuleb mõjutada nende homset maksuteadlikkust. Juhul kui tänastel gümnaasiuminoortel on rohkem teadmisi maksudest ja maksude maksmise tähtsusest, on suurem lootus, et neist saavad tulevikus ausad maksumaksjad, kes saavad aru, et maksude maksmisest sõltub muuhulgas nende endi ja nende lähedaste inimeste heaolu, sh julgeolek.

Töö teine uurimisülesanne oli selgitada välja Eesti gümnaasiumite õppekava ja koolinoorte teadlikkus maksudest. 2012/2013 õppeaastal õpiti Eesti gümnaasiumites viimast aastat kahe õppekava alusel 12. klassid õpivad vana õppekava alusel ja nooremad klassid uue õppekava alusel. Vana õppekava kohaselt on maksunduse käsitus ette nähtud ühiskonnaõpetuse tunnis, kuid teemad käsitletakse väga pealiskaudselt. Uus õppekava näeb ette ühiskonnaõpetuse tunnis põhjalikuma maksundusega seotud teemade käsitluse. Põhjalikumad maksundusega seotud teadmised on gümnaasiumiõpilastel võimalik saada kahest valikkursusest, kuid kahjuks õpetatakse neid valikaineid seni veel vähestes Tallinna koolides.

Kolmas uurimisülesanne oli anda ülevaade mõnede välisriikide kogemustest ja praktikast seoses koolinoorte teadlikkusega maksudest ja selle teadlikkuse tõstmisest. Läbi viidud välisriikide kogemuste ja praktika analüüs näitas, et laste maksumoraal on paljudes riikides suhteliselt madal, kuid see kasvab vanuse kasvades suhteliselt kiiresti. Alla kümne aastased lapsed peavad maksude kaotamist enamasti üksnes positiivseks. Samal ajal 14 aastased saavad valdavalt aru, et maksude kaotamine tooks inimestele kaasa suuri probleeme.

Laste ja noorte maksuteadlikkuse tõstmine on oluline ja sellest on käesolevaks ajaks aru saadud paljudes riikides. Samas ei ole käesolevaks ajaks noorte maksuteadlikkuse suurendamiseks veel välja töötatud rahvusvaheliselt laialt kasutatavat ühtset süsteemi. Rakendatavad praktikad erinevad riigiti märkimisväärselt. Olemasolev olukord tähendab, et noorte maksuteadlikkuse tõstmisel ei ole võimalik lähtuda Euroopa Liidu juhendmaterjalidest, vaid maksuteadlikkuse tõstmiseks peab EL-i iga liikmesriik meetmed ise välja töötama.

Neljandaks uurimisülesandeks oli anda ülevaade valikuuringust Tallinna koolinoorte maksuteadlikkuse näitel. Magistritöö peamine andmekogumise meetod oli struktureeritud küsitlus, kus käesoleva töö autor küsitles 2012. aasta novembris ja detsembris ning 2013. aasta

jaanuaris Tallinna mõnede gümnaasiumite 401 õpilast (233 eesti õppekeele klasside õpilast ja 168 vene keelse õppekeele klasside õpilast). Valimi moodustasid 9 gümnaasiumi noored vanuses 16-19 aastat. Küsitluse tulemuste puhul arvatati välja keskmine vastus ning vastuste standardhälve. Eesti ja vene koolide õpilaste vastuste erinevuste kindlakstegemiseks viidi läbi ka vastuste korrelatsioonanalüüs.

Viiendaks uurimisülesandeks oli analüüsida Tallinna gümnaasiuminoorte teadlikkust maksude liikidest, peamistest maksumääradest, maksude ja nende maksmise tähtsusest ning analüüsida Tallinna koolinoorte maksudega seonduvate teadmiste mõju Eesti sisejulgeolekule. Selle uurimisülesande jaoks viidi Tallinnas läbi gümnaasiuminoorte küsitlus. Selle tulemused näitasid, et Tallinna gümnaasiuminoorte maksuteadlikkus on keskmisel tasemel. Maksudega seonduvast ollakse üht-teist kuulnud ning maksudega seonduvat infot saadakse vägagi erinevatest infoallikatest. Samas on täpsem teadlikkus Eestis kehtivate maksude olemuse, maksude mõju ja maksumäärade kohta suhteliselt madal. Kõige negatiivsemaks võib pidada asjaolu, et osade õpilaste arvates ei maksta makse mitte maksumaksjate ja abivajajate heaolu tagamiseks, vaid riigi kui selle elanikest lahutatud struktuuri heaks. Seetõttu ei näe osa õpilasi maksude õigeaegsel ja korrektsel maksmisel mõtet.

Arvestades asjaolu, et Eesti koolinoorte maksuteadlikkus ei ole väga kõrge, toob see tulevikus, mil nimetatud noored saavad maksumaksjateks, Eesti jaoks kaasa sisejulgeolekuga seotud riske. Nende noorte puhul, kes ei saa aru maksude õigeaegse ja korrektse maksmise olulisusest, on suur oht, et maksumaksjana saab nende maksumoraal olema madal.

Murettekitavaks võib pidada eesti õppekeele koolide ja vene õppekeele koolide õpilaste maksuteadlikkuse erinevat taset. Eesti keelsetes koolides on see suhteliselt kõrgem. Vene keelsetes koolides on õpilaste maksuteadlikkus aga pigem madal. Ühest küljest on madal maksuteadlikkus ilmselt tingitud asjaolust, et osa vene keelsetest noortest tunneb ennast Eestis tõrjutuna, kuid teisest küljest süvendab madal maksuteadlikkus vene keelsete noorte kaugenemist Eestist kui riigist. See aga tähendab, et vene keelsete noorte madal maksuteadlikkus suurendab Eesti sisejulgeoleku riske mitte üksnes läbi tulevase potentsiaalselt madala moraaliga maksukäitumise, vaid võib Eesti sisejulgeolekut negatiivselt mõjutada ka teiste aspektide kaudu. Sellisteks aspektideks võivad olla näiteks vastandumine Eestile kui riigile, vastandumine Eesti riiklikele ja kohaliku omavalitsuse võimuorganitele jne.

Magistritöö kuues uurimisülesanne oli analüüsida koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamise võimalusi ning teha ettepanekud koolinoorte maksuteadlikkuse parandamiseks. Selle uurimisülesande raames läbi viidud analüüs näitas, et erinevates riikides kasutatakse koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmisel väga erinevaid meetodeid. Seejuures alustatakse laste ja noorte maksuteadlikkuse suurendamist väga erinevas vanuses. Mõnes riigis hakatakse sellega tegelema juba siis kui laps on 5–6 aastane. Samas kui mõnes riigis tutvustatakse noortele maksundusega seonduvat alles Eesti mõistes gümnaasiumi eas.

Arvestades välisriikide kogemusi koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmisel ning Eesti võimalusi sellega tegeleda, esitati Eestis koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmiseks viis ettepanekut:

1. Viia Eesti kõikidesse üldhariduskoolidesse algklassidesse sisse Eesti maksundust tutvustav õppeaine. Maksunduse tund võiks toimuda poole aasta jooksul üks kord nädalas.
2. Arvestades, et kaasaegsed lapsed Euroopas omandavad olulise osa oma teadmistest interneti vahendusel, võiks eelpoolkirjeldatud maksundust tutvustava kooliprogrammi osana kaaluda maksudega seonduva *online*-mängu väljatöötamist.
3. Lastele-noortele maksudega seonduva tutvustamise teise astmena viia Eesti kõikidesse üldhariduskoolidesse gümnaasiumi osasse sisse Eesti maksundust põhjalikult tutvustav õppeaine. See õpe võiks toimuda terve kooliaasta jooksul üks kord nädalas üks tund. Gümnaasiumi maksunduse õppeaine peaks keskenduma maksudega ja riigi toimimisega seonduva laia-haardelise info edastamisele.
4. Gümnaasiumi maksunduse õppeprogrammi raames peaks kõiki koole vähemalt ühe korra külastama MTA esindaja, kes jagaks gümnaasiuminoortele infot MTA vaatenurgast.
5. Saata Eesti kõik õpetajad ühepäevasele lühikursusele, kus tutvustatakse Eesti kui riigi toimimise aluseid ja maksud tähtsust.

Välja pakutud ettepanekud koolinoorte maksuteadlikkuse suurendamiseks on seotud kuludega. Nimetatud kulude täpsem hindamine ei ole aga käesoleva magistritöö uurimisülesannete seas. Tõenäoliselt on mitmed vajalikud kulud võimalik teostada väga erineva suurusega eelarve raames, sõltuvalt soovitud kvaliteeditasemest ja valitud objektide või ülesannete keerukusest. Seega ei ole konkreetseid valikuid tegemata võimalik kõikide vajalike kulude suurust ka hinnata. Koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmise kulu on majanduslikult

põhjendatud juhul kui läbimõeldud õppeprogrammide abil õnnestub õpilaste maksu-
teadlikkust olulisel määral tõsta ning selle kaudu parandada tulevaste maksumaksjate
maksumoraali ja maksudistsipliini ning vähendada noorte tulevase maksukäitumisega seotud
riske Eesti sisejulgeolekule. Ettepanekute kasu hindamisel tuleks võrrelda saadavat otsest ja
kaudset tulu ja ettepanekute elluviimisega seotud otsest ja kaudset kulu.

SUMMARY

TALLINN PUPILS' TAX AWARENESS AND ITS IMPACT ON THE INTERNAL SECURITY OF ESTONIA

The aim of this Master's thesis was to identify school children awareness about the tax and its impact on Estonia's internal security. To achieve this goal the author has set the following research tasks.

1. to provide an overview about the tax awareness impact to the internal security;
2. to determine the tax treatment of the Estonian national curriculum of secondary schools;
3. to investigate foreign state's experience of pupils awareness about taxes and about the possibilities to raise the tax awareness;
4. to provide an overview of Tallinn pupils tax awareness inquiry conducted by the author;
5. to analyze the awareness about taxes among young people in secondary school level by tax types, tax rates, and tax payment importance;
6. to make proposals to develop tax awareness among schoolchildren.

Theoretical analysis showed that the Estonian internal security as it affects the well-Estonian residents are paying the taxes, because the internal security connected with expenses, what will incurred predominantly from taxes. Including the payment of taxes affecting taxpayer morale, which in turn affects the awareness of tax. Today's youth for tomorrow's tax raising positive influence is wise to begin today.

To study Tallinn's pupils tax awareness 401 high school students was enquired. Survey results showed that young people tax awareness is average. However, the precise nature of awareness in existing taxes, tax rates and the impact on the taxes is relatively low. The most negative is the fact that parts of the students' view taxes is not required to pay.

Worrying can be considered as the Estonian-language schools and Russian language schools charge different levels of awareness. In Estonian schools it is relatively higher. Russian language school students are aware of the tax, however, rather low. On the one hand, the low awareness of the tax probably due to the fact that part of the Russian language young people feel marginalized in Estonia. On the other hand, exacerbated by low awareness of the Russian-speaking young

people moving away from tax in Estonia as a country. This means that the Russian speaking young people low tax awareness increase internal security risks in Estonia not only by the future potential of low morality of tax behavior but may negatively affect the internal security of Estonia in the other aspects too. Such aspects may include opposition to Estonia as a country, opposition to the Estonian state and local government authorities and so on.

Author's proposal to raise tax awareness in school children: Complete Estonian general education schools of all primary school students in introducing the subject in Estonian taxation. Taxation could take half an hour once a week during the year. taking into account that modern children in Europe will acquire a substantial part of their knowledge of the Internet, as described above could be considered as part of the school program introducing taxation charges related to online game development. In secondary school level the introduction of the Estonian taxation introducing the subject in depth. In Secondary School level taxation learning program for all schools should at least once visit the Taxation Office agent, who would share information about the Taxation Office from the perspective of young people in secondary school. Send all Estonian teachers to one-day short course, which introduces the Estonian taxes and the importance of the principles of taxation functioning.

The proposals associated with costs. These costs do not, however, a more detailed assessment of this this study. It is likely that a number of the necessary expenses can be carried out with very different sized budget, depending on the desired level of quality and complexity of the selected objects or functions.

Overall, this Master Thesis filled the goal. During the work the tax awareness among schoolchildren was identified. Also showed the relationship of schoolchildren tax awareness to Estonia's internal security.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

1. 2013. aasta riigieelarve seadus. 2012. Riigikogu seadus. Riigi Teataja.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/128122012009>
2. Ahokas, Laura. 2010. Kodanikuharidus ja noorte osalus. EPACE temaatiline trükis. Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print. 56 lk.
<http://www.ega.ee/files/Kodanikuharidus.pdf>
3. Aimre, I. 2007. Julgeoleku ja turvalisuse sotsioloogiline analüüs. Sisekaitseakadeemia Toimetised. Nr 6. Lk 39–57.
<http://riksweb.sisekaitse.ee/index.asp?action=102&tid=45651>
4. Andreoni, J.; Erard, B.; Feinstein, J. 1998. Tax compliance. // Journal of Economic Literature. No 36. Pp 818–860.
http://darplse.ac.uk/papersdb/Andreoni_etal_%28JEL98%29.pdf
5. * Ayoob, M. 1997. Defining Security: A Subaltern Realist Perspective. // K. Krause, M. Williams. Critical Security Studies. Minneapolis: University of Minnesota Press. Pp 121–146.
6. Bigo, D. 2000. When Two Become One: Internal and External Securitisations in Europe. // International Relations Theory and The Politics of European Integration. Power, Security and Community. M. Kelstrup and M. Williams. London, Routledge. Pp. 171–204. <http://didierbigo.com/students/readings/When%20Two%20Become%20One.pdf>
7. Braithwaite, V.; Smart, M.; Reinhart, M. 2010. Tax non-compliance among the under-30s. // Developing Alternative Frameworks for Explaining Tax Compliance. London: Routledge. Pp 256–280. <http://vab.anu.edu.au/pubs/Tax%20non-compliance.pdf>
8. Braithwaite, V.; Smart, M.; Reinhart, M. 2006. Why Young People Are Less Compliant on Tax: Enduring or Transient Defiance? Regulatory Institutions Network. Research School of Social Sciences. Australian National University. Canberra. RegNet Occasional Paper No. 11. <http://regnet.anu.edu.au/sites/default/files/ROP11.pdf>
9. * Buzan, B. 1983. People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations. Brighton: Wheatsheaf.
10. Buzan, B.; Wæver, O.; De Wilde, J. 1998. Security: A New Framework for Analysis. Lynne Rienner Publishers, Inc. 241 p. <http://books.google.ee/books?id=j4BGr->

Elsp8C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

11. Carifio, James.; Perla, Rocco J. 2007. Ten Common Misunderstandings, Misconceptions, Persistent Myths and Urban Legends about Likert Scales and Likert Response Formats and their Antidotes. *Journal of Social Sciences*. No 3 (3). Pp 106-116.
<http://www.comp.dit.ie/dgordon/Courses/ResearchMethods/likertscales.pdf>
12. Čepėnaitė, A; Kavaliūnaitė, S. 2013. Soft Security for Sustainable Development: Eastern Dimension of European Neighbourhood Policy. // *Journal of Security and Sustainability Issues*. Volume 2 (3). Pp 29–42.
http://www.lka.lt/EasyAdmin/sys/files/Journal%20of%20Security%20and%20Sustainability%20Issues%20Nr.2_3%20-3.pdf
13. Christensen, T; Fimreite, A. L.; Lægreid, P. 2007. Crisis Management – The Case of Internal Security in Norway. Stein Rokkan Centre for Social Studies. Working Paper 8 – 2007. 44 p. https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/2485/N08-07_Cristensen_Fimreite_Laegreid.pdf?sequence=1
14. Commissioner of Taxation. 2004. Commissioner of Taxation Annual Report 2003–2004. Canberra: Australian Government.
<http://www.ato.gov.au/corporate/content.aspx?menuid=0&doc=/content/50383.htm&page=4&H4>
15. Eenma, R. 2007. Sisejulgeoleku tähtsus uues julgeoleku keskkonnas. *Sisekaitseakadeemia Toimetised*. Nr 6. Lk 60–82.
<http://riksweb.sisekaitse.ee/index.asp?action=102&tid=45651>
16. Eesti Julgeolekupoliitika alused. Riigikogus heaks kiidetud 12.05. 2010.
http://www.vm.ee/sites/default/files/JPA_2010.pdf
17. * Eriksen, K., and Fallan, L. 1996. Tax knowledge and attitudes towards taxation: A report on a quasi experiment. *Journal of Economic Psychology*, 17. Pp 387–402.
18. Erm, A. 2010. Maksu- ja Tolliamet tänab koos päästjate ning kiirabiga ausaid maksumaksjaid. *Maksu- ja Tolliamet*. 13.05. <http://www.emta.ee/index.php?id=27801>
19. Euroopa Liidu sisejulgeoleku strateegia: Euroopa julgeolekumudeli suunas. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2010.
www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ETC.pdf
20. European security strategy. 2003. Summaries of EU Legislation.
http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/r00004_en.htm

21. Feld, L. P.; Frey, B. S. 2007. Tax compliance as the result of a psychological tax contract: the role of incentives and responsive regulation. // *Law and Policy*. No 29. Pp 102–120.
22. Fiscal Education for The Young. 2008. IOTA Report for Tax Administrations. Intra-European Organisation of Tax Administrations (IOTA). Budapest. 61 p.
<http://www.ujp.gov.mk/uploads//Fiscal%20Education%20for%20the%20Young.pdf>
23. Frey, B. S. 2003. Deterrence and tax morale in the European Union. // *European Review*. No 11. Pp 385–406. www.bsfrey.ch/articles/391_04.pdf
24. Frey, B. S.; Torgler, B. 2007. Tax morale and conditional cooperation. // *Journal of Comparative Economics*. No 35. Pp 136–159. http://www.bsfrey.ch/articles/453_07.pdf
25. Gümnaasiumi riiklik õppekava. 2011. Riigi Teataja.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011002?leiaKehtiv>
26. * Harrah, J., & Friedman, M. 1990. Economic socialization in children in a Midwestern American community. *Journal of Economic Psychology*, 11. Pp 495–513.
27. Hough, P. 2008. *Understanding Global Security*. Routledge. 288 p.
<http://guessoumiss.files.wordpress.com/2011/08/understanding-global-security.pdf>
28. Kasekamp, A.; Riim, T.; Veebel, V. 2003. Eesti koht ja valikud euroopa ühises julgeoleku- ja kaitsepoliitikas. Uurimistöõ. Eesti Välispoliitika Instituut. 74 lk.
<http://www.evi.ee/lib/projekt.pdf>
29. Kasemets, A.; Talmar, A.; Liivik, E. 2011. Parema õigusloome põhimõtete rakendamine Eesti sisejulgeolekupoliitikas. // *Riigikogu Toimetised*.
<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=14433&op=archive2>
30. Kirchler, E. 2007. *The Economic Psychology of Tax Behaviour*. Cambridge University Press.
http://books.google.ee/books?id=dh0qhqTOtb0C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
31. Kirchler, E. 2001. Tax compliance within the context of gain and loss situations, expected and current asset position, and profession. // *Journal of Economic Psychology*. No 22. Pp 173–194.
www.researchgate.net/publication/222576837_Tax_compliance_within_the_context_of_gain_and_loss_situations_expected_and_current_asset_position_and_profession/file/9fcfd506a915e5aaf4.pdf
32. * Kirchler, E.; Praher, D. 1990. Austrian children's economic socialization: Age differences. *Journal of Economic Psychology* 11(4). Pp 483-494.

33. Knudsen, O. F. 1998. Cooperative Security in the Baltic Sea Region. Chaillot Papers, No 33. Institute for Security Studies. Western European Union.
<http://www.iss.europa.eu/uploads/media/cp033e.pdf>
34. Kuosa, T. 2011. Practising Strategic Foresight in Government. The Cases of Finland, Singapore and the European Union. RSIS Monograph No 19. S.Rajaratnam School of International Studies. 116 p.
<http://www.rsis.edu.sg/publications/monographs/Monograph19.pdf>
35. Lauristin, M.; Uus, M.; Seppel, K. 2011. Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted. // Integratsiooni monitooring 2011. Praxis. Lk 9–50.
http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Valitsemine_ja_kodanike%C3%BChiskond/Artiklid/Integratsiooni_monitooring_2011.pdf
36. * Lewis, A. 1982. The Psychology of Taxation. Oxford: Martin Robertson.
37. Lillemets, K. 2007. Maksumoraal maksukuulekuse mõjutajana. // Riigikogu Toimetised. Nr 16. Lk 73–78. <http://www.riigikogu.ee/rito/?id=10458>
38. Lillemets, K. 2009. Maksumoraal maksukäitumise kujundajana ja selle peamised isikupõhised mõjutegurid. // Riigikogu Toimetised. Nr 20. Lk 71–83.
<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=14024>
39. Lillemets, K. 2010. Tax Morale, Influencing Factors, Evaluation Opportunities and Problems: The Case of Estonia. // Discussions on Estonian Economic Policy. Lk 233–252.
http://www.mattimar.ee/publikatsioonid/majanduspoliitika/2010/12_Kerly_Lillemets.pdf
40. Livingstone, S. M; Haddon, L. 2009. Kids Online: Opportunities and risks for children. Bristol: The Policy Press. 277 p.
http://books.google.ee/books?id=aPsXzcyj9vMC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
41. * Lyck, L. 1990. Danish children's and their parents' economic understanding, reasoning and attitudes. Journal of Economic Psychology, 11(4). Pp 583-590.
42. Managing and Improving Compliance: Recent Developments in Compliance Risk Treatments. 2009. Forum on Tax Administration: Compliance Sub-Group Information Note. OECD Centre for Tax Policy and Administration.
<http://www.oecd.org/tax/taxadministration/42490764.pdf>
43. Mapping Foresight. Revealing how Europe and other world regions navigate into the future. 2009. European Commission. 131 p. http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/efmn-mapping-foresight_en.pdf

44. Martinez-Vazquez, J.; Torgler, B. 2007. The Evolution of Tax Morale in Modern Spain. Yale University. <http://www.yale.edu/leitner/resources/docs/taxmorale-spain.pdf>
45. Mathews, J. T. 1989. Redefining Security. // Foreign Affairs. No 2. Pp 162–177. <http://www.polisci.ufl.edu/usfpinstitute/2010/documents/readings/matthews1989.pdf>
46. * McKerchar M. 2002. The effects of complexity on unintentional noncompliance for personal taxpayers in Australia. // Paper presented at the 5th international conference on tax administration, Sydney 2002.
47. Montgomery, K. C. 2007. Generation Digital: Politics, Commerce, and Childhood in the Age of the Internet. Massachusetts: The MIT Press. 347 p. http://www.amazon.com/Generation-Digital-Politics-Commerce-Childhood/dp/0262512564#reader_0262512564
48. Mälksoo, M. 2009. Akadeemilised julgeolekuuuringud sõja ja rahu vahel. Akadeemia. Nr 9. Lk 1768–1781. <http://www.icds.ee/fileadmin/failid/Akadeemilised%20julgeolekuuuringud%20s%F5ja%20ja%20rahu%20vahel%20-%20Maria%20M%E4lksoo.pdf>
49. Olenko, Katrin; Toots, Anu. 2005. Ühiskonnaõpetus : gümnaasiumiõpik. Tallinn: Koolibri. 215 lk.
50. Orosz, G. 2009. Social representation of competition, fraud and academic cheating of French and Hungarian citizens. Ph.D Dissertation of Classical System. Eötvös Lóránd University. 362 p. http://www.univ-reims.fr/site/laboratoire-labellise/ea-4298-laboratoire-de-psychologie-appliquee-lpa/gallery_files/site/1/1697/3184/12879/15433/21676.pdf
51. * Orviska, M.; Hudson, J. 2002. Tax Evasion, Civic Duty and the Law Abiding Citizen. // European Journal of Political Economy. No 19. Pp. 83-102.
52. Osula, K. 2009. Andmeanalüüs: statistiline andmestik ja kirjeldav statistika. <http://www.tlu.ee/~kairio/failid/konspekt2.pdf>
53. Osvet, A. 2011. Jätkub teavituskampania „Maksmata maksud jätavad jälje”. Maksu- ja Tolliamet. 10.10. <http://www.emta.ee/index.php?id=27073>
54. Paas, Tiiu. 1997. Ökonomeetrilise modelleerimise statistilised alused. Ökonomeetria I. Statistilised alused. Tartu Ülikool. 14 lk. <http://www.mtk.ut.ee/doc/OkonILisa.pdf>
55. Palil, Mohd Rizal. 2010. Tax Knowledge and Tax Compliance Determinants in Self Assessment System in Malaysia. A thesis submitted to The University of Birmingham for the degree of Doctor of Philosophy. The University of Birmingham. 457 p. <http://etheses.bham.ac.uk/1040/1/Palil10PhD.pdf>

56. * Peterson, P.; Sebenius, J. 1992. The Primacy of the Domestic Agenda. // G. Allison, G. Treverton. Rethinking America's Security: Beyond Cold War to New World Order, New York: W.W. Norton: 57–93.
57. Pohl, T. 2007. Julgeoleku-kontseptuaalsed probleemid. Sisekaitseakadeemia Toimetised. Nr 6. Lk 4–18. <http://riksweb.sisekaitse.ee/index.asp?action=102&tid=45651>
58. Proos, I.; Pettai, I. 2007. Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI Tallinna Linnakantselei tellimusel. Tallinn.
59. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. 2002. Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/174787>
60. Rahvastik soo, rahvuse ja maakonna järgi, 1. jaanuar. 2013. Statistikaamet. http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RV0222&ti=RAHVASTIK+SOO%2C+RAHVUSE+JA+MAAKONNA+J%2C4RGI%2C+1%2E+JAANUAR&path=../Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_kooseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_kooseis/&lang=2
61. Randlane, K. 2011. Maksukuulekus ja selle tähendus sisejulgeoleku teoreetilises käsitluses. // Sisekaitseakadeemia Toimetised. Nr 10. Lk 284–301. <http://riksweb.sisekaitse.ee/index.asp?action=102&tid=52325>
62. Raska, E. 2007. Sisejulgeolek ja turvalisus. Probleemi sotsiaalne kontekst. Sisekaitseakadeemia Toimetised. Nr 6. Lk 21–36. <http://riksweb.sisekaitse.ee/index.asp?action=102&tid=45651>
63. * Richardson, G. 2008. The relationship between culture and tax evasion across countries: Additional evidence and extensions. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 17(2). Pp 67-78.
64. Riigikaitse strateegia. 2010. Tallinn. <https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/kaitseministeerium/Riigikaitse%20strateegia.pdf>
65. Rincón, A; Ramos, L. E.; Estévez, L. 2006. Soft-security within the Euro-Mediterranean partnership. University Institute for European Studies. Go-EuroMed Working Paper No. 0611. http://go-euromed.org/documents/working_paper/Go-EuroMed_WP_0611_Spain_on_Security.pdf
66. * Roberts, L.H., Hite, P.A., and Bradley, C.F. 1994. Understanding attitudes toward progressive taxation. *Public Opinion Quarterly*, 58. Pp 165-190.
67. * Roland-Lévy, C. 1990. A cross national comparison of Algerian and French children's economic socialization. *Journal of Economic Psychology*, 11. Pp 567-581.

68. Saar, I.; Randlane, K.; Silberg, U.; Kirsipuu, M.; Elling, T.; Tammert, P.; Raju, O. 2012. Sisejulgeoleku valdkonna kulud Euroopa riikides: tase, dünaamika ja erisused. Sisekaitseakadeemia Toimetised. Nr 11. Lk 193–216.
<http://riksweb.sisekaitse.ee/index.asp?action=102&tid=55188>
69. Schneier, B. 2003. Beyond Fear: Thinking Sensibly About Security in an Uncertain World. Copernicus Books. 302 p.
http://books.google.ee/books?id=wuNImmQufGsC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
70. * Singh, V. 2003. Malaysian Tax Administration. 6th ed. Kuala Lumpur: Longman.
71. Stone, Marianne. 2009. Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis. Security Discussion Papers Series 1. 11 p. http://geest.msh-paris.fr/IMG/pdf/Security_for_Buzan.mp3.pdf
72. Table of critical values for Pearson correlation. 2008. Fort Lewis College.
[http://faculty.fortlewis.edu/CHEW_B/Documents/Table of critical values for Pearson correlation.htm](http://faculty.fortlewis.edu/CHEW_B/Documents/Table%20of%20critical%20values%20for%20Pearson%20correlation.htm)
73. Tallinna kodurahuprogrammi 2009. aasta projektide põhisuunad. 2009. Tallinna Linnavalitsus. www.tallinn.ee/est/g6210s43630
74. Teaching tax with the Tax Files. 1998. Australian Taxation Office.
<http://www.ato.gov.au/corporate/content.aspx?doc=/content/00107941.htm>
75. The Handbook of Technology Foresight: Concepts and Practice. Edited by Georghiou, L., Cassingena H., J., Keenan, M., Miles, I., Popper, R. 2008. Edward Elgar Publishing Limited. 433 p.
<http://books.google.ee/books?id=txaFrIJ3wxAC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
76. The Security Council. United Nations. <http://www.un.org/en/sc/>
77. Toomla, R. 2004. Mitte-eestlaste ühiskondlik-poliitiline aktiivsus ja osalemine. Tartu Ülikool. Riigiteaduste Instituut. 36 lk.
http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/doc1_16435_623623525.pdf
78. Torgler, B. 2007. Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis. Edward Elgar Publishing Limited. 306 p.
http://books.google.ee/books?id=xFYijxMKjqAC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

79. Torgler, B. 2003. Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance. Dissertation der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften. Basel. 668 p. http://edoc.unibas.ch/56/1/DissB_6463.pdf
80. Torgler, B. 2003. Tax Morale and Institutions. Center for Research in Economics, Management and the Arts. CREMA Working Paper No. 2003–09. 36 p. <http://www.crema-research.ch/papers/2003-09.pdf>
81. Torgler, B.; Schaltegger, C. A. 2005. Tax Morale and Fiscal Policy. Yale University. <http://www.yale.edu/leitner/resources/docs/taxmorale.pdf>
82. Understanding and Influencing Taxpayers' Compliance Behaviour. Forum on Tax Administration: Small/Medium Enterprise (SME) Compliance Subgroup. 2010. OECD Centre For Tax Policy And Administration. 49 p. <http://www.oecd.org/tax/taxadministration/46274793.pdf>
83. Valdkond „Sotsiaaalained“. 2010. Vabariigi Valitsuse 28. jaanuari 2010. a määruse nr 13 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ lisa 5. Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/aktiis/0000/1327/2925/13275403.pdf#>
84. Valikaine „Majandus- ja ettevõtlusõpe“. Vabariigi Valitsuse 06.01.2011. a määruse nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ lisa 10. 2011. Riigi Teataja. https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1200/9201/1002/VV2_lisa10.pdf#
85. Webley, P.; Ashby, J. 2010. The economic psychology of value added tax compliance. // Developing Alternative Frameworks for Explaining Tax Compliance. Abingdon: Routledge (Routledge International Studies in Money and Banking). http://eprints.soas.ac.uk/8749/1/Tax_Compliance_chapter_2010.pdf
86. * Wittberg, L. 2006. Best tax agencies of the OECD Countries. Swedish Tax Agency (Skatteverket).
87. * Wosinski, M., Pietras, M. 1990. Economic socialization of Polish children in different macro-economic conditions, Journal of Economic Psychology, 11. Pp 515-528.
88. * Zabukovec, V., Polic, M. 1990. Yugoslavian children in a situation of rapid economic changes, Journal of Economic Psychology, 11. Pp 529-543.
89. Ziyal, Uğur. Re-Conceptualization of Soft Security and Turkey's Civilian Contributions to International Security. 2004. 9 p. <http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2004-02-globalsecurity/TPQ2004-2-ziyal.pdf>

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Tabel 1. Maksuterminitest teadlikkus, % kõikidest vastanutest.....	29
Tabel 2. Maksuterminitest teadlikkus, keskmine skoor.....	31
Tabel 3. Vastaja kooli õppekeele ja antud vastuste korrelatsioonikordajad.....	32
Tabel 4. Maksuterminitest teadlikkuse vastuste standardhälbed.....	33
Tabel 5. Vastanute arvamus käibemaksu määra suurusest, % vastanutest.....	34
Tabel 6. Vastanute arvamus tulumaksu määra suurusest, % vastanutest.....	35
Tabel 7. Vastanute arvamus sotsiaalmaksu määra suurusest, % vastanutest.....	37
Tabel 8. Vastanute arvamus selle kohta, milliste kulude katmiseks kasutatakse sotsiaalmaksu, % vastanutest.....	41
Tabel 9. Vastanute senine mõtlemine politsei, tuletõrje ja haiglate kulude katmise kohta, % vastanutest.....	42
Tabel 10. Hinnangud maksude maksmise tähtsuse kohta, % vastanutest.....	43
Tabel 11. Maksude maksmise tähtsuse vastuste standardhälve.....	46
Tabel 12. Hinnangud maksude õigeaegse ja korrektse maksmise tähtsuse kohta, % vastanutest.....	47
Tabel 13. Eestis kehtivate maksude ja/või maksumäärade info allikad, % vastanutest....	49
Tabel 14. Erinevatest infoallikatest maksudega seotud info saamise sageduse keskmine skoor.....	52
Tabel 15. Ettepanekud, tulemid, eestvedajad Eesti noorte maksuteadlikkuse suurendamiseks.....	61
Joonis 1. Maksuteadlikkuse ja sisejulgeoleku seosed.....	14
Joonis 2. Maksust teadlikkuse subjektiivse hinnangu ja tegelikult maksumäära teadnute osatähtsuste seosed.....	39
Joonis 3. Vastanute arvamus selle kohta, millelt makstakse tulumaksu, % vastanutest....	40
Joonis 4. Maksude maksmise tähtsuse hinnangute keskmine skoor.....	45

Lisa 1. Ülevaade koolinoorte küsitluse küsimustikust (eesti keeles)

Alljärgnevalt on esitatud 13 küsimust, mis puudutavad Eesti gümnaasiumiõpilaste teadlikkust Eestis kehtivatest maksudest ja maksude tähtsusest. Küsimustikule vastamine on anonüümne ega too kaasa mitte mingisuguseid kohustusi. Küsimustiku vastuseid kasutatakse magistritöös. Enamike küsimuste puhul tehke Teile sobiva vastuse valimiseks vastusevariandi taga olevasse kastikesse rist. Teise, kolmanda ja neljanda küsimuse puhul kirjutage vastuse reale protsendimäär. Seitsmenda, kümnenda ja kolmeteistkümnenenda küsimuse puhul tuleb põhjendada.

1. Kuivõrd teadlik Te olete järgmistest terminitest (võib valida ühe või mitu vastusevarianti)?

	Tean, mis see on ja miks see on kehtestatud	Olen kuulnud, aga ei tea, miks see on kehtestatud	Ei ole kuulnud, ei tea sellist terminit
Käibemaks			
Sotsiaalmaks			
Tulumaks			
Kogumispensioni makse			
Töötuskindlustusmakse			

2. Kui suur on Teie arvates Eestis käibemaksumäär protsentides? _____

3. Kui suur on Teie arvates Eestis tulumaksumäär protsentides? _____

4. Kui suur on Teie arvates Eestis sotsiaalmaksumäär protsentides? _____

5. Millest makstakse Teie arvates üksikisiku tulumaksu?

Üksikisiku poolt teenitavalt tulult (nt palgast mingi %)	Poest ostetava kauba hinnast (% ostetava kauba maksumusest)	Ei tea, ei oska öelda

6. Milliste kulude katmiseks Teie arvates sotsiaalmaksu laekumisi peamiselt kasutatakse (võib valida ühe või mitu vastusevarianti)?

Sõiduteede parandamiseks	
Pensionite maksmiseks	
Riikliku arstiabi võimaldamiseks	
Haigetele inimestele haigushüvitiste maksmiseks	
Sõjatehnika ostmiseks ja kaitseväge ülalpidamiseks	
Euroopa Liidu liikmemaksu maksmiseks	

7. Kuivõrd te olete mõelnud sellele, millistest rahadest riigis kaetakse kulud, et politsei, tuletõrje või haiglad saaksid inimesi aidata? Põhjendage kust riik saab neid vahendid?

Olen sellest sageli mõelnud	
Vahel olen mõelnud	
Ei ole sellele kunagi mõelnud	

8. Kuivõrd oluline on Teie arvates, et inimesed maksaksid oma maksud õigeaegset ja korrektset?

Väga oluline		Üldse ei ole oluline	
Pigem oluline		Ei tea, ei oska öelda	
Pigem ei ole oluline			

9. Kuivõrd oluline on Teie arvates, et ettevõtted maksaksid oma maksud õigeaegset ja korrektset?

Väga oluline		Üldse ei ole oluline	
Pigem oluline		Ei tea, ei oska öelda	
Pigem ei ole oluline			

10. Miks Teie arvates on/ ei ole oluline, et inimesed ja ettevõtted maksaksid oma maksud õigeaegselt ja korrektset?

11. Palun märkige, kust olete seni saanud oma peamise info Eestis kehtivate maksude ja / või maksumäärade kohta (võib valida mitu vastusevarianti)?

Vanematelt / pereliikmetelt		Sõpradelt või tuttavatelt		Koolist	
Töölt		Ajakirjadest / ajalehtedest		Internetist	
Raadiost või televisioonist		Olen külastanud Maksu- ja Tolliametit		Mul polegi infot	

12. Palun märkige, kui sageli Te saate alljärgnevatest kanalitest informatsiooni maksude tähtsuse kohta (võib valida mitu vastusevarianti)?

	Sageli, regulaarselt	Mõnikord, vahetevahel	Üsna harva	Üldse mitte
Vanematelt				
Sõpradelt / tuttavatelt				
Koolits				
Töölt				
Ajalehtedest / ajakirjadest				
Raadiost / televisioonist				
Internetist				
Muu? Täpsustage				

13. Teie sugu?

Naine		Mees	
-------	--	------	--

14. Teie vanus?

16 või noorem		17		18		19 või vanem	
---------------	--	----	--	----	--	--------------	--

15. Teie poolt seni lõpetatud kooliklasside arv?

10		11		12	
----	--	----	--	----	--

TÄNAN VASTAMISE EEST!

Lisa 2. Ülevaade koolinoorte küsitluse küsimustikust (vene keeles)

Уважаемый респондент!

Прошу ответить на 10 вопросов, которые представлены ниже. Вопросник позволяет выявить, насколько школьники гимназий в Эстонии осведомлены о налогах и о важности сборов налогов. Вопросник анонимный и не приводит ни к каким обязательствам. Ответы на вопросы будут использованы для анализа в работе «Koolinoorte teadlikkus maksudest ja selle mõju eesti sisejulgeolekule». В большинстве вопросов при ответе нужно выбрать и поставить «X» напротив подходящего для Вас варианта ответа. При ответе на второй, третий и четвертый вопросы, ответ нужно указать в процентах (%). В седьмом и в десятом вопросах, помимо ответа, прошу, пояснить.

1. С каким из ниже перечисленных терминов Вы знакомы (выберите один или несколько вариантов ответа)?

	Знаком, знаю, для чего этот налог введен	Слышал, но не знаю, для чего этот налог введен	Не знаком и не слышал
Налог с оборота			
Подоходный налог			
Социальный налог			
Налог по страхованию от безработицы			
Платеж по обязательной накопительной пенсии			

2. По Вашему мнению, какая процентная ставка у «налога с оборота» _____?

3. По Вашему мнению, какая процентная ставка у «подоходного налога» _____?

4. По Вашему мнению, какая процентная ставка у «социального налога» _____?

5. По Вашему мнению, с чего платится «подоходный налог»?

С дохода полученного частным лицом (например заработная плата)	% с покупки, приобретенной в магазине	Не знаю, не могу сказать

6. По вашему мнению, на покрытие каких расходов, государство использует поступления социального налога? (выберите один или несколько вариантов ответа)

На ремонт дорог	
На выплату пенсий	

На оказания медицинской помощи	
На выплаты компенсаций больным	
На приобретение военной техники для обороны государства	
На выплату квот Европейскому союзу	

7. Вы когда-нибудь задумывались, откуда государство берет ресурсы на содержание полиции, службы спасателей или для оказания медицинской первой помощи? Прошу пояснить, откуда по вашему мнению?

Да, я часто задумываюсь на эту тему	
Иногда я задумывался над этим вопросом	
Не задумывался на эту тему	

8. Как Вы считаете, насколько важно частным лицам декларировать и платить налоги вовремя?

Очень важно		Совсем не важно	
Весьма важно		Не знаю, не могу сказать	
Не очень важно			

9. Как Вы считаете, насколько важно предприятиям декларировать и платить налоги вовремя?

Очень важно		Совсем не важно	
Весьма важно		Не знаю, не могу сказать	
Не очень важно			

10. Прошу пояснить, почему важно или не важно чтобы частные лица и предприятия декларировали и платили налоги вовремя?

11. Из каких источников Вы получили информацию о налогах? (выберите один или несколько вариантов ответа)

От родителей/ родственников		От друзей и знакомых		Из школы	
С места, где работал		Из газет / журнала		Из интернета	
Радио/телевидение		Посещал (а) налогово- таможенный департамент		Я не знаю, не слышал про налоги	

12. Выберите как часто и из каких источников Вы получили информацию о том, насколько важны налоги? (выберите один или несколько вариантов ответа)

	Часто, постоянно	Иногда, время от времени	Редко	Никогда не слышал
От родителей				
От друзей и знакомых				
Из школы				
С места, где работал				
Из газет / журнала				
Радио/телевидение				
Из интернета				
Прочее, пояснить				

13. Ваш пол?

женский		мужской	
---------	--	---------	--

14. Ваш возраст?

16 и моложе		17		18		19 и старше	
-------------	--	----	--	----	--	-------------	--

15. В каком классе Вы учитесь?

9		10		11	
---	--	----	--	----	--

Большое спасибо за ответы!

Lisa 3. Erinevatest infoallikatest maksudega seotud info saamise sagedus (allikas: autori poolt läbi viidud koolinoorte küsitlus, autori koostatud)

	Kõik kokku				Eesti õppekeelega koolide õpilased				Vene õppekeelega koolide õpilased			
	Sageli, regu-laarselt	Mõnikord, vahete-vahel	Üsna harva	Üldse mitte	Sageli, regu-laarselt	Mõnikord, vahete-vahel	Üsna harva	Üldse mitte	Sageli, regu-laarselt	Mõnikord, vahete-vahel	Üsna harva	Üldse mitte
Vanematelt	15,4%	49,0%	29,2%	6,4%	13,0%	50,6%	31,2%	5,2%	18,9%	46,5%	26,4%	8,2%
Sõpradelt / tuttavatelt	2,4%	15,3%	47,2%	35,1%	1,3%	19,7%	48,7%	30,3%	4,0%	8,6%	45,0%	42,4%
Koolist	13,0%	40,9%	29,3%	16,8%	15,2%	51,5%	23,8%	9,5%	9,7%	25,2%	37,4%	27,7%
Töölt	7,6%	13,2%	23,0%	56,2%	6,6%	10,4%	23,2%	59,7%	9,0%	17,2%	22,8%	51,0%
Ajalehtedest / ajakirjadest	10,6%	32,4%	32,6%	24,4%	10,6%	40,7%	28,3%	20,4%	10,6%	19,9%	39,1%	30,5%
Raadiost / televisioonist	18,7%	43,1%	26,3%	11,9%	18,6%	44,3%	28,5%	8,6%	18,9%	41,2%	23,0%	16,9%
Internetist	19,9%	39,1%	28,0%	12,9%	22,5%	42,7%	25,1%	9,7%	16,0%	33,3%	32,6%	18,1%